O carte care a schimbat milioane de vieți

Raftul Denisei

Mitch Albom

Marți cu Morrie

roman

HUMANITAS

fiction

Mitch Albom

Marţi cu Morrie

Humanitas, 2008
v.2.0

ACEASTĂ CARTE ÎI ESTE DEDICATĂ FRATELUI MEU, PETER, CEL MAI CURAJOS OM PE CARE ÎL CUNOSC.

Mulţumiri.

Aş dori să-i menţionez aici pe câţiva oameni care m-au ajutat enorm la scrierea acestei cărţi. Le sunt recunoscător pentru amintirile, răbdarea şi sfaturile pe care mi le-au oferit lui Charlotte, Rob şi Jonathan Schwartz, Maurie Stein, Charlie Derber, Gordie Fellman, David Schwartz, rabinului Al Axelrad şi numeroşilor prieteni şi colegi ai lui Morrie. De asemenea, multe mulţumiri lui Bill Thomas, editorul meu, care a ştiut să valorifice acest proiect. Şi, ca întotdeauna, aprecierea mea pentru David Black, care de multe ori crede în mine mai mult decât cred eu însumi.

Şi mai cu seamă, îi mulţumesc lui Morrie pentru că a vrut să facem această ultimă lucrare împreună. Aţi avut vreodată un asemenea profesor?

Programa de curs.

Ultimul curs din viaţa bătrânului meu profesor s-a ţinut o dată pe săptămână, acasă la el, lângă fereastra din biroul lui, de unde se vedea un hibiscus pitic cu flori roz. Cursul se ţinea marţea. Începea după micul dejun. Tema era sensul vieţii. Profesorul preda din experienţă.

Nu se dădeau note, dar se ţineau examene orale în fiecare săptămână. Trebuia să răspunzi la întrebări şi ţi se cerea să pui tu însuţi întrebări. Din când în când aveai parte şi de câte un exerciţiu *„fizic”,* adică trebuia să îl ajuţi pe dom’ profesor să-şi sprijine capul mai comod pe pernă sau să-şi pună ochelarii pe nas. Dacă îl sărutai la plecare, primeai o notă mai mare.

Nu era nevoie de cărţi, deşi se discuta despre o mulţime de subiecte, inclusiv despre dragoste, muncă, societate, familie, bătrâneţe, iertare şi chiar şi despre moarte. Ultimul curs a fost foarte scurt, doar câteva cuvinte.

Festivitatea de absolvire a fost o înmormântare.

Deşi nu a avut loc niciun examen final, a trebuit redactată o lucrare lungă despre cele învăţate. Ceea ce citiţi acum este această lucrare.

La ultimul curs din viaţa bătrânului meu profesor a participat un singur student.

Eu.

Este sfârşitul primăverii în anul 1979, într-o după-amiază fierbinte, lipicioasă de sâmbătă. Stăm cu sutele, unii lângă alţii, pe scaunele rânduite frumos pe pajiştea campusului. Purtăm robe din nailon albastru. Ascultăm nerăbdători discursurile lungi. Când ceremonia ia sfârşit, ne aruncăm pălăriile în aer şi anul terminal al Universităţii Brandeis din Waltham, Massachusetts absolvă în mod oficial colegiul. Pentru mulţi dintre noi s-a lăsat cortina peste copilărie.

După aceea, dau peste Morrie Schwartz, profesorul meu preferat, şi îl prezint părinţilor. E un om scund, care merge cu paşi mărunţi, ca şi cum ar înfrunta un vânt puternic ce l-ar putea lua pe

sus. Cu roba de ceremonie, seamănă în acelaşi timp cu un profet biblic şi cu un spiriduş de Crăciun. Are ochi albaştri-verzi strălucitori, păr argintiu rar şi răsfirat pe frunte, urechi mari, un nas triunghiular şi sprâncene stufoase şi cărunte. Deşi are dinţii strâmbi şi cei de jos sunt înclinaţi spre spate – ca şi cum cineva i-ar fi împins odată cu un pumn – când zâmbeşte arată de parcă i-ai fi spus cea mai bună glumă din toate timpurile.

Le povesteşte părinţilor mei cum am venit eu la toate cursurile lui. Le spune: „Aveţi un băiat deosebit”. *Încurcat, mă uit în jos. Înainte de apleca, îi înmânez profesorului meu un cadou – o servietă cafenie cu iniţialele lui în partea din faţă. Am cumpărat-o cu o zi înainte dintr-un mall. Nu voiam să-l uit. Sau poate că nu voiam să mă uite el pe mine.*

— Mitch, tu eşti soi bun, spune el, admirând servieta.

Apoi mă îmbrăţişează. Îi simt braţele subţiri în jurul meu. Sunt mai înalt decât el şi mă simt ciudat îmbrăţişându-l, ca şi cum eu aş fi părintele şi el copilul.

Mă întreabă dacă vom păstra legătura, iar eu răspund fără să ezit: „Bineînţeles”.

Când se retrage, văd că plânge.

Compendiumul.

Condamnarea la moarte i-a venit în vara anului 1994. Privind în urmă, mă gândesc că Morrie ştia cu mult înainte că avea să se întâmple ceva rău. A ştiut-o în ziua în care a renunţat la dans.

Bătrânul meu profesor fusese dintotdeauna mare dansator. Muzica nu conta. Rock and roll, big band, blues, toate îi plăceau. Închidea ochii şi, cu un zâmbet fericit, începea să se mişte în ritmul lui. Nu era întotdeauna cea mai frumoasă privelişte. În plus, nu-şi făcea niciodată griji în legătură cu partenerul. Morrie dansa de unul singur.

De obicei mergea la o biserică din Harvard Square în fiecare miercuri seara, la ceva ce se numea *„Dans liber”.* Aveau lumini şi boxe puternice, şi Morrie se pierdea în mulţimea alcătuită mai mult din studenţi, îmbrăcat cu un tricou alb, pantaloni de trening negri şi cu un prosop în jurul gâtului, şi orice fel de muzică se cânta, el dansa. Ţopăia pe Jimi Hendrix. Se învârtea şi se răsucea, îşi flutura braţele ca un dirijor îndopat cu amfetamine, cu tricoul ud în spate până la brâu. Nimeni de-acolo nu ştia că e un reputat doctor în

sociologie, cu ani de experienţă ca profesor la colegiu, că scrisese cărţi importante. Toţi îl credeau un moş ţicnit.

Odată, a dus o casetă cu tangouri şi i-a rugat să o pună la difuzoare. Apoi a acaparat ringul, zvâcnind înainte şi înapoi ca un latin lover înfierbântat. La final, toată lumea l-a aplaudat. Ar fi vrut să oprească timpul în loc.

Apoi s-a terminat cu dansul.

La şaizeci de ani a făcut astm. Respira din ce în ce mai greu. Într-una din zile, pe când se plimba de-a lungul Charles River, s-a sufocat din cauza unei rafale de vânt. A fost dus imediat la spital şi i s-a injectat adrenalină.

Câţiva ani mai târziu a început să aibă probleme la mers. La aniversarea unui prieten s-a împiedicat fără niciun motiv. Într-o noapte a căzut pe scările unui teatru, prăbuşindu-se peste un grup de oameni.

„Faceţi loc, lăsaţi-l să respire!” a strigat cineva.

Avea cam şaptezeci de ani pe atunci, aşa că cei din jur au şoptit: „Vârsta!” şi l-au ajutat să se ridice. Dar Morrie, care ştia să privească înlăuntrul lui mai bine decât mulţi dintre noi, a înţeles atunci că alta era problema. Nu vârsta era de vină. Era obosit mai tot timpul. Nu putea dormi. Visa că moare.

A început să meargă pe la doctori. Mulţi doctori. I-au făcut analize de sânge. Apoi de urină. I-au băgat un furtun în fund şi s-au uitat în intestinele lui. În cele din urmă, pentru că nu găseau nimic, unul dintre doctori a cerut o biopsie a muşchilor, luând o bucăţică din pulpa lui Morrie. Analiza de laborator a indicat o problemă neurologică, aşa că Morrie a fost adus înapoi pentru alt set de analize. Pentru una dintre aceste analize, l-au pus să stea pe un scaun special – un fel de scaun electric – în timp ce îl atingeau cu curent electric, ca să-i studieze reacţiile neurologice.

— Trebuie să mai investigăm, spuneau doctorii, uitându-se la rezultate.

— De ce? întreba Morrie. Ce e?

— Nu ştim încă. Dar timpul tău este prea încet.

— Timpul lui era prea încet? Cum adică?

În cele din urmă, într-o zi fierbinte şi umedă din august 1994, Morrie şi soţia lui, Charlotte, s-au dus la cabinetul neurologului, care le-a cerut să ia loc şi le-a dat vestea: Morrie avea scleroză amiotrofică laterală (ALS), maladia Lou Gehrig, o afecţiune neiertătoare a sistemului neurologic.

Nu se cunoştea niciun tratament.

— Cum de m-am pricopsit cu ea? a întrebat Morrie.

Nimeni nu ştia.

— E mortală?

— Da.

— Deci o să mor?

— Da, sunteţi pe moarte, i-a spus doctorul, îmi pare foarte rău.

A stat cu Morrie şi Charlotte aproape două ore, răspunzându-le răbdător la întrebări. La plecare, doctorul le-a dat câteva informaţii despre ALS, câteva broşuri, ca şi cum aveau să-şi deschidă un cont în bancă. Afară soarele strălucea şi oamenii îşi vedeau de treburile lor. O femeie alerga să bage nişte bani într-un automat de parcare. Alta căra nişte alimente. Charlotte se gândea la o mie de lucruri: Cât timp mai avem? Cum o să ne descurcăm? Cum o să plătim facturile? În acest timp, bătrânul meu profesor era uimit de normalitatea zilei din jurul lui. N-ar trebui oare ca lumea să se oprească? Oare chiar nu ştiu ce se întâmplă cu mine?

Dar lumea nu s-a oprit, nici măcar nu i-a păsat şi, în momentul în care a deschis încet portiera maşinii, Morrie a simţit că alunecă într-un hău.

Şi acum? Se gândea el.

În timp ce bătrânul meu profesor căuta răspunsuri, boala a pus stăpânire pe el, cu fiecare zi, cu fiecare săptămână mai mult. Într-o dimineaţă, a scos maşina din garaj şi de-abia a reuşit să apese pe frână. Nu avea să mai conducă niciodată.

A început să şchiopăteze, aşa că şi-a cumpărat un baston. De atunci nu a mai putut merge neajutat.

Se ducea în mod regulat să înoate la YMCA, dar de la un moment dat nu a mai fost în stare să se dezbrace singur. Aşa că, pentru prima oară, şi-a angajat un asistent – un student la teologie pe nume Tony, care îl ajuta să intre şi să iasă din piscină, să-şi pună şi să-şi scoată costumul de baie. În vestiar ceilalţi se făceau că nu se holbează. Dar se holbau oricum. Acesta a fost sfârşitul intimităţii lui.

În toamna anului 1994, Morrie a venit în campusul Brandeis ca să-şi ţină ultimul curs. Ar fi putut să nu facă acest lucru, firește. Universitatea ar fi înţeles. De ce să sufere în faţa atâtor oameni? Mai bine să stea acasă. Să-şi pună lucrurile în ordine. Dar ideea renunţării nici măcar nu-i trecuse prin cap lui Morrie.

În schimb, venea şchiopătând în clasă, locul care fusese casa lui pentru mai mult de treizeci de ani. Din cauza bastonului, îi lua ceva

timp să ajungă la catedră. Când în sfârşit se aşeza, îşi scotea ochelarii şi se uita la chipurile tinere care se holbau la el în tăcere.

— Prieteni, îmi imaginez că toţi vă aflaţi aici pentru cursul de Psihologie socială. Predau acest curs de douăzeci de ani şi acum, pentru prima oară, pot spune că aţi riscat înscriindu-vă, pentru că sufăr de o boală fatală şi s-ar putea să nu trăiesc până la sfârşitul semestrului. Dacă credeţi că aceasta este o problemă, vă înţeleg dacă vreţi să renunţaţi la acest curs.

Apoi a zâmbit.

Şi aşa secretul lui a devenit cunoscut.

ALS este ca o lumânare aprinsă: îţi topeşte nervii şi îţi preface corpul într-un morman de ceară. Cel mai adesea, începe de la picioare şi se întinde în sus. Nu-ţi mai controlezi muşchii coapselor, aşa că nu te mai poţi ţine pe picioare. Apoi pierzi controlul asupra muşchilor trunchiului, încât nu mai poţi nici să stai ca lumea în capul oaselor. La sfârşit, dacă mai eşti încă viu, respiri printr-un tub care-ţi intră în gât printr-o gaură – în vreme ce sufletul tău, perfect conştient, stă închis într-o coajă uscată – mai poţi să clipeşti poate sau să mişti limba, ca un om dintr-un film science-fiction, îngheţat în interiorul propriului corp. Tot procesul acesta nu durează mai mult de cinci ani de când se instalează boala.

Doctorii îi mai dăduseră lui Morrie doar doi ani.

Morrie ştia că avea să fie mai puţin.

Dar bătrânul meu profesor luase o decizie, pe care o rumegase încă de când ieşise din cabinetul doctorului cu sabia atârnând deasupra capului. Să mă sting şi să dispar, sau să profit cât mai mult de timpul care mi-a rămas? S-a întrebat el.

Nu voia să se stingă. Nu voia să-i fie ruşine că moare.

În schimb voia să-şi facă din moarte cel din urmă proiect ştiinţific, punctul central al zilelor care-i rămăseseră. De vreme ce toţi murim odată şi-odată, experienţa lui s-ar putea dovedi de mare valoare, nu? El însuşi ar putea fi un subiect de cercetare. Un manual uman. Să mă studiez în timpul plecării mele lente şi răbdătoare dintre cei vii. Să observ ce se întâmplă cu mine. Să învăţ cu mine.

Morrie voia să treacă puntea aceea dintre viaţă şi moarte, povestindu-şi drumul.

Semestrul de toamnă a trecut repede. Lua din ce în mai multe pastile. Terapia devenise o rutină. Asistentele veneau la Morrie acasă să-l ajute să facă exerciţii cu picioarele slăbite, ca să-i menţină muşchii activi, îndoindu-i-le şi dezdoindu-i-le ca şi cum ar fi scos apă cu pompa. Maseuri profesionişti veneau o dată pe săptămână ca să încerce să-i îndepărteze senzaţia puternică de înţepeneală pe care o simţea în tot corpul. Se întâlnea cu profesori de meditaţie şi învăţa să închidă ochii şi să-şi alunge toate gândurile, până când lumea i se reducea la o simplă răsuflare, inspiră, expiră, inspiră, expiră.

Într-o zi, deşi folosea bastonul, s-a împiedicat de o bordură şi s-a prăbuşit în stradă. Un cadru metalic a luat locul bastonului. Pe măsură ce corpul îi slăbea, drumul până la toaletă şi înapoi devenise din ce în ce mai obositor, aşa că Morrie a început să urineze într-o ploscă. Trebuia să-şi susţină greutatea corpului în vreme ce făcea asta, aşa că altcineva trebuia să ţină vasul în timp ce Morrie îl umplea.

Cei mai mulţi dintre noi ar fi fost jenaţi de toate astea, mai ales la vârsta lui Morrie. Dar Morrie nu era ca noi toţi. Când unii dintre colegii lui mai apropiaţi îl vizitau, el le spunea: *„Ştiţi, trebuie să fac pipi. Mă puteţi ajuta? Vă deranjează dacă faceţi asta?”*

Adesea, spre marea lor surpriză, acest lucru nu-i deranja.

De fapt, avea foarte mulţi musafiri. Ţinea şedinţe de grup despre moarte, despre ce înseamnă ea cu adevărat, despre cum societatea fusese întotdeauna înspăimântată de moarte, fără să o înţeleagă de cele mai multe ori. Le spunea prietenilor că dacă voiau să-l ajute cu adevărat, să nu-i arate milă şi înţelegere, ci să-l viziteze, să-l sune, să-i vorbească despre problemele lor – aşa cum o făcuseră întotdeauna, pentru că Morrie ştiuse întotdeauna să-i asculte.

În ciuda a tot ce se întâmpla cu el, vocea îi era puternică şi încurajatoare, iar mintea îi vibra de milioane de gânduri. Voia cu orice preţ să dovedească faptul că a muri nu era sinonim cu a fi inutil.

Anul Nou a venit, apoi a trecut. Deşi nu o spunea nimănui, Morrie ştia că acesta avea să fie ultimul an din viaţa lui. Acum stătea într-un scaun cu rotile şi se lupta cu timpul, ca să le poată spune oamenilor pe care-i iubea toate lucrurile pe care voia să le spună. Când un coleg de la Brandeis a murit pe neaşteptate din cauza unui atac de cord, Morrie a mers la înmormântarea lui. A venit acasă deprimat.

— Ce risipă! A zis. Toţi oamenii aceia spunând toate lucrurile acelea minunate, şi Irv n-a avut niciodată ocazia să le audă.

Morrie avea o idee mai bună. A dat câteva telefoane. A ales o dată. Şi într-o după-amiază friguroasă de duminică, a adunat în casa lui un grup de prieteni şi membri ai familiei la o *„înmormântare antumă”.* Fiecare dintre ei a vorbit şi i-a mulţumit bătrânului meu profesor. Unii au plâns. Alţii au râs. O doamnă a citit o poezie:

Drag şi iubit verişor în inima-ţi tânără vei aduna timpul,
strat peste strat ca un sequoia blând...

Morrie a plâns şi a râs cu ei. Şi a spus toate lucrurile acelea de suflet pe care nu ajungem niciodată să le spunem celor pe care îi iubim. Înmormântarea antumă a fost un mare succes.

Doar că Morrie încă nu murise.

De fapt, partea cea mai neobişnuită din viaţa lui tocmai acum începea.

Studentul.

Acum ar fi momentul să explic ce se întâmplase cu mine din vara aceea în care l-am îmbrăţişat pentru ultima dată pe dragul şi înţeleptul meu profesor, promiţându-i că vom ţine legătura.

Nu l-am mai căutat.

De fapt, n-am păstrat legătura cu mai niciunul dintre oamenii pe care îi cunoscusem la colegiu, nici cu amicii cu care băusem bere şi nici cu prima femeie lângă care mă trezisem dimineaţa. Anii de după absolvire m-au transformat în altcineva, mai dur, diferit de absolventul mândru care părăsise campusul în ziua aceea îndreptându-se spre New York, pregătit să ofere lumii talentul lui.

Am descoperit că lumea nu era tot ce conta. Aveam douăzeci de ani şi am rătăcit prin ei, plătind chirie, citind tot felul de articole şi mirându-mă că nu vedeam drumurile deschizându-se înaintea mea. Visam să fiu un mare muzician (cântam la pian), dar după mai mulţi ani de cluburi de noapte goale şi întunecate, de promisiuni încălcate, de formaţii care se destrămau şi de producători care păreau încântaţi de oricine altcineva, numai de mine nu, visul s-a stins. Era primul eşec din viaţa mea.

În acelaşi timp am avut parte şi de prima întâlnire serioasă cu moartea. Unchiul meu preferat, fratele mamei, omul care mă învăţase ce înseamnă muzica, omul care mă învăţase să conduc, care mă tachina în privinţa fetelor, care mă iniţiase în fotbal – singurul pe care, atunci când eram copil, îl priveam spunând: *„Aşa vreau să fiu când o să mă fac mare”* – a murit de cancer la pancreas la vârsta de patruzeci şi patru de ani. Era un om mic de statură, arătos, cu o mustaţă groasă, şi am fost alături de el în ultimul lui an, fiindcă locuiam cu un etaj mai jos, sub apartamentul lui. I-am văzut trupul puternic uscându-se, apoi umflându-se, l-am văzut suferind nopţi la rând, îndoit de spate la masa de seară, apăsându-şi cu mâinile stomacul, cu ochii închişi şi gura schimonosită de durere. *„Oh, Doamne”,* murmura. *„Isuse!”* Noi, ceilalţi – mătuşa mea, cei doi copii ai lor, eu – stăteam tăcuţi, spălând farfuriile, întorcând privirea.

În viaţa mea nu m-am simţit atât de neputincios.

Într-o noapte de mai, stăteam cu unchiul meu pe balconul apartamentului lui. Adia un vânticel şi era cald. El a privit spre orizont şi mi-a spus, cu dinţii strânşi, că nu avea să mai fie aici ca să-şi vadă copiii începând noul an şcolar. M-a întrebat dacă aveam să am grijă de ei. I-am zis să nu mai vorbească aşa. M-a privit cu tristeţe.

A murit câteva săptămâni mai târziu.

După înmormântare, viaţa mea s-a schimbat. Simţeam că timpul devenise dintr-odată preţios, ca un şuvoi puternic de apă care se năpusteşte printr-o gură de canal, iar eu nu mă puteam mişca atât de repede cât aş fi vrut. Gata cu cântatul în cluburi de noapte pe jumătate goale. Gata cu scrisul cântecelor pe care nimeni nu le asculta. M-am întors la şcoală, mi-am luat o diplomă de masterat în jurnalism şi am acceptat prima slujbă care mi s-a oferit, de redactor de ştiri sportive. În loc să alerg după propria-mi celebritate, am scris despre atleţi celebri care alergau după a lor. Am lucrat pentru ziare şi am colaborat la reviste. Am muncit într-un ritm care nu ţinea cont nici de ore, nici de limite. Mă trezeam dimineaţa, mă spălam pe dinţi, mă aşezam la masa de lucru şi scriam îmbrăcat în hainele în care dormisem. Unchiul meu lucrase pentru o corporaţie pe care o urâse – făcuse acelaşi lucru în fiecare zi – iar eu eram hotărât să nu comit aceeaşi greşeală.

Am tot alergat între New York şi Florida, iar în cele în urmă am acceptat un post în Detroit, ca redactor pentru Detroit Free Press. În oraşul acela, apetitul pentru sport era nestăvilit – aveau echipe

profesioniste de fotbal, baschet, baseball şi hochei – şi asta se potrivea cu ambiţia mea. În câţiva ani nu numai că scriam articole, ci scriam cărţi despre sport, făceam emisiuni sportive la radio şi apăream în mod regulat la TV, dându-mi cu părerea despre jucători de fotbal bogaţi şi despre ipocritele programe de sport din facultăţi. Făceam parte din furtuna media în care se zbate acum ţara. Eram pe val.

Nu mai plăteam chirie. Am început să cumpăr. Mi-am cumpărat o casă pe o colină. Am cumpărat maşini. Am investit în acţiuni şi mi-am făcut un portofoliu. Trăiam în viteza a cincea şi pentru tot ce făceam aveam un *deadline*. Lucram într-un ritm drăcesc. Conduceam nebuneşte. Am făcut mai mulţi bani decât îmi imaginasem vreodată. Am întâlnit o femeie cu părul negru pe nume Janine, care mă iubea în ciuda programului meu şi a absenţelor mele repetate. Ne-am căsătorit la şapte ani după ce ne-am cunoscut. M-am întors la muncă la doar o săptămână după nuntă. I-am spus – spunându-mi şi mie în acelaşi timp – că într-o zi vom avea copii, pe care şi-i dorea foarte mult. Dar ziua aceea n-a venit niciodată.

În schimb, m-am acoperit de realizări, pentru că astfel, credeam eu, puteam controla lucrurile, puteam să storc fericirea până la ultima picătură înainte să mă îmbolnăvesc şi să mor, ca unchiul meu, pentru că îmi închipuiam că ăsta mi-era destinul.

Cât despre Morrie, ei bine, mă gândeam la el din când în când, la lucrurile pe care mă învăţase, despre a fi *„om”* şi despre *„a te raporta la ceilalţi”*, dar am făcut-o întotdeauna cu distanţă, ca şi cum ar fi fost vorba de o altă viaţă. De-a lungul anilor am aruncat toate scrisorile care veneau de la Universitatea Brandeis, imaginându-mi că mi se cereau bani. Aşa că nu am aflat de boala lui Morrie. Oamenii care mi-ar fi putut spune fuseseră de mult daţi uitării, iar numerele lor de telefon erau îngropate într-o cutie undeva în pod.

Lucrurile ar fi putut să rămână aşa, dacă într-o noapte, târziu, n-aş fi rătăcit printre canalele TV, când am auzit o ştire…

Audiovizualul.

În martie 1995, limuzina care îl ducea pe Ted Koppel, gazda emisiunii *Nightline,* de pe ABC-TV, a oprit lângă bordura

acoperită de zăpadă din faţa casei lui Morrie din West Newton, Massachusetts.

Acum Morrie stătea tot timpul în scaunul cu rotile, se obişnuise cu îngrijitorii care îl mutau ca pe un sac din scaun în pat şi din pat în scaun, începuse să tuşească atunci când mânca, iar mestecatul era o corvoadă. Picioarele îi erau moarte; nu avea să mai meargă niciodată.

Totuşi, refuza să se lase pradă depresiei. Morrie devenise un adevărat izvor de idei. Îşi nota gândurile pe post-it-uri galbene, pe plicuri, pe dosare, pe orice bucăţică de hârtie. Scria panseuri filosofice despre cum e să trăieşti la umbra morţii: *„Acceptă că poţi să faci unele lucruri şi că nu poţi să faci unele lucruri”; „Acceptă că trecutul e trecut, fără să-l negi sau să-l discreditezi”; „Învaţă să te ierţi pe tine şi pe ceilalţi”; „Să nu crezi niciodată că e prea târziu să te implici”.*

Cu timpul, adunase peste cincizeci de astfel de *„aforisme”,* pe care le împărţea prietenilor.

Unul dintre aceşti prieteni, un coleg de la Brandeis, pe nume Maurie Stein, a fost atât de impresionat de acele cuvinte, încât le-a trimis unui reporter de la Boston Globe, care a venit să scrie un reportaj despre Morrie. Titlul suna astfel:

ULTIMUL CURS AL UNUI PROFESOR: PROPRIA MOARTE.

Articolul a atras atenţia unui producător de la emisiunea *Nightline*, care i l-a adus lui Koppel în Washington D. C.

— Uită-te puţin la asta, a spus producătorul. Şi nici una, nici două, un cameraman a ajuns în sufrageria lui Morrie şi limuzina lui Koppel în faţa casei lui.

Mai mulţi prieteni şi membri ai familiei lui Morrie s-au adunat să-l cunoască pe Koppel, iar când celebrul om a intrat în casa lui Morrie, toţi s-au agitat de emoţie, toţi cu excepţia lui Morrie, care şi-a împins singur scaunul mai în faţă, a ridicat din sprâncene şi a pus capăt zumzetului cu vocea lui rezonantă şi puternică.

— Ted, trebuie să treci nişte probe ca să fiu de acord cu interviul acesta.

A urmat un moment ciudat de tăcere, apoi cei doi s-au îndreptat spre birou. Au închis uşa.

— Sper ca Ted să nu-l ia prea tare pe Morrie, a şoptit unul dintre prietenii care aşteptau în faţa uşii.

— Eu sper ca Morrie să nu-l ia prea tare pe Ted, a spus un alt prieten.

În birou, Morrie i-a făcut semn lui Ted să ia loc. Şi-a împreunat apoi mâinile pe genunchi şi a zâmbit.

— Spune-mi ceva care să vină din inimă, a început Morrie.

— Din inimă?

Koppel s-a uitat cu atenţie la bătrânul din faţa sa.

— Bine, a zis el precaut, apoi i-a vorbit despre copiii lui. Erau aproape de inima sa, nu?

— Bine, a zis Morrie. Acum spune-mi în ce anume crezi.

Koppel nu se simţea în largul lui.

— De obicei nu vorbesc despre astfel de lucruri cu oameni pe care i-am cunoscut de doar câteva minute.

— Ted, sunt pe moarte, i-a spus Morrie, privindu-l peste ochelari. Nu am prea mult timp la dispoziţie.

Ted a izbucnit în râs. Bine. Credinţă. A citat un pasaj din Marcus Aurelius, câteva cuvinte în care credea cu adevărat.

Morrie a dat aprobator din cap.

— Acum, dă-mi voie să te întreb eu ceva, i-a zis Koppel. Mi-ai văzut vreodată emisiunea?

Morrie a ridicat din umeri.

— Cred că de două ori.

— Doar de două ori?

— Nu te simţi jignit. La Oprah m-am uitat doar o dată.

— Atunci, după cele două emisiuni, ce părere ai? Morrie a făcut o pauză.

— Sincer?

— Da.

— Am crezut că eşti narcisist. Ted a izbucnit în râs.

— Sunt prea urât ca să fiu narcisist, i-a spus.

Peste puţină vreme camerele se mişcau în faţa şemineului din sufragerie, cu Koppel la patru ace în costum albastru şi Morrie îmbrăcat în puloverul lui gri scămoşat. Refuzase să-şi pună haine elegante sau să fie machiat pentru interviu. Filosofia lui era că moartea n-ar trebui să ne ruşineze; aşa că n-avea de gând să-şi pudreze nasul.

Pentru că Morrie stătea în scaunul cu rotile, camera nu i-a surprins picioarele sfrijite. Şi pentru că încă mai putea să-şi mişte mâinile – când vorbea, Morrie gesticula întotdeauna – cuvintele lui, care explicau cum să înfrunţi sfârşitul vieţii, trădau o şi mai mare pasiune.

— Ted, a spus el, când a început totul m-am întrebat *„Oare să mă retrag din lume, aşa cum fac cei mai mulţi oameni sau să continui să trăiesc?”* Am hotărât că vreau să trăiesc – sau măcar să încerc să trăiesc – aşa cum vreau, cu demnitate, cu curaj, cu umor, cu detaşare. Dar sunt dimineţi când plâng şi plâng şi mă jelesc de mila mea. În unele dimineţi sunt atât de furios şi înveninat. Dar nu mă ţine prea mult. Mă ridic şi îmi spun: *„Vreau să trăiesc...”* Până acum am reuşit. O să mai pot şi de acum înainte? Nu ştiu. Dar pun pariu cu mine însumi că o să pot.

Koppel părea foarte prins de cele spuse de Morrie. L-a întrebat despre umilinţa pe care ţi-o induce moartea.

— Ei, Fred, a spus Morrie din greşeală, apoi s-a corectat imediat. Adică, Ted...

— Ei, uite asta înseamnă umilinţă, a spus Koppel râzând.

Cei doi au vorbit apoi despre viaţa de după. Au vorbit despre dependenţa din ce în ce mai mare a lui Morrie de ceilalţi oameni. Avea acum nevoie de ajutor şi ca să mănânce sau să stea sau să se mişte dintr-un loc în altul. Care era, l-a întrebat Koppel, lucrul de care Morrie se temea cel mai tare, în declinul acesta lent şi insidios.

Morrie a făcut o pauză. Apoi a întrebat dacă poate spune lucrul acela la televizor.

Koppel i-a spus să o facă.

Morrie s-a uitat drept în ochii celui mai renumit reporter din America.

— Ei bine, Ted, în curând, cineva va trebui să mă şteargă la fund.

Emisiunea a fost difuzată într-o vineri noaptea. A început cu Ted Koppel în spatele biroului lui din Washington, cu vocea răsunându-i cu autoritate.

— Cine este Morrie Schwartz, a spus el, şi de ce până la sfârşitul acestei nopţi multora dintre dumneavoastră le va păsa de el?

La o mie de kilometri depărtare, în casa mea de pe colină, rătăceam printre canalele TV ca de obicei. Am auzit aceste cuvinte – Cine este Morrie Schwartz?

— Şi am rămas împietrit.

Este primul nostru curs, în primăvara anului 1976. Intru în biroul mare al lui Morrie în care observ nenumăratele rânduri de cărţi pe rafturile de pe pereţi. Cărţi de sociologie, filosofie, religie, psihologie. Un covor mare acoperă podeaua şi o fereastră dă spre aleea care străbate campusul. Vreo zece studenţi răsfoiesc fâstâciţi caiete şi compendiumuri. Cei mai mulţi sunt îmbrăcaţi cu blugi, tenişi şi tricouri de bumbac în carouri, îmi spun că n-o să-mi fie uşor să chiulesc de la un curs cu atât de puţini studenţi. Poate n-ar trebui să mă înscriu la cursul acesta.

— Mitchell? Spune Morrie, citind din lista de prezenţă.

Ridic mâna.

— Preferi să-ţi spun Mitch? Sau e mai bine Mitchell?

Niciun profesor nu m-a mai întrebat asta. Mă uit mai atent la tipul acesta cu helanca lui galbenă şi reiaţi verzi, şi cu părul argintiu răsfirat pe frunte. Zâmbeşte.

— Mitch, răspund. Prietenii îmi zic Mitch.

— Atunci, Mitch să fie, spune Morrie, ca şi cum ar fi încheiat o afacere. Şi, Mitch...

— Da?

— Sper ca într-o zi să mă consideri prietenul tău.

Orientarea.

Cu un pahar de cafea într-o mână şi cu telefonul mobil proptit între ureche şi umăr, intram cu maşina închinată pe strada lui Morrie din West Newton, o suburbie liniştită din Boston. Vorbeam cu un producător TV despre un articol la care lucram. Mă uitam când la ceasul electronic – zborul de întoarcere era peste câteva ore – când la numerele cutiilor poştale de pe strada mărginită de copaci. Radioul era dat pe postul de ştiri. Aşa făceam eu, ca de obicei, cinci lucruri deodată.

— Derulează caseta, i-am spus producătorului. Vreau să aud bucata aia din nou.

— OK, o secundă.

Dintr-odată m-am pomenit în dreptul casei. Am frânat şi am vărsat cafeaua pe mine. Când am oprit maşina, am văzut un arţar japonez mare şi trei oameni în dreptul lui, lângă alee – un tânăr şi o

femeie de vârstă mijlocie de o parte şi de alta a unui bătrân mărunt într-un scaun cu rotile.

Morrie.

Văzându-l pe fostul meu profesor, am îngheţat.

— Alo? urla producătorul în urechea mea. Mai eşti pe fir?

Nu-l văzusem de şaisprezece ani. Avea şi mai puţin păr, aproape albit şi era tras la faţă. În momentul acela am simţit că nu sunt pregătit pentru întâlnire – mai ales, pentru că eram legat de telefonul acela – şi speram să nu mă fi observat, ca să pot să mă mai învârt de vreo două ori în jurul casei, să-mi termin treaba, să mă pregătesc psihic. Dar Morrie, această versiune nouă, sfrijită a omului pe care îl cunoscusem odinioară, zâmbea spre maşină, cu mâinile împreunate pe genunchi, aşteptându-mă să cobor.

— Hei? spunea producătorul. Mai eşti acolo?

Pentru tot timpul petrecut împreună, pentru toată bunătatea şi răbdarea pe care mi le arătase Morrie când eram tânăr, ar fi trebuit să arunc telefonul, să sar din maşină, să alerg la el, să-l îmbrăţişez şi să-l salut.

În schimb am oprit motorul şi m-am lăsat în jos ca şi cum aş fi căutat ceva.

— Da, da, sunt aici, am şoptit şi am continuat conversaţia cu producătorul până când am terminat ce aveam de vorbit.

Am făcut ceea ce învăţasem să fac cel mai bine: îmi vedeam de munca mea chiar şi atunci când profesorul meu care era pe moarte mă aştepta în faţa casei lui. Nu sunt mândru de asta, dar aşa am făcut.

Apoi, cinci minute mai târziu, Morrie mă îmbrăţişa, îi simţeam părul subţire pe obraz. Îi spusesem că îmi căutasem cheile, de aceea stătusem atât de mult în maşină şi l-am strâns şi mai tare în braţe, ca şi cum aş fi vrut să sfărâm minciuna aceea. Deşi soarele de primăvară era cald, el purta un pardesiu şi picioarele îi erau învelite cu o pătură. Mirosea puţin acru, aşa cum miros uneori oamenii care iau medicamente. Cu faţa lipită de a mea, îi auzeam respiraţia greoaie.

— Vechiul meu prieten, a şoptit el, te-ai întors în sfârşit.

Cum stăteam aplecat deasupra lui, s-a agăţat de mine, nevrând să-mi mai dea drumul, cu mâinile încleştate de umerii mei. Eram surprins de atâta afecţiune după atâţia ani, dar atunci, între zidurile pe care le ridicasem între prezentul şi trecutul meu, uitasem cât de apropiaţi eram odinioară. Ştiam, în adâncul

sufletului, că nu mai eram studentul bun şi talentat pe care şi-l amintea el.

Speram doar să-l pot păcăli pentru câteva ore.

În casă, ne-am aşezat la o masă din lemn de alun lângă o fereastră care dădea spre casa vecinului. Morrie se foia în scaunul lui cu rotile, încercând să-şi găsească o poziţie confortabilă. Conform obiceiului nostru, voia să mă pună la masă. Am fost de acord. Una dintre îngrijitoare, o italiancă solidă, pe nume Connie, a tăiat pâine şi roşii şi a adus nişte castroane cu salată de pui, *hummus* şi *tabouli*.

A mai adus şi nişte pastile. Morrie s-a uitat la ele şi a oftat. Ochii îi erau mai înfundaţi în orbite decât îmi aminteam, iar pometii mai ascuţiţi. Asta îi dădea un aer mai dur, mai îmbătrânit – până când zâmbea, bineînţeles, iar obrajii lăsaţi se ridicau ca o cortină.

— Mitch, mi-a spus el încet, ştii că sunt pe moarte.

— Ştiam.

— Bine, atunci.

Morrie a înghiţit pastilele, a lăsat jos paharul, a tras aer în piept, apoi a expirat profund.

— Vrei să-ţi spun cum e?

— Cum e ce? Cum e să mori?

— Da, a răspuns.

Deşi nu ştiam acest lucru, ultimul nostru curs tocmai începuse.

Este primul meu an de facultate. Morrie este mai în vârstă decât majoritatea profesorilor, iar eu sunt mai tânăr decât majoritatea studenţilor, pentru că am terminat liceul un an mai devreme. Ca să compensez faptul că sunt cel mai mic din campus, port pulovere vechi, gri, boxez într-o sală de gimnastică şi umblu cu o ţigară neaprinsă în colţul gurii, chiar dacă nu fumez. Conduc o rablă de Mercury Cougar, cu toate geamurile lăsate şi muzica dată la maxim. Îmi caut identitatea în duritate, dar blândeţea lui Morrie mă atrage mai mult şi, pentru că el nu se uită la mine ca la un puşti care vrea să pară mai mult decât este, mă relaxez.

Termin acest prim curs cu el şi mă înscriu la următorul. Dă note mari; nu-i pasă prea mult de ele. Se spune că într-un an, în timpul războiului din Vietnam, Morrie le-a dat tuturor băieţilor câte un 10 ca să le fie amânată înrolarea.

Am început să-i spun lui Morrie „Domnu' antrenor", *cum obişnuiam să îi spun în liceu antrenorului de atletism. Lui Morrie i-a plăcut porecla.*

— Domnu' antrenor, spune el. Bine, am să fiu antrenorul tău. Iar tu poţi să fii jucătorul meu. Poţi să joci toate rolurile frumoase ale vieţii pe care eu sunt prea bătrân să le mai joc.

Uneori mâncăm împreună la bufet. Spre încântarea mea, Morrie este şi mai neîndemânatic decât mine. Vorbeşte în loc să mestece, râde cu gura deschisă, spune o idee interesantă cu gura plină de salată de ou, cu bucăţele mici de gălbenuş scurgându-i-se pe bărbie.

Mă copleşeşte. De când îl cunosc am două dorinţe: să-l îmbrăţişez şi să-i dau un şerveţel.

Sala de curs.

Razele soarelui au năvălit prin fereastra sufrageriei, făcând podeaua de lemn să strălucească. Stăteam de vorbă de aproape două ore. Telefonul a sunat de câteva ori, iar Morrie a rugat-o pe Connie, îngrijitoarea lui, să răspundă. Ea a tot notat numele celor care sunaseră în agenda lui de întâlniri. Prieteni. Profesori. Un grup de discuţii. Cineva care voia să-l fotografieze pentru o revistă. Era evident că nu eram singurul care voia să-l vadă pe bătrânul meu profesor – apariţia lui la *Nightline* îl făcuse aproape o vedetă – dar eu eram impresionat, chiar un pic invidios pe numărul mare de prieteni pe care părea că-i are Morrie. Mă gândeam la cercul de *„amici"* în care mă învârteam în liceu. Oare unde dispăruseră?

— Ştii, Mitch, acum, că sunt pe moarte, am devenit mult mai interesant pentru oameni.

— Întotdeauna ai fost interesant.

— Haida-de, zâmbi Morrie. Eşti tu drăguţ.

— Nu, nu sunt.

— Uite cum stau lucrurile, a continuat el. Oamenii mă văd ca pe o punte. Nu mai sunt atât de în viaţă cum eram, dar nu sunt nici mort încă. Sunt cumva… între.

A tuşit, apoi şi-a recăpătat zâmbetul.

— Sunt în ultima mare călătorie aici – şi oamenii vor să le spun ce trebuie să ia cu ei.

Telefonul a sunat din nou.

— Morrie, poţi vorbi? întrebă Connie.

— Vechiul meu prieten a venit în vizită acum, a anunţat-o el. Să sune altă dată.

Nu vă pot spune de ce m-a primit cu atâta căldură. Nu eram nici pe departe studentul talentat care îl lăsase în urmă acum şaisprezece ani. Dacă n-ar fi fost *Nightline,* Morrie ar fi putut să moară fără să mă mai vadă vreodată. N-aveam nicio scuză pentru asta, în afara celei pe care toată lumea pare să o aibă în ziua de azi. Eram prea prins de cântecul de sirenă al vieţii mele. Eram ocupat.

— Ce mi se întâmplase? m-am întrebat.

Vocea lui Morrie, puternică, guturală m-a dus înapoi în anii de facultate, pe când credeam că oamenii bogaţi sunt răi, că o cămaşă şi o cravată erau haine de închisoare şi că viaţa fără libertatea de a te ridica şi pleca – pe o motocicletă, cu vântul în faţă, de pe străzile Parisului, până în munţii Tibetului – nu era viaţă. Ce mi se întâmplase?

Mi se întâmplaseră anii ’80. Mi se întâmplaseră anii ’90. Moartea şi boala şi îngrăşarea şi chelirea lui se întâmplaseră. Îmi trădasem o mulţime de visuri pentru un salariu mai mare şi nu-mi dădusem nicio clipă seama că făceam asta.

Şi totuşi eram aici, cu Morrie, vorbind cu emoţia din anii de facultate, ca şi cum fusesem doar plecat într-o vacanţă mai lungă.

— Ai găsit pe cineva cu care să-ţi împărţi viaţa? m-a întrebat.

— Dai ceva înapoi comunităţii din care faci parte?

— Eşti împăcat cu tine însuţi?

— Încerci să fii un om mai bun?

M-am fâstâcit, voiam să arăt că mă preocupaseră îndelung astfel de întrebări. Ce mi se întâmplase? Îmi promisesem odinioară că nu voi munci niciodată pentru bani, că mă voi înrola în Forţele de Menţinere a Păcii, că voi trăi în locuri frumoase şi pline de inspiraţie.

În loc de toate astea, locuiam de vreo zece ani în Detroit, lucram în acelaşi loc, foloseam aceeaşi bancă, mergeam la acelaşi frizer. Aveam treizeci şi şapte de ani, eram mai eficient decât în timpul facultăţii, legat fiind de computere şi modemuri şi telefoane mobile. Scriam articole despre atleţi bogaţi, care, în mare parte, nu dădeau doi bani pe oameni ca mine. Nu mai eram tânăr pentru cei din anturajul meu, nu mă mai plimbam în pulovere gri cu ţigara neaprinsă în colţul gurii. Nu mai purtam discuţii lungi despre sensul vieţii la un sandviş cu salată de ou.

Zilele mele erau pline, şi, totuşi, eram în cea mai mare parte a timpului nemulţumit.

Ce mi se întâmplase?

— Domnu' antrenor, i-am spus dintr-odată, amintindu-mi de poreclă.

Morrie s-a luminat.

— Eu sunt ăla. Încă mai sunt antrenorul tău. A râs şi a început să mănânce din nou, o masă pe care o lungea de patruzeci de minute. Îl priveam acum, în timp ce mâinile i se mişcau neîndemânatice, de parcă se deprindea să le folosească pentru prima dată. Nu avea putere să taie cu cuţitul. Degetele îi tremurau. Fiecare înghiţitură era o luptă; mesteca îndelung înainte să înghită, uneori mâncarea i se scurgea din gură, astfel că era nevoit să lase jos tacâmurile ca să se şteargă cu un şerveţel. Pielea mâinilor de la încheieturi până la falange era plină de pete de bătrâneţe şi atârna, ca pieliţa pe un os de pui din ciorbă.

Un răstimp am mâncat amândoi, un bătrân bolnav şi un tânăr sănătos, absorbind tăcerea încăperii. O tăcere apăsătoare, după părerea mea, dar eu eram singurul care nu se simţea în largul lui.

— Să fii pe moarte, a spus Morrie dintr-odată, este numai unul dintre motivele pentru care să fii trist, Mitch. Dar să trăieşti nefericit este cu totul altceva. Atât de mulţi dintre cei care vin să mă vadă sunt nefericiţi.

— De ce?

— Păi în primul rând deoarece cultura noastră nu îi face pe oameni să aibă o părere bună despre ei înşişi. Îi învăţăm pe oameni lucruri greşite. Şi trebuie să fii tare puternic să spui că e ceva putred în cultura noastră, să nu o accepţi. Să îţi creezi una proprie. Cei mai mulţi nu sunt în stare. Oamenii ăştia sunt mult mai nefericiţi decât mine – chiar şi în starea în care mă aflu acum. Oi fi eu pe moarte, dar sunt înconjurat de suflete iubitoare, cărora le pasă. Câţi se pot lăuda cu lucrul acesta?

Eram uluit de lipsa lui de autocompătimire. Morrie, care nu putea să danseze, să înoate, să se spele sau să se plimbe; Morrie, care nu mai putea răspunde singur la uşă, care nu se mai putea şterge singur după duş, care nu mai putea nici măcar să se întoarcă singur în pat. Cum putea să accepte aşa de uşor? Îl priveam luptându-se cu furculiţa, alegând o bucată de roşie, scăpând-o de două ori – o scenă jalnică – şi totuşi nu puteam să nu recunosc că prezenţa lui te liniştea ca prin farmec, simţeam aceeaşi briză calmă care mă mângâiase în facultate.

Am aruncat o privire la ceas – din obişnuinţă – se făcea târziu şi mă gândeam să schimb rezervarea la avion. Apoi Morrie a făcut ceva care mi-a rămas în minte până azi.

— Ştii cum am să mor? m-a întrebat el.

Am ridicat din sprâncene.

— O să mă sufoc. Da. Din cauza astmului, plămânii mei nu pot suporta boala. ALS-ul ăsta îmi acaparează tot corpul de jos în sus. Mi-a pus deja stăpânire pe picioare. În curând o să vină rândul mâinilor. Şi când o să ajungă la plămâni…

A ridicat din umeri.

—… s-a terminat.

Nu ştiam ce să spun, aşa că am răspuns:

— Ei, cine ştie, adică… nu se ştie niciodată.

Morrie a închis ochii.

— Eu ştiu, Mitch. Nu trebuie să-ţi fie teamă că o să mor. Am avut o viaţă bună şi toţi ştim că asta se va întâmpla. Mai am vreo patru, cinci luni.

— Haide, am zis eu agitat. Nimeni nu poate fi sigur…

— Eu pot, a spus el încet. Există şi un test. Mi-a arătat un doctor.

— Un test?

— Tragi aer în piept de câteva ori.

Am făcut ce mi-a spus.

— Acum, încă o dată, dar de data asta, când expiri, numără până la cât poţi înainte de a inspira din nou.

Am expirat numerele repede.

— Unu-doi-trei-patru-cinci-şase-şapte-opt… Am ajuns la şaptezeci înainte de a-mi pierde suflul.

— Bun, a zis Morrie. Ai plămâni sănătoşi. Acum uită-te la mine.

A tras aer în piept, apoi a început să numere cu voce joasă, tremurătoare.

— Unu-doi-trei-patru-cinci-şase-şapte-opt-nouă-zece-unşpe-doişpe-treişpe-paişpe-cinşpe-şaişpe-şapteşpe-optişpe…

S-a oprit, horcăind ca să poată inspira din nou.

— Prima dată când m-a pus să fac asta, am ajuns la douăzeci şi trei. Acum doar la optâşpe.

A închis ochii, dând din cap.

— Rezervorul meu e aproape gol.

M-am ridicat lovindu-mi nervos coapsele cu palmele. Era destul pentru o după-amiază.

— Vino să-l mai vezi pe bătrânul tău profesor, mi-a spus Morrie când l-am îmbrăţişat de rămas-bun.

I-am promis că o s-o fac şi am încercat să nu mă gândesc la ultima dată când mai promisesem acest lucru.

În librăria facultăţii, cumpăr cărţile pe care ni le-a recomandat Morrie. Cumpăr cărţi despre care n-am ştiut că există, titluri cum ar fi: Tinereţe: Identitate şi criză, Eu şi Tu, Eul scindat.

Înainte de facultate habar n-aveam că studiul relaţiilor umane putea fi considerat materie şcolară. Până să-l cunosc pe Morrie, nu am crezut lucrul acesta.

Dar pasiunea lui pentru cărţi este reală şi contagioasă. Uneori începem să vorbim serios, abia după curs, când clasa s-a golit. Mă întreabă despre viaţa mea, apoi citează versuri din Erich Fromm, Martin Buber, Erik Erikson. Adesea se dezice de cuvintele lor, comentând cu propriile sfaturi, chiar dacă e evident că a gândit şi el aceleaşi lucruri. În clipele astea îmi dau seama că este într-adevăr profesor, nu un unchi. Într-o după-amiază, mă plâng de confuzia proprie vârstei mele, de ceea ce se aşteaptă de la mine versus ceea ce vreau eu pentru mine.

— Ţi-am vorbit despre tensiunea contrariilor? Spune el.

— Tensiunea contrariilor?

— Viaţa este un şir lung de mişcări înainte şi înapoi. Vrei să faci ceva, dar eşti obligat să faci altceva. Ceva te răneşte, deşi ştii că n-ar trebui. Iei anumite lucruri de bune, chiar dacă ştii că n-ar trebui să iei nimic de bun. Tensiunea contrariilor, ca atunci când tragi de un elastic. Şi cei mai mulţi dintre noi trăim undeva la mijloc.

— Parcă-i vorba de un meci de wrestling, spun eu.

— Un meci de wrestling. Râde. Da, e şi ăsta un mod de a descrie viaţa.

— Deci, cine câştigă? Întreb eu.

— Cine câştigă? Îmi zâmbeşte, cu riduri în jurul ochilor, cu dinţii un pic strâmbi.

— Dragostea câştigă. Dragostea câştigă întotdeauna.

Înscrierea.

Am zburat spre Londra două săptămâni mai târziu. Scriam despre Wimbledon, cea mai mare competiţie de tenis din lume şi unul dintre puţinele evenimente unde mulţimea nu huiduie şi

nimeni nu e beat în parcare. În Anglia era cald şi înnorat, şi în fiecare dimineaţă mă plimbam pe străzile străjuite de copaci din jurul terenurilor de tenis, trecând pe lângă adolescenţi care stăteau la coadă ca să mai prindă ultimele bilete şi vânzători de căpşuni şi îngheţată. La poartă era un stand de ziare care vindea vreo şase tabloide britanice colorate, cu poze cu femei goale, cu fotografii ale familiei regale făcute de paparazzi, horoscoape, rubrici sportive, concursuri de loterie şi doar foarte puţine ştiri propriu-zise.

Titlurile zilei erau scrise pe o tablă mică sprijinită de un teanc cu cele mai proaspete ziare şi sunau cam aşa: DIANA ÎN RÂND CU CHARLES! Sau GAZDA STRIGĂ ECHIPEI: VREAU MILIOANE!

Oamenii căutau senzaţionalul în aceste tabloide, devorau bârfele, iar eu făcusem exact acelaşi lucru în călătoriile mele anterioare în Anglia.

Acum însă, nu ştiu de ce, m-am pomenit gândindu-mă la Morrie de fiecare dată când citeam ceva prostesc sau fără sens. Aveam în minte imaginea lui acolo, în casa cu arţarul japonez şi podele de lemn, contabilizându-şi răsuflarea, trăgând de fiecare clipă alături de cei dragi, în vreme ce eu petrecusem ore întregi cu lucruri care pentru mine personal nu însemnau absolut nimic: vedete de film, supermodele, cele mai noi bârfe despre prinţesa Di sau despre Madona sau John F. Kennedy Jr. În mod ciudat, invidiam valoarea timpului lui Morrie, deşi deplângeam faptul că avea din ce în ce mai puţin.

De ce ne preocupam oare atât de mult de toate prostioarele astea? Când am ajuns acasă, procesul lui O. J. Simpson era în toi, oamenii săreau peste prânz ca să-l urmărească, apoi înregistrau restul ca să se uite şi seara. Nici măcar nu-l cunoşteau pe O. J. Simpson. Nu-i cunoşteau pe niciunul dintre cei implicaţi în acest caz. Şi totuşi, renunţau la zile şi săptămâni din viaţă pentru asta, dependenţi fiind de dramele altora.

Îmi aminteam ce spusese Morrie când fusesem la el: *„Cultura noastră nu-i face pe oameni să aibă o părere mai bună despre ei înşişi. Şi trebuie să fii tare puternic ca să spui că e ceva putred în cultura noastră, să nu o accepţi”.*

Morrie credea în aceste vorbe şi îşi crease propria cultură – cu mult înainte de a se îmbolnăvi. Grupurile de discuţie, plimbările cu prietenii, dansul în biserica din Harvard Square. Începuse un proiect intitulat *Sera,* prin intermediul căruia oamenii săraci primeau consiliere psihologică. Citea cărţi ca să găsească idei noi pentru cursurile lui, îşi vizita colegii, păstra legătura cu foştii lui

studenţi, scria scrisori prietenilor de departe. Petrecea mai mult timp mâncând şi admirând natura, nu-şi pierdea vremea uitându-se la sit-com-uri sau la *„filmul săptămânii”.* Conversaţiile, întâlnirile, legăturile afective îi învăluiau viaţa într-o umanitate caldă ca într-un cocon şi i-o umpleau până la refuz, ca pe un castron de ciorbă gata să dea pe dinafară.

Şi eu îmi creasem propria cultură. Munca. Aveam vreo patru, cinci slujbe în media din Anglia, jonglam cu ele ca un adevărat clovn. Petreceam opt ore pe zi în faţa calculatorului, îngrăşând poveştile pe care le trimiteam în State. Apoi pregăteam materiale pentru TV, hoinărind cu echipa prin diverse părţi ale Londrei. Mai făceam şi transmisiuni radio în fiecare dimineaţă şi după-amiază. Şi ăsta nu era un ritm de lucru nebunesc. De-a lungul anilor, îmi făcusem din muncă un prieten şi dădusem restul deoparte.

La Wimbledon, luam masa în cubicului meu de lemn şi nici că-mi păsa. Într-una din zilele acelea nebune, o gloată de reporteri îi urmărise pe Andre Agassi şi pe faimoasa lui iubită, Brooke Shields, iar eu am fost doborât la pământ de un reporter englez, care a murmurat un *„Scuze”,* după care s-a îmbulzit ameninţând cu obiectivul aparatului de fotografiat agăţat de gât. Mă gândeam la un alt lucru pe care îl spusese Morrie: *„Atât de mulţi oameni duc o viaţă fără sens. Par pe jumătate adormiţi, chiar şi atunci când fac lucruri pe care le consideră importante. Şi asta pentru că aleargă după cai verzi pe pereţi. Pentru ca viaţa ta să aibă rost, trebuie să ţi-o dedici iubirii pentru ceilalţi, comunităţii şi să încerci să creezi ceva care să aibă însemnătate”.*

Ştiam că are dreptate.

Nu că aş fi făcut ceva în această direcţie.

La sfârşitul turneului – şi al lungului şir de cafele pe care le băusem ca să pot rezista – mi-am închis calculatorul, mi-am strâns lucrurile din cubicul şi m-am întors acasă să îmi fac bagajele. Era noapte. Ecranul televizorului nu mai arăta decât purici.

Am zburat la Detroit, am ajuns după-amiaza târziu, m-am târât până acasă şi m-am culcat. M-a trezit o ştire şocantă: sindicatele de la ziarul meu intraseră în grevă. Totul era închis. În faţa intrării principale se formase un pichet, iar pe stradă manifestanţii strigau şi mărşăluiau în sus şi-n jos. Ca membru de sindicat, nu am avut de ales; pe neaşteptate, pentru prima dată în viaţa mea, nu aveam slujbă, nici salariu şi manifestam împotriva angajatorilor.

Liderii de sindicat m-au sunat acasă şi m-au avertizat să nu iau legătura cu foştii mei editori, dintre care mulţi îmi erau prieteni,

spunându-mi să le închid dacă încercau să mă sune sau să mă atragă de partea lor.

— O să luptăm până la victoria finală! A jurat liderul de sindicat, urlând ca soldaţii.

Eram nedumerit şi deprimat. Deşi munca la TV şi la radio era plăcută şi îmi aducea venituri suplimentare, ziarul fusese viaţa mea, aerul pe care îl respiram; când îmi vedeam articolele pe hârtie în fiecare dimineaţă, ştiam că, măcar într-un anume fel, trăiam.

Acum se terminase. Şi, pe măsură ce greva continua – prima zi, a doua zi, a treia zi – primeam telefoane îngrijorătoare şi aflam zvonuri că ar putea continua timp de luni de zile. Toată lumea mea era acum cu susul în jos. În fiecare seară aveau loc evenimente sportive de la care ar fi trebuit să transmit. În loc de asta, stăteam acasă şi le vedeam la televizor. Mă obişnuisem să cred că cititorii mei aveau nevoie de articolele mele. Eram uimit cât de uşor mergeau lucrurile înainte şi fără mine.

După o săptămână, am pus mâna pe telefon şi l-am sunat pe Morrie.

— Vii să mă vezi?! Mi-a spus el pe un ton mai degrabă afirmativ decât interogativ.

— Păi, crezi că se poate?

— Ce zici de marţi?

— Marţi e foarte bine, am spus. Marţi e perfect.

În anul doi de facultate, mă înscriu la alte două cursuri ale lui. Când şi când ne întâlnim în afara şcolii şi doar stăm de vorbă. N-am mai făcut lucrul acesta cu un adult care să nu-mi fi fost rudă, totuşi mă simt în largul meu vorbind cu Morrie, iar el pare bucuros să-şi facă timp pentru mine.

— Unde mergem azi? întreabă el vesel când intru în biroul lui.

Primăvara stăm sub un copac din faţa Facultăţii de sociologie, iar iarna, stăm la biroul lui, eu cu puloverul meu gri şi adidaşi, Morrie cu pantofi Rockport comozi şi pantaloni reiaţi. De fiecare dată când ne întâlnim, mă ascultă cum bat câmpii, apoi încearcă să-mi dea un fel de lecţie de viaţă. Mă avertizează că banii nu sunt cel mai important lucru, contrar părerii generale din campus. Îmi spune că trebuie să fiu „un om adevărat”. *Vorbeşte de alienarea tinereţii şi de nevoia* „conectării” *la societatea din jurul meu. Pe unele dintre*

lucrurile acestea le înţeleg, pe altele însă nu. Dar nu are importanţă. Întâlnirile astea sunt pentru mine un pretext ca să vorbesc cu el, să discut cu el ca de la copil la părinte, aşa cum n-o pot face cu tatăl meu, care ar vrea să devin avocat.

Morrie urăşte avocaţii.

— Ce vrei să faci după facultate? mă întreabă.

—Vreau să fiu muzician, spun eu. Să cânt la pian.

— Minunat, spune el. Dar e o viaţă grea.

— Da.

— Plină de rechini.

— Aşa am auzit şi eu.

— Totuşi, spune el, daca vrei cu adevărat, atunci o să-ţi îndeplineşti visul.

Îmi vine să îl iau în braţe, să-i mulţumesc pentru ce a spus, dar nu sunt chiar aşa de deschis.

Doar dau aprobator din cap.

— Pun pariu că întotdeauna cânţi la pian cu multă vigoare, spune el.

Izbucnesc în râs.

—Vigoare?

Râde şi el.

— Vigoare. Ce? Nu se mai spune aşa?

Prima zi de marţi. Vorbim despre lume.

Connie mi-a deschis uşa şi m-a invitat să intru. Morrie era în scaunul cu rotile, la masa din bucătărie, îmbrăcat cu o cămaşă largă de bumbac şi nişte pantaloni negri de trening încă şi mai largi. Erau largi pentru că picioarele lui se atrofiaseră cu mult sub orice mărime normală de haine – îi puteai cuprinde coapsele în palmă şi ţi se atingeau degetele. Dacă ar fi putut să mai stea în picioare, n-ar fi fost mai înalt de un metru jumătate şi probabil că ar fi încăput în blugii unui puştan de clasa a şasea.

— Ţi-am adus ceva, l-am anunţat eu, ridicând o pungă maro de hârtie.

Pe drumul de la aeroport, mă oprisem la un supermarket din apropiere şi am cumpărat curcan, salată de cartofi, salată de macaroane şi covrigi. Ştiam că are multă mâncare în casă, dar voiam să-i aduc şi eu ceva. N-aveam nicio putere să-l ajut în alt fel. Şi mi-am amintit de plăcerea lui de a mânca.

— A, câtă mâncare! a cântat el. Ei, acum trebuie să mănânci cu mine.

Ne-am aşezat la masa din bucătărie cu scaune de răchită de jur împrejur. De data asta, fără să fie nevoie să recuperăm cei şaisprezece ani de când nu ne văzuserăm, şi ne-am aruncat repede în apele familiare ale dialogului nostru din vremea facultăţii, cu Morrie întrebând, ascultându-mi răspunsurile şi oprindu-se, asemenea unui bucătar, să condimenteze discuţia cu un amănunt pe care-l uitasem sau nu-l conştientizasem. M-a întrebat de greva de la ziar şi, aşa cum era de aşteptat, nu putea înţelege de ce cele două părţi nu comunicau pur şi simplu una cu cealaltă ca să-şi rezolve problemele. I-am spus că nu toţi erau deştepţi ca el.

Din când în când, trebuia să se oprească, să meargă la baie, ceea ce dura o vreme. Connie îi împingea scaunul spre toaletă, apoi îl ridica de pe scaun şi îl sprijinea în timp ce urina. De fiecare dată când venea înapoi, arăta obosit.

— Îţi aduci aminte când i-am spus lui Ted Koppel că în curând cineva va trebui să mă şteargă la fund? m-a întrebat.

Am râs. Nu se poate uita un asemenea moment.

— Ei bine, cred că ziua aia se apropie. Şi mă cam tulbură.

— De ce?

— Pentru că e supremul semn al dependenţei. Cineva care să te şteargă la fund. Dar mă gândesc serios la acest aspect. Încerc să găsesc şi partea bună.

— Partea bună?

— Da. Până la urmă, o să fiu bebeluş încă o dată.

E un mod original de a vedea lucrurile.

— Ei, acum chiar trebuie să văd viaţa într-un mod original. Trebuie să recunosc, nu mai pot merge la cumpărături, nu mă mai pot ocupa de contul din bancă, nu mai pot duce gunoiul. Dar pot să stau aici cu zilele împuţinându-mi-se şi să meditez la ceea ce cred că este important în viaţă. Am şi timpul, şi motivaţia de a face asta.

— Deci, am răspuns eu cinic, ca să afli sensul vieţii e necesar să nu mai duci gunoiul?

A râs, iar eu m-am simţit uşurat.

În timp ce Connie strângea masa, am văzut un teanc de ziare pe care era evident că le citise înainte să ajung eu acolo.

— Te ţii la curent cu ştirile? am întrebat.

— Da, spuse Morrie. Ţi se pare ciudat? Crezi că dacă sunt pe moarte n-ar trebui să-mi mai pese de ce se întâmplă pe lumea asta?

— Poate.

A oftat.

— Poate că ai dreptate. Poate n-ar trebui să-mi pese. Până la urmă, n-o să mai fiu pe-aici ca să văd cum se termină toate astea.

— Dar e greu de explicat, Mitch. Acum, că sufăr, mă simt mai apropiat de oamenii care suferă decât mă simţeam înainte. Noaptea trecută, la TV, am văzut oameni din Bosnia alergând pe străzi, se trăgea în ei, sunt omorâţi oameni nevinovaţi… şi am început să plâng pur şi simplu. Le simt frica de parc-ar fi a mea. Nu-i cunosc pe oamenii ăştia. Dar – cum să spun?

— Mă simt… apropiat de ei.

A început să lăcrimeze şi am încercat să schimb subiectul, dar şi-a şters ochii şi mi-a făcut semn că nu-i nimic.

— Acum plâng mai tot timpul, mi-a spus, nu-ţi face griji.

Uimitor, m-am gândit. Lucram în zona ştirilor. Scriam despre oameni care mureau. Intervievam familii îndoliate. Participam chiar şi la funeralii. Dar nu plângeam niciodată. Morrie plângea pentru oamenii care sufereau în partea cealaltă a lumii. Oare aşa se întâmplă când vine sfârşitul? mă întrebam. Poate că moartea este marele numitor comun, lucrul acela care poate face străini să plângă unii pentru alţii.

Morrie şi-a suflat nasul zgomotos.

— N-ai nimic împotriva bărbaţilor care plâng, nu?

— Sigur că nu, am spus, prea repede.

A oftat.

— Of, Mitch, am de gând să te-nvăţ să nu mai fii aşa crispat. Într-una din zile, am să-ţi arăt că e-n ordine să plângi.

— Da, da, am spus.

— Da, da, a spus şi el.

Am râs pentru că acelaşi lucru îl spunea şi cu aproape douăzeci de ani în urmă. De cele mai multe ori marţea. De fapt, marţea fusese întotdeauna ziua noastră. Cele mai multe cursuri cu Morrie fuseseră marţea, orele lui de consultaţii erau marţea, şi când mi-am scris lucrarea de licenţă – care a fost de la bun început mai mult ideea lui Morrie – am stat de vorbă tot marţea, în biroul lui sau la bufetul universităţii sau pe treptele Amfiteatrului Pearlman, ca să mai revizuim ce scrisesem.

Aşa părea foarte firesc că eram din nou împreună într-o marţi, aici, în casa cu arţarul japonez din faţa uşii! Când mă pregăteam să plec, i-am spus asta lui Morrie.

— Noi suntem oameni de marţi, mi-a zis.

— Oameni de marţi, am repetat eu.

Morrie a zâmbit.

— Mitch, m-ai întrebat de ce îmi pasă de oameni pe care nici nu-i cunosc. Dar pot să-ţi spun ce am învăţat cel mai mult din boala asta?

— Ce anume?

— Cel mai important lucru în viaţă este să înveţi cum să dăruieşti şi să primeşti iubire.

Vocea i-a devenit o şoaptă.

— Învaţă să primeşti iubire. Credem că nu meritǎm dragostea, credem că dacă o lăsăm în inima noastră vom deveni prea slabi. Dar un om înţelept pe nume Levine a pus punctul pe i: *„Dragostea este singurul lucru raţional”.*

A repetat cu grijă cuvintele astea, cu pauze pentru efect: *„Dragostea este singurul lucru raţional”.*

Am dat din cap, ca un student cuminte, iar el a expirat slăbit. M-am aplecat să-l îmbrăţişez. Şi apoi, deşi nu prea fac asta, l-am sărutat pe obraz. I-am simţit mâinile slăbite pe braţe şi perciunii înţepându-mi uşor faţa.

— Deci, vii şi marţea viitoare? Mi-a şoptit.

Intră în clasă, se aşază, nu spune nimic. Se uită la noi, noi ne uităm la el. La început, se aud câteva chicote, dar Morrie ridică din umeri şi în cele din urmă se face o linişte deplină în care putem auzi cele mai mici zgomote, bârâitul caloriferului din colţul încăperii, respiraţia greoaie a unui student mai gras.

Unii dintre noi sunt agitaţi. Când o să spună ceva? Ne foim, ne uităm la ceas. Câţiva studenţi se uită pe geam, încercând să se detaşeze de restul lumii. Treaba asta ţine vreo cincisprezece minute bune, până când Morrie sparge tăcerea cu o şoaptă.

— Ce se întâmplă aici? întreabă el.

Şi încet se porneşte o discuţie – ceea ce Morrie urmărise încă de la început – despre efectul liniştii asupra relaţiilor interumane. De ce ne simţim atât de încurcaţi de tăcere? Ce bucurie găsim în tot zgomotul care ne înconjoară?

Pe mine nu mă deranjează tăcerea. În ciuda zgomotului pe care îl fac când sunt cu prietenii mei, nu mă simt în largul meu să vorbesc despre sentimentele mele în faţa celorlalţi – şi mai ales în faţa colegilor. Aş putea sta în tăcere ore în şir dacă asta este ceea ce se cere la curs. La ieşire, Morrie mă opreşte.

— N-ai spus prea multe astăzi, remarcă el.

— Ştiu şi eu... nu am avut nimic de adăugat.

— Eu cred că ai multe de adăugat. De fapt, Mitch, îmi aminteşti de cineva pe care l-am cunoscut şi căruia îi plăcea să ţină totul pentru el când era mai tânăr.

— De cine?

— De mine.

A doua zi de marţi. Vorbim despre auto compătimire.

M-am întors marţea următoare. Şi în multele zile de marţi care au urmat. Abia aşteptam aceste vizite, le aşteptam mai mult decât s-ar crede, ţinând cont că trebuia să zbor şapte sute de mile ca să stau cu un muribund. Dar mi se părea că alunec într-o buclă temporală când îl vizitam pe Morrie şi mă simţeam mai bine în pielea mea când eram acolo. N-am mai închiriat un telefon mobil atunci când ajungeam la aeroport în aceste escapade. Lasă-i să aştepte, îmi spuneam, imitându-l pe Morrie.

Situaţia ziarului din Detroit nu s-a remediat. De fapt, a devenit din ce în ce mai agitată, cu tot felul de confruntări neplăcute între manifestanţi şi angajaţii care îi înlocuiseră, oameni arestaţi, bătuţi, întinzându-se pe stradă în faţa maşinilor de marfă.

În lumina acestor lucruri, vizitele mele la Morrie erau ca o baie de bunătate. Vorbeam despre viaţă şi vorbeam despre dragoste. Vorbeam despre unul dintre subiectele preferate ale lui Morrie: mila – ne întrebam de ce societatea noastră dă dovadă de atât de puţină milă. Înainte de cea de-a treia vizită, m-am oprit la un magazin numit *Pâine şi circ* – văzusem pungi de la ei acasă la Morrie şi bănuiam că îi place mâncarea de acolo – şi am umplut mai multe caserole de plastic cu mâncare proaspăt gătită – *vermicelli* cu legume, supă de morcovi şi *baclava.*

Când am intrat în biroul lui Morrie, am ridicat sacoşele de parcă tocmai jefuisem o bancă.

— Mâncare, frate! am strigat.

Morrie şi-a dat ochii peste cap zâmbind.

Între timp, mă uitam după semne că boala i-ar înainta. Degetele îi mai funcţionau destul cât să poată scrie sau să-şi ţină ochelarii, dar nu-şi mai putea ridica braţele mai sus de piept. Petrecea din ce în ce mai puţin timp în bucătărie sau în sufragerie şi din ce în ce mai mult în biroul lui, unde avea un fotoliu mare, cu spătar mobil, burduşit cu perne, pături şi bucăţi de burete special făcute ca să-i susţină tălpile şi să-i sprijine picioarele slăbite.

Avea lângă el un clopoţel, din care suna atunci când voia să-şi schimbe poziţia capului sau când trebuia să *„meargă la oliţă”,* cum îi spunea el, iar Connie, Tony, Bertha sau Amy – mica lui armată de îngrijitori – venea să-l ajute. Nu-i era întotdeauna uşor să ridice clopoţelul şi se enerva atunci când nu-l putea face să sune.

L-am întrebat pe Morrie dacă îşi plânge de milă.

— Uneori, dimineaţa, mi-a răspuns. Atunci mă jelesc. Mă răsucesc, îmi mişc degetele şi mâinile – tot ce mai pot încă mişca – şi jelesc tot ce am pierdut. Deplâng felul lent şi perfid în care mor. Dar apoi mă opresc din plâns.

— Aşa, pur şi simplu?

— Îmi dau voie să plâng dacă simt nevoia. Dar apoi mă concentrez la lucrurile bune care încă mai există în viaţa mea. Mă gândesc la oamenii care vin să mă vadă. La poveştile pe care am să le aud. La tine – dacă este marţi. Pentru că noi suntem oameni de marţi.

Am zâmbit strâmb.

— Oameni de marţi.

— Mitch, nu-mi permit mai multă autocompătimire decât atât. Câte puţin în fiecare dimineaţă, câteva lacrimi, atât.

Mă gândeam la oamenii pe care îi cunoşteam şi care îşi petreceau multe ore din viaţă compătimindu-se. Cât de folositor ar fi să putem stabili o limită zilnică de autocompătimire. Doar câteva minute de lacrimi, apoi să ne vedem de treabă. Şi dacă Morrie era în stare, chiar suferind de o boală atât de groaznică…

— Dacă vezi lucrurile în felul acesta, e groaznic, mi-a spus Morrie. E groaznic să-mi văd trupul topindu-se încet şi devenind nimic. Dar în acelaşi timp e minunat pentru că am atâta timp să-mi iau rămas-bun.

A zâmbit.

— Nu toţi sunt atât de norocoşi.

M-am uitat la el cum zăcea în fotoliul acela, incapabil să se mai ridice în picioare, să-şi mai tragă singur pantalonii. Norocos? Chiar a spus norocos?

La un moment dat, când am făcut o pauză pentru că Morrie trebuia să meargă la baie, am răsfoit ziarul de Boston care se afla lângă scaunul lui. Era acolo un articol despre un orăşel unde două adolescente au torturat şi ucis un bătrân de şaptezeci şi trei de ani care se împrietenise cu ele, apoi au dat o petrecere în rulota în care trăise bătrânul, expunându-i cadavrul şi lăudându-se cu el. Mai era un articol despre procesul unui bărbat hetero care omorâse un homosexual ce apăruse la o emisiune TV şi spusese că este îndrăgostit de el.

Am lăsat ziarul deoparte. Morrie se întorcea – zâmbind, ca de obicei – iar Connie s-a aplecat să-l ridice din scaunul cu rotile şi să-l aşeze în fotoliu.

— Vrei să fac eu asta? am întrebat.

A urmat o clipă de tăcere, nici nu ştiu de ce m-am oferit, dar Morrie s-a uitat la Connie şi i-a spus:

— Poţi să-i arăţi cum să facă?

— Sigur, a zis Connie.

Urmând instrucţiunile ei, m-am aplecat şi, cu braţele pe sub subsuorile lui Morrie, l-am tras spre mine, ca şi cum aş fi ridicat un buştean mare apucându-l de dedesubt. Apoi m-am îndreptat de spate, săltându-l în sus în acelaşi timp. În mod normal, atunci când ridici pe cineva, te aştepţi să-i simţi braţele încleştându-se în jurul tău, dar Morrie nu putea face acest lucru.

Era o povară aproape fără viaţă şi i-am simţit capul bălăngănindu-i-se uşurel pe umărul meu şi trupul moale agăţat de mine ca un burete jilav şi mare.

— Ahhh, a gemut el uşor.

— Te ţin, te ţin, am spus eu.

N-am cuvinte să descriu cât de mult m-a emoţionat îmbrăţişarea asta, pot doar să spun că am simţit seminţele morţii sădite în interiorul corpului său tremurător, iar când l-am aşezat în fotoliu şi i-am potrivit pernele sub cap, am avut cea mai înfricoşătoare senzaţie că ne expira timpul.

Şi că trebuia să fac ceva.

Sunt în anul trei de facultate, în 1978, când muzica disco şi Rocky sunt în mare vogă. Suntem la Brandeis, la un curs ciudat de sociologie, un curs pe care Morrie îl numeşte „Proces de grup”. *În fiecare săptămână studiem felurile în care studenţii dintr-un grup interacţionează unii cu ceilalţi, cum răspund la furie, gelozie, atenţie. Suntem cobai umani de laborator. De cele mai multe ori cineva ajunge să plângă. Mie îmi place să-i spun cursul de* „atinge-simte”. *Morrie îmi sugerează să fiu mai deschis la nou.*

Astăzi, Morrie ne spune că ar vrea să încercăm un nou exerciţiu. Trebuie să stăm în picioare, cu spatele la colegii noştri şi să ne dăm drumul pe spate, având încredere că un alt student ne va prinde. Mulţi dintre noi nu ne simţim prea în largul nostru şi nu suntem în stare să ne lăsăm pe spate mai mult de câţiva centimetri înainte de a ne redresa singuri. Râdem stânjeniţi.

În cele din urmă, unul dintre studenţi, o fată tăcută, slabă, cu părul negru, care observasem că purta mai tot timpul pulovere albe de pescar, îşi încrucişează braţele peste piept, închide ochii, se lasă pe spate şi nu se balansează înapoi, întocmai ca în reclamele acelea la pliculeţele de ceai Lipton în care cineva se aruncă într-o piscină.

Pentru o clipă, sunt sigur că o se prăbuşească pe podea. În ultima secundă însă, partenerul care-i fusese desemnat o apucă de umeri şi de cap şi o ridică brusc.

— Uau! Strigă mai mulţi studenţi. Unii aplaudă.

Morrie zâmbeşte în sfârşit.

— Vezi, îi spune el fetei, ai închis ochii. Asta a fost diferenţa. Uneori nu poţi să crezi ceea ce vezi, trebuie să crezi ceea ce simţi. Şi dacă vreodată vor fi oameni care să aibă încredere în tine, atunci trebuie să simţi că şi tu poţi avea încredere în ei – chiar şi atunci când eşti în ceaţă. Chiar şi atunci când cazi.

A treia zi de marţi. Vorbim despre regrete.

În următoarea marţi, am ajuns cu obişnuitele sacoşe cu mâncare – paste cu porumb, salată de cartofi, plăcintă cu mere – şi încă ceva: un casetofon Sony.

— Vreau să-mi aduc aminte ceea ce discutăm, i-am spus lui Morrie. Vreau să-ţi pot asculta vocea… mai târziu.

— Când o să fiu mort.

— Nu spune asta.

A izbucnit în râs.

— Mitch, o să mor. Şi mai devreme, nu mai târziu.

S-a uitat la noua maşinărie.

— E aşa de mare, a spus el.

M-am simţit ca un intrus, aşa cum se simt de obicei reporterii, şi am început să mă gândesc că un casetofon era ca un intrus, ca o ureche artificială între doi oameni care se presupune că sunt prieteni. Cu toţi oamenii care cereau o parte din timpul lui, poate că eu încercam să iau prea mult în aceste zile de marţi.

— Să ştii că nu trebuie să-l folosim, am spus atunci, dând la o parte casetofonul. Dacă te stânjeneşte.

M-a oprit, m-a admonestat în glumă cu degetul şi şi-a dat jos ochelarii de pe nas, lăsându-i să atârne de firul cu care erau prinşi în jurul gâtului. M-a privit drept în ochi.

— Lasă-l jos, mi-a spus.

L-am lăsat jos.

— Mitch, a continuat el, de data aceasta cu voce domoală, nu înţelegi. Eu vreau să-ţi povestesc despre viaţa mea. Vreau să-ţi povestesc cât mai sunt în stare.

Vocea lui s-a topit într-o şoaptă:

— Ţin mult să-mi audă cineva povestea. Vrei să o asculţi?

Am dat din cap că da. Am tăcut pentru o clipă.

— Aşa, a spus el, e pornit?

Adevărul este că acest casetofon însemna mai mult decât nostalgie. Îl pierdeam pe Morrie, noi toţi îl pierdeam pe Morrie – familia, prietenii, foştii studenţi, colegii, amicii din grupurile de discuţii pe care le îndrăgea atât de mult, foştii parteneri de dans, noi toţi.

Şi cred că înregistrările, la fel ca fotografiile şi filmele, sunt o încercare disperată de a fura ceva din valiza morţii.

Dar îmi era de asemenea clar – prin curajul, umorul, răbdarea, deschiderea lui – că Morrie avea un punct de vedere asupra vieţii cu totul diferit faţă de toţi cei pe care îi cunoscusem vreodată. Mai sănătos. Mai sensibil. Şi urma să moară în curând.

Mi-am dat seama că, dacă era adevărat că în momentele când privim moartea în ochi, gândurile noastre capătă o limpezime mistică, atunci Morrie voia să împărtăşească aceste gânduri. Iar eu voiam sa le păstrez în minte pentru cât mai mult timp.

Prima dată când l-am văzut pe Morrie la *Nightline*, m-am întrebat ce regrete îl copleşiseră atunci când a aflat că avea să moară în curând. Îi părea rău după prietenii pe care avea să-i piardă? Ar fi făcut ceva altfel? În mod egoist, m-am gândit: dacă aş fi fost în locul lui, aş fi fost oare măcinat de gânduri triste despre tot ceea ce aveam să pierd? Aş fi regretat lucrurile pe care le ţinusem secret?

Când i-am spus lucrurile astea lui Morrie, el a dat din cap.

— Toată lumea îşi face griji în privinţa asta, nu-i aşa? Dar dacă azi ar fi ultima mea zi pe pământ?

S-a uitat la chipul meu şi a văzut probabil ambivalenţa propriilor mele alegeri. Nu-mi puteam alunga din minte imaginea mea prăbuşit peste birou, cu un articol neterminat, cu editorii mei smulgându-mi hârtia din mână, chiar în momentul în care paramedicii îmi luau corpul neînsufleţit.

— Mitch? A făcut el.

Mi-am alungat gândurile şi n-am mai spus nimic. Dar Morrie sesizase ezitarea mea.

— Mitch, mi-a spus, cultura nu te încurajează să te gândeşti la astfel de lucruri decât atunci când eşti pe moarte. Suntem atât de prinşi de gânduri egoiste – carieră, familie, să avem destui bani, să plătim ipoteca, să ne luăm o maşină nouă, să reparăm radiatorul care s-a stricat – suntem atât de preocupaţi de milioane de mărunţişuri doar că să putem merge mai departe. Aşa că nu putem să ne facem un obicei din a sta să ne gândim la vieţile noastre şi să spunem: *„Asta e tot? Asta e tot ce vreau? Nu lipseşte oare nimic?”*

A făcut o pauză.

— Ai nevoie de cineva care să te ghideze în direcţia asta. Ceea ce nu se va întâmpla de la sine.

Ştiam ce voia să spună. Cu toţii avem nevoie de profesori în vieţile noastre. Al meu era chiar în faţa mea.

Bine, mi-am spus. Dacă trebuia să fiu student, atunci trebuia să fiu unul cât mai bun.

În seara aceea în avionul spre casă am scris pe un post-it galben o listă cu problemele şi întrebările care mă frământau, de la fericire la bătrâneţe, la copii şi moarte. Ştiam bineînţeles că erau milioane de cărţi despre subiectele astea, o mulţime de emisiuni de televiziune şi şedinţe de consiliere psihologică de 90 dolari pe oră. America era un adevărat bazar de autoajutorare.

Dar răspunsuri clare tot nu existau. Trebuie să te preocupi de ceilalţi, sau trebuie să ai grijă de copilul din tine? Să revii la valorile tradiţionale, sau să respingi tradiţia ca fiind nefolositoare? Să cauţi succesul, sau simplitatea? Să spui *Nu,* sau să spui *Pot să fac asta?*

Tot ce ştiam era că Morrie, bătrânul meu profesor, nu credea în toată chestia asta cu autoajutorarea. Stătea pe şinele trenului, auzind şuieratul locomotivei morţii, şi avea idei clare despre lucrurile importante din viaţă.

Tânjeam şi eu după acea claritate. Toate sufletele confuze şi chinuite pe care le cunoşteam îşi doreau acea claritate.

— Întreabă-mă orice, mi-a spus întotdeauna Morrie.

Aşa că am scris lista următoare:

Moarte.
Frică.
Bătrâneţe.
Lăcomie.
Căsătorie.
Familie.
Societate.
Iertare.
O viaţă care să aibă sens.

Când m-am întors a patra oară în West Newton, aveam lista în geantă. Era o zi de marţi de la sfârşitul lui august, aerul condiţionat din Aeroportul Logan nu mergea, oamenii îşi făceau vânt şi dădeau nervoşi din cap şi pe fiecare chip pe care îl vedeam puteai citi dorinţa de a ucide pe cineva.

La începutul ultimului an de facultate, mă înscriu la atât de multe cursuri de sociologie, încât mai am nevoie doar de câteva credite ca să-mi iau licenţa. Morrie îmi sugerează să încerc să fac o teză de masterat.

— Eu? întreb. Despre ce aş putea scrie?

— Ce te interesează? se interesează el.

Discutăm ce şi cum şi până la urmă ne hotărâm, dintre toate lucrurile, asupra sportului. Încep o lucrare, care va dura un an, despre cum în America fotbalul a devenit un ritual, aproape o religie, un opiu pentru mase. Nu am nici cea mai vagă idee că asta

avea să fie pregătirea pentru cariera mea viitoare. Ştiu doar că avea să îmi dea şansa unei întâlniri săptămânale cu Morrie.

Şi, cu ajutorul lui, în primăvară am o teză de 112 pagini, documentată, cu note de subsol şi frumos legată cu coperţi de piele neagră. I-o arăt lui Morrie cu mândria unui jucător de baseball din Liga de juniori care dă ocol bazelor la primul său home run.

— Felicitări, îmi spune Morrie.

Zâmbesc forţat şi, în timp ce el o răsfoieşte, mă uit prin biroul lui. Rafturile de cărţi, podeaua de lemn, covorul tocit, canapeaua. Mă gândesc că am stat peste tot unde se putea sta în această încăpere.

— Nu ştiu, Mitch, spune Morrie meditativ, potrivindu-şi ochelarii, cu o astfel de lucrare s-ar putea să te întorci aici la doctorat.

— Da, sigur, spun eu.

Pufnesc eu în râs, dar pentru un moment ideea este chiar atrăgătoare. O parte din mine se teme să părăsească şcoala, o parte din mine vrea cu disperare să plece. Tensiunea contrariilor. Îl privesc pe Morrie citindu-mi teza şi mă întreb cum o fi lumea de-afară.

Audiovizualul – Partea a doua.

După emisiunea *Nightline* a urmat şi una cu impresii despre povestea lui Morrie – în mare parte pentru că impactul primeia fusese foarte puternic. De data aceasta, când cameramanul şi producătorii au intrat pe uşă, păreau deja de-ai casei. Koppel însuşi era vizibil mai relaxat. Nu a mai fost niciun fel de pregătire, niciun interviu înainte de interviu. Ca încălzire, Koppel şi Morrie au făcut schimb de poveşti din copilăria lor: Koppel a vorbit despre cum e să creşti în Anglia, Morrie despre cum e să creşti în Bronx. Morrie purta o cămaşă albastră cu mâneci lungi – îi era mai tot timpul frig, chiar când afară erau 30 grade – dar Koppel şi-a dat jos haina şi a făcut emisiunea în cămaşă şi cravată. Era ca şi cum Morrie l-ar fi descoperit, strat cu strat.

— Arăţi bine, i-a zis Koppel când a pornit banda.

— Aşa îmi spune toată lumea, a răspuns Morrie.

— Pare că eşti bine.

— Aşa îmi spune toată lumea.

— Atunci de unde ştii că lucrurile merg prost?

Morrie a zâmbit.

— Nimeni altcineva în afară de mine nu poate şti, Ted. Dar eu o ştiu.

Şi pe măsură ce vorbea, devenea din ce în ce mai evident. Nu mai gesticula la fel de detaşat ca să întărească o idee, cum o făcuse la prima lor conversaţie, îi era greu să pronunţe anumite cuvinte – litera *l* părea că-i rămâne undeva în gât. În câteva luni, era posibil să nu mai poată vorbi deloc.

— Uite cum e cu starea mea de spirit, i-a spus Morrie lui Koppel. Când sunt oameni şi prieteni aici, mă simt foarte bine. Relaţiile astea mă ţin pe mine. Dar sunt zile în care sunt deprimat. Nu vreau să vă induc în eroare. Văd că se întâmplă anumite lucruri şi încep să simt teama. Ce-o să mă fac fără mâini? Ce se va întâmpla când n-o să mai pot vorbi? De înghiţit nu prea îmi pasă – mă hrănesc printr-un tub, şi ce-i cu asta? Dar vocea? Mâinile? Sunt o parte atât de esenţială din mine. Cu mâinile gesticulez. În felul acesta pot dărui.

— Cum o să dăruieşti când n-o să mai poţi vorbi? a întrebat Koppel.

Morrie a ridicat din umeri.

— Poate că toată lumea o să îmi pună întrebări la care să răspund doar cu da sau nu.

Era un răspuns atât de simplu, încât Koppel n-a putut să nu zâmbească. L-a întrebat pe Morrie despre tăcere. A pomenit de un bun prieten al lui Morrie, Maurie Stein, care trimisese pentru prima dată aforismele lui Morrie la Boston Globe. Fuseseră colegi la Brandeis de la începutul anilor ’60. Stein surzea. Koppel şi-a imaginat cum ar fi stat cei doi împreună, unul incapabil să vorbească, celălalt incapabil să audă. Cum ar fi fost?

— O să ne ţinem de mână, a răspuns Morrie. Şi o să împărţim astfel multă dragoste. Ted, am fost prieteni treizeci şi cinci de ani. N-ai nevoie de glas sau de auz ca s-o simţi.

Înainte de sfârşitul emisiunii, Morrie i-a citit lui Koppel una dintre scrisorile pe care le primise. De la prima emisiune *Nightline,* primise o mulţime de scrisori. Una dintre ele era de la o profesoară din Pennsylvania, care preda la o clasă specială de nouă copii; fiecare dintre ei suferise pierderea unui părinte.

— Iată ce aş vrea să-i transmit ca răspuns, i-a spus Morrie lui Koppel, aranjându-şi ochelarii pe nas şi după urechi. Dragă Barbara… am fost foarte impresionat de scrisoarea ta. Cred că munca pe care o duci cu copiii aceia care şi-au pierdut părinţii este

foarte importantă. Şi eu mi-am pierdut unul din părinţi când eram mic…

Dintr-odată, cu camerele bâzâind, Morrie şi-a aranjat ochelarii. S-a oprit, şi-a muşcat buza şi glasul i s-a frânt. Îi curgeau lacrimi de-a lungul nasului.

— Am pierdut-o pe mama când eram copil… şi a fost o lovitură grea pentru mine… Îmi doresc să fi avut un grup ca al vostru în care aş fi putut să vorbesc despre necazurile mele, m-aş fi alăturat grupului vostru pentru că…

Vocea i-a cedat.

—… pentru că am fost atât de singur…

— Morrie, i-a spus Koppel, asta a fost acum şaptezeci de ani. Încă te mai doare moartea mamei tale?

— Şi încă cum… a şoptit Morrie.

Profesorul universitar.

Avea opt ani. De la spital sosise o telegramă şi pentru că tatăl lui, emigrant rus, nu ştia să citească în engleză, Morrie a fost acela care a aflat primul vestea, citind despre moartea mamei lui ca un elev în faţa clasei: *„Cu regret, trebuie să vă informăm că…”* a început el.

În dimineaţa înmormântării, rudele lui Morrie au coborât treptele blocului din sărăcăciosul cartier Lower East Side din Manhattan. Bărbaţii purtau haine negre, femeile voal. Copiii vecinilor mergeau la şcoală şi, când treceau pe lângă el, Morrie privea în jos, ruşinat că îl vedeau astfel. Una dintre mătuşile lui, o femeie solidă, l-a apucat de mână şi a început să bocească: *„Ce-o să te faci tu fără mama ta? Ce-o să se aleagă de tine?”*

Morrie a izbucnit în plâns. Colegii lui au luat-o la fugă.

La cimitir, Morrie a privit cum aruncau pământ cu lopeţile peste mormântul mamei lui. A încercat să-şi aducă aminte de momentele frumoase de pe vremea când trăia. Ţinuse un magazin de bomboane până să se îmbolnăvească, după care mai mult dormea sau stătea la fereastră, părând fragilă şi slăbită. Uneori striga la fiul ei să-i aducă vreun medicament, iar micul Morrie, care se juca în stradă, se făcea că n-o aude. În mintea lui credea că dacă îi ignoră boala o poate face să dispară.

Cum altfel ar putea un copil să înfrunte moartea?

Tatăl lui Morrie, pe care toată lumea îl striga Charlie, venise în America ca să scape de armata rusă. A lucrat în industria blănăriei, dar era mai tot timpul fără slujbă. Fără şcoală şi abia rupând-o pe englezeşte, era foarte sărac, iar familia lui a trăit de cele mai multe ori doar din ajutor social. Aveau un apartament întunecos, înghesuit şi deprimant în spatele magazinului de bomboane. Nu se bucurau de niciun fel de confort. Nu aveau maşină. Uneori, ca să facă rost de câţiva bănuţi, Morrie şi fratele lui mai mic, David, spălau treptele din faţa caselor.

După moartea mamei lor, cei doi băieţi au fost trimişi într-un camping în pădurile din Connecticut, unde mai multe familii împărţeau o cabană mare şi o bucătărie comună.

Rudele se gândiseră că aerul proaspăt avea să le facă bine copiilor. Morrie şi David nu mai văzuseră niciodată atâta verdeaţă, se jucau şi alergau pe câmpuri. Într-una din seri, după cină, au plecat la o plimbare, când a început să plouă. În loc să intre în casă, ei s-au jucat şi s-au stropit câteva ore bune.

În dimineaţa următoare, când s-au trezit, Morrie a sărit din pat.

— Haide, i-a spus el fratelui său. Sus!

— Nu pot.

— Ce vrei să spui?

Pe faţa lui David se citea panica.

— Nu mă pot... mişca.

Avea poliomielită.

Bineînţeles, nu ploaia cauzase boala. Dar un copil de vârsta lui Morrie nu putea înţelege asta. Pentru o lungă perioadă – câtă vreme fratele lui a fost plimbat de-acasă la un centru de tratament şi înapoi şi a trebuit să poarte atele la picioare care l-au făcut să şchiopăteze toată viaţa – Morrie s-a simţit vinovat.

Aşa că dimineaţa, se ducea la sinagogă – de unul singur, pentru că tatăl lui nu era credincios – şi stătea printre bărbaţii care se legănau în hainele lor lungi şi negre şi se ruga la Dumnezeu să aibă grijă de mama lui moartă şi de fratele lui bolnav.

Iar după-amiaza, stătea la piciorul scărilor de la metrou şi vindea reviste, iar banii pe care îi câştiga îi ducea familiei pentru mâncare.

Seara, îşi privea tatăl mâncând în tăcere, sperând – dar neavând niciodată parte – să vadă un semn de afecţiune, de comunicare, de căldură.

La nouă ani, simţea că poartă pe umeri un munte.

Dar în anul următor, în viaţa lui Morrie a apărut o salvare: noua lui mamă vitregă, Eva. Era o româncă mică de statură, cu trăsături comune, păr creţ şi castaniu şi energie cât două. Avea o strălucire care încălzea atmosfera, altfel întunecoasă, pe care tatăl lui o crease. Vorbea când noul ei soţ tăcea, le cânta copiilor la culcare. Lui Morrie îi plăceau vocea ei liniştitoare, firea ei, faptul că făcea lecţiile cu ea. Când fratele lui s-a întors din spital, purtând încă atele la picioare, cei doi băieţi au împărţit un pat în bucătăria apartamentului lor, iar Eva venea să-i sărute de noapte bună. Morrie aştepta sărutările acelea cum aşteaptă un căţeluş lapte şi simţea, în adâncul sufletului, că avea din nou o mamă.

Totuşi n-au reuşit să scape de sărăcie. Trăiau acum în Bronx, într-un apartament cu două camere dintr-o clădire de cărămidă roşie de pe Tremont Avenue, lângă terasa unui italian unde tatăl lor juca *boccie* în serile de vară. Din cauza Crizei, tatăl lui Morrie găsea din ce în ce mai puţin de lucru în industria blănăriei. Uneori, la cină, tot ce putea Eva să le pună pe masă era pâine.

— Ce mai e pe acolo? întreba David.

— Nu mai e nimic, răspundea ea.

Când îi băga pe Morrie şi pe David în pat, le cânta în *yiddish*. Până şi cântecele ei erau triste şi sărăcăcioase. Era unul despre o fată care încerca să vândă ţigări:

Vă rog, cumpăraţi ţigări.
Sunt uscate, nu sunt ude.
Fie-vă milă de mine, fie-vă milă de mine.

Şi totuşi, în ciuda greutăţilor, Morrie a fost educat să iubească şi să-i pese. Şi să studieze. Eva nu accepta decât note bune la şcoală, pentru că ea vedea în educaţie singurul antidot la sărăcia lor. Ea însăşi se dusese la seral ca să îşi îmbunătăţească engleza. Ea sădise în Morrie dragostea pentru educaţie.

Băiatul învăţa noaptea, la lumina lămpii din bucătărie. Iar dimineaţa se ducea la sinagogă ca să spună *Yizkor* – o rugăciune pentru morţi – pentru mama lui. Făcea lucrul acesta ca să nu o uite. De necrezut, dar tatăl lui Morrie îi spusese să nu vorbească niciodată despre ea. Charlie voia ca David să creadă că Eva era mama lui.

Era o povară groaznică pentru Morrie. Ani de zile, singurul lucru pe care Morrie l-a avut de la mama lui a fost telegrama care îi

anunţase moartea. O ascunsese în ziua în care venise. Avea să o păstreze pentru tot restul vieţii.

Când Morrie era adolescent, tatăl lui l-a luat cu el la fabrica de blănuri unde lucra. Era în timpul Crizei. Voia să-i găsească băiatului o slujbă.

Când a intrat în fabrică, a simţit că zidurile se strângeau în jurul lui. Sala era întunecoasă şi încinsă, ferestrele erau murdare, iar maşinile înghesuite huruiau ca nişte roţi de tren. Pretutindeni plutea puf de blană, aerul era înăbuşitor, iar muncitorii care coseau pieile stăteau aplecaţi deasupra acelor, în timp ce şeful mergea în sus şi-n jos, de-a lungul şirurilor, urlând la ei să lucreze mai repede. Morrie de-abia mai putea respira. Stătea lângă tatăl lui, înţepenit de frică, sperând că şeful nu va urla şi la el.

În timpul pauzei de masă, tatăl lui l-a dus pe Morrie la şef şi l-a împins în faţa lui, întrebând dacă nu s-ar găsi de lucru şi pentru fiul lui. Dar de abia era de lucru pentru adulţi şi nimeni nu voia să renunţe.

Asta a fost, pentru Morrie, o binecuvântare. Ura locul acela. A făcut un jurământ pe care avea să-l ţină până la sfârşitul vieţii: nu avea să facă o muncă prin care să exploateze pe cineva şi nu îşi va îngădui niciodată să facă bani din sudoarea altora.

— Şi ce-ai să faci? l-a întrebat Eva.

— Nu ştiu, i-a spus el.

A dat la o parte avocatura, pentru că îi ura pe avocaţi şi a dat la o parte medicina, pentru că nu suporta să vadă sânge.

— Şi deci ce vei face?

A fost doar o întâmplare că cel mai bun dascăl pe care l-am avut eu vreodată a devenit profesor.

„Un profesor influenţează o eternitate; nu se poate spune unde se termină influenţa lui.”

HENRY ADAMS.

A patra zi de marţi Vorbim despre moarte

— Să începem cu ideea asta, spuse Morrie. Cu toţii ştim că o să murim, dar nimeni nu o crede.

Era într-o dispoziţie de afaceri în marţea aceea. Subiectul discuţiei era moartea, primul de pe lista mea. Înainte să ajung, Morrie îşi notase câteva lucruri pe nişte bucăţele de hârtie, ca să nu uite. Din cauză că îi tremurau mâinile nimeni în afară de el nu-i mai putea descifra scrisul. Eram în preajma Zilei Muncii şi prin fereastra biroului vedeam gardurile vopsite în verde şi auzeam strigătele copiilor care se jucau în stradă, în ultima săptămână de libertate înainte de începerea şcolii.

În Detroit, greviştii de la ziar demarau o demonstraţie imensă în timpul vacanţei, pentru a dovedi solidaritatea dintre sindicate împotriva conducerii. În avion, citisem despre o femeie care îşi împuşcase soţul şi pe cele două fiice în timp ce dormeau, pretinzând că îi proteja împotriva *„celor răi”.* În California, avocaţii din procesul lui O. J. Simpson deveniseră celebrităţi.

Aici, în biroul lui Morrie, viaţa mergea înainte cu fiecare zi preţioasă. Acum stăteam împreună, la un metru distanţă de cea mai nouă achiziţie a casei: un aparat de oxigen. Era mic şi portabil, înalt cam până la genunchi. În nopţile în care simţea că nu mai are aer, Morrie îşi fixa la nas tubul de plastic, care atârna de nările lui ca o lipitoare. Uram faptul că Morrie era legat de o maşinărie de orice fel şi încercam să nu mă uit la ea în timp ce el vorbea.

— Cu toţii ştim că o să murim, a repetat el, dar nimeni nu crede acest lucru. Dacă am crede-o, am face lucrurile cu totul altfel.

Deci încercăm să ne păcălim pe noi înşine în privinţa morţii, am spus eu.

— Da. Dar există şi o abordare mai bună. Să ştii că o să mori şi să fii pregătit în orice moment. E mai bine aşa. În felul acesta poţi fi mai implicat în viaţa ta, în timp ce trăieşti.

— Cum poţi să fii pregătit să mori?

— Făcând ceea ce fac budiştii. În fiecare zi, pune-ţi pe umăr o mică pasăre care să întrebe: Azi e ziua? Sunt pregătit? Fac tot ce trebuie să fac? Sunt omul care vreau să fiu?

Şi-a întors capul spre umăr ca şi cum pasărea era într-adevăr acolo.

— Azi e ziua în care voi muri? a întrebat el.

Morrie îşi luase libertatea de a împrumuta din toate religiile. Se născuse evreu, dar devenise agnostic în adolescenţă, în bună măsură din cauza a ceea ce i se întâmplase în copilărie. Îi plăceau câteva dintre ideile filosofice ale budismului şi ale creştinismului,

dar încă se simţea acasă, din punct de vedere cultural, în iudaism. Era o corcitură religioasă, ceea ce îl făcuse încă şi mai deschis spre studenţii pe care i-a învăţat de-a lungul anilor. Iar lucrurile pe care le spunea în ultimele lui luni pe pământ păreau că transcend toate diferenţele dintre religii. Moartea are darul de a face asta.

— Mitch, adevărul e că, odată ce înveţi cum să mori, înveţi şi cum să trăieşti, a spus el.

Am dat din cap.

— Repet, odată ce înveţi cum să mori, a spus, înveţi şi cum să trăieşti.

A zâmbit, iar eu am înţeles ce făcea. Se asigura că aveam să reţin ideea aceea, fără să mă facă să mă simt prost întrebându-mă. De asta era un profesor bun.

— Te-ai gândit mult la moarte înainte să te îmbolnăveşti? am întrebat eu.

— Nu, a zâmbit Morrie. Eram ca toţi ceilalţi. Odată, într-un moment de exuberanţă, i-am spus unui prieten că voi fi cel mai sănătos bătrân pe care îl putea întâlni.

— Ce vârstă aveai?

— Cam şaizeci.

— Deci erai optimist.

— De ce nu? Cum îţi spuneam, nimeni nu crede că o să moară.

— Dar toţi cunoaştem pe cineva care a murit, am spus eu. De ce e atât de greu să ne gândim la moarte?

— Pentru că, a continuat el, cei mai mulţi dintre noi trăim ca nişte somnambuli. Nu experimentăm lumea în întregime, pentru că suntem pe jumătate adormiţi şi facem lucrurile pe care credem în mod automat că trebuie să le facem.

— Şi confruntarea cu moartea schimbă asta?

— Da. Dai la o parte toate lucrurile alea inutile şi te concentrezi la ceea ce e esenţial. Când îţi dai seama că o să mori, vezi lucrurile foarte diferit.

A oftat.

— Învaţă cum să mori şi vei învăţa cum să trăieşti.

Am observat că tremura atunci când îşi mişca mâinile. Ochelarii îi atârnau la gât, iar când îi punea la ochi, alunecau de pe tâmple, ca şi cum ar fi încercat să-i pună altcuiva pe întuneric. M-am aplecat să-l ajut să şi-i potrivească după urechi.

— Mulţumesc, a şoptit.

A zâmbit când l-am atins pe cap. Cel mai mic contact cu oamenii îi producea numaidecât bucurie.

— Mitch, pot să-ţi spun ceva?

— Bineînţeles, am zis.

— S-ar putea să nu-ţi placă.

— De ce?

— Păi, adevărul este că, dacă ai asculta ceea ce îţi spune pasărea de pe umăr, dacă ai accepta că poţi muri oricând – atunci s-ar putea să nu mai fii atât de ambiţios.

M-am forţat să zâmbesc.

— Lucrurile pentru care cheltuieşti atât de mult timp – toată munca pe care o faci – s-ar putea să nu ţi se mai pară atât de importante. Va trebui să faci loc şi pentru chestii mai spirituale.

— Chestii spirituale?

— Urăşti cuvântul acesta, nu-i aşa? Spiritual. Crezi că e ceva de genul *„atinge-simte”.*

— Ei, am spus eu.

A încercat să-mi facă cu ochiul, n-a reuşit, iar eu am izbucnit în râs.

— Mitch, a continuat, râzând şi el, nici eu nu ştiu ce înseamnă *„dezvoltare spirituală”* de fapt. Dar ştiu că nu facem destul în sensul ăsta. Suntem prea implicaţi în lucruri materiale, care nici măcar nu ne aduc satisfacţii. Relaţiile de iubire pe care le avem, universul din jurul nostru, considerăm că toate astea ni se cuvin.

A făcut un semn cu capul spre fereastra prin care razele soarelui se strecurau în încăpere.

— Vezi? Tu poţi să ieşi de-aici oricând. Poţi să alergi în susul şi-n josul străzii cât vrei. Eu nu pot. Nu pot ieşi de-aici. Nu pot alerga. Nu pot ieşi fără teama că o să mi se facă rău. Dar ştii ceva? Eu apreciez fereastra aia mai mult decât tine.

— O apreciezi?

— Da. Mă uit pe fereastra aia în fiecare zi. Văd, cum se schimbă copacii, cât de tare bate vântul. E ca şi cum aş vedea timpul trecând. Pentru că ştiu că timpul meu e pe sfârşite, sunt fascinat de natură ca şi cum aş vedea-o pentru prima dată.

S-a oprit, şi pentru o clipă n-am făcut altceva decât să privim amândoi pe fereastră. Am încercat să văd ce vedea el. Am încercat să văd timpul şi anotimpurile, viaţa mea derulându-se cu încetinitorul. Morrie şi-a întors încet capul spre umăr.

— Azi o să se întâmple? a întrebat el. Azi e ziua?

Morrie primea mereu scrisori de peste tot din lume, datorită apariţiilor la *Nightline.* Când putea, stătea şi dicta

răspunsurile prietenilor şi celor din familie, care se adunau în adevărate sesiuni de scris scrisori.

Într-o duminică, fiii lui, Rob şi Jon, erau acasă şi s-au adunat cu toţii în sufragerie. Morrie stătea în scaunul lui cu rotile, cu picioarele anemice învelite într-o pătură. Când îi era frig, unul dintre îngrijitori îi punea o jachetă pe umeri.

— Care este prima scrisoare? întreba Morrie.

Un coleg a citit o scrisoare de la o femeie pe nume Nancy, care îşi pierduse mama din cauza ALS. Îi scrisese să îi spună cât de mult suferise în urma acestei pierderi şi să-i transmită că ştia cât de mult trebuie să sufere şi Morrie.

— Bine, a spus Morrie, după ce a ascultat scrisoarea. A închis ochii. Să începem aşa: *„Dragă Nancy, povestea despre mama ta m-a impresionat foarte mult. Şi înţeleg prin ce-ai trecut. Suferinţa şi tristeţea e de ambele părţi. Mie mi-a prins bine să plâng şi sper că şi ţie”.*

— Poate vrei să schimbi ultima frază, i-a spus Rob.

Morrie s-a gândit o clipă, apoi a zis:

— Ai dreptate. Atunci: *„Sper că vei putea găsi puterea de a te vindeca prin plâns”.* E mai bine?

Rob a dat din cap.

— Adaugă şi: *„îţi mulţumesc, Morrie”.*

O altă scrisoare era de la o femeie care îi mulţumea pentru emisiunea *Nightline*. Vorbea despre el ca despre un profet.

— Acesta e un mare compliment, i-a spus un coleg. Profet.

Morrie s-a strâmbat. Era evident că nu era de acord cu afirmaţia.

— Hai să-i mulţumim pentru apreciere. Şi spune-i că mă bucur să ştiu că ce-am spus a însemnat ceva pentru ea. Şi nu uita să semnezi cu *„Mulţumesc, Morrie”.*

Mai era o scrisoare de la un bărbat din Anglia, care îşi pierduse mama şi îl ruga pe Morrie să-l ajute să o contacteze în lumea spirituală. O alta era de la un cuplu care voia să vină în Boston să-l vadă. O scrisoare mai lungă de la o fostă studentă, care îi scria despre viaţa ei de după facultate. Povestea despre o crimă-suicid şi trei avorturi. Povestea despre o mamă care a murit de ALS. Îi era teamă că ea ar fi putut contacta boala. Şi continua în stilul acesta. Două pagini. Trei pagini. Patru pagini.

Morrie a ascultat cu răbdare lunga şi obositoarea poveste. Când în sfârşit s-a terminat, a spus încet:

— Ei, ce-i răspundem?

Toţi erau tăcuţi. În cele din urmă, Rob a propus:

— Ce-ai spune de *„Îţi mulţumesc pentru lunga ta scrisoare”?*
Au râs cu toţii. Morrie şi-a privit fiul şi a zâmbit.

În ziarul de lângă scaunul lui e o fotografie a unui jucător de baseball care zâmbeşte după ce a reuşit o aruncare. Dintre toate bolile, mă gândesc, Morrie are una care poartă numele unui sportiv.

— Ţi-l aduci aminte pe Lou Gehrig? întreb eu.

— Mi-l amintesc pe stadion, când îşi lua la revedere.

— Deci îţi aduci aminte replica aceea celebră.

— Care anume?

— Haide, Lou Gehrig, „Mândria yancheilor”? *Discursul acela care răsuna în toate megafoanele?*

— Adu-mi aminte, spune Morrie. Repetă discursul.

Prin fereastra deschisă aud zgomotul maşinii de gunoi. Deşi este foarte cald, Morrie poartă o cămaşă cu mâneci lungi şi are o pătură pe genunchi; e palid. Boala a pus stăpânire pe el.

Ridic vocea şi îl imit pe Gehrig, ale cărui cuvinte se loveau de pereţii stadionului: „Aaastăzi... mă siiimt... cel mai norocos ooom... de pe pământ...”

Morrie închide ochii şi dă uşor din cap.

— Ah, da. Ei bine, eu n-am spus asta.

A cincea zi de marţi Vorbim despre familie.

Era prima săptămână din septembrie, săptămâna când începe şcoala şi după treizeci şi cinci de toamne consecutive, pentru prima dată bătrânul meu profesor nu avea o clasă care să îl aştepte în campusul facultăţii. Bostonul dădea pe dinafară de studenţi şi străduţele lăturalnice erau pline de maşinile parcate în dublaj din care îşi descărcau lucrurile. Iar Morrie stă în biroul lui. Asemenea fotbaliştilor care se retrag şi trebuie să înfrunte prima duminică acasă, la televizor, gândindu-se *„încă mai pot face asta”,* i se părea că ceva nu e în ordine. Din experienţa cu aceşti jucători am învăţat că trebuie să-i laşi în pace atunci când se apropie vremea campionatelor. Nu trebuie să spui nimic. Dar lui Morrie nu era nevoie să-i aminteşti că vremea lui trecuse.

Pentru înregistrarea conversaţiilor noastre – întrucât lui Morrie îi era greu acum să ţină microfonul cu firul acela lung – îi puneam o lavalieră ca acelea folosite în televiziune. Se prindeau cu un clip de guler sau de reverul hainei. Pentru că Morrie nu purta decât cămăşi largi, care atârnau pe trupul lui din ce în ce mai împuţinat, microfonul se tot desprindea, astfel încât eram nevoit să i-l agăţ tot timpul la loc. Lui Morrie părea să-i placă lucrul acesta, pentru că mă apropiam de el, ca într-o îmbrăţişare, iar nevoia lui de afecţiune fizică era acum mai mare decât oricând. Când mă aplecam spre el, îi auzeam respiraţia greoaie, tusea slabă şi plescăitul uşor pe care îl făcea acum de fiecare dată când înghiţea.

— Ei, prietene, despre ce o să vorbim astăzi? a întrebat el.

— Ce-ai zice să vorbim despre familie?

— Familia. A rumegat ideea pentru câteva clipe. Ei, uite-o pe-a mea înconjurându-mă.

A făcut un semn cu capul spre fotografiile de pe rafturile cu cărţi, care îl arătau pe Morrie copil cu bunica lui, pe Morrie tânăr cu fratele lui, David, pe Morrie cu soţia lui, Charlotte, pe Morrie cu cei doi fii, Rob, jurnalist în Tokio, şi Jon, expert în calculatoare în Boston.

— Cred că ţinând seama de ceea ce am vorbit săptămânile astea, familia devine şi mai importantă, a spus el.

Ideea este că oamenii din ziua de azi nu au niciun punct de sprijin, niciun reper, în afară de familie. Mi-a fost foarte clar acest lucru atunci când m-am îmbolnăvit. Dacă nu ai sprijinul şi dragostea şi grija şi atenţia pe care ţi le oferă o familie, nu ai mai nimic. Dragostea este atât de importantă. Cum spunea marele nostru poet Auden: *„Iubiţi-vă unii pe alţii, sau veţi pieri”. „Iubiţi-vă unii pe alţii, sau veţi pieri.”* Am notat. Auden a spus asta?

— Iubiţi-vă unii pe alţii, sau veţi pieri, a repetat Morrie. Sună bine, nu? Şi cât e de adevărat. Fără dragoste, suntem păsări cu aripile frânte. Să zicem că aş fi divorţat sau aş trăi singur sau n-aş avea copii. Boala asta – de care sufăr – ar fi fost neînchipuit de grea. Nu ştiu dacă aş fi putut să rezist. Sigur, oamenii vin în vizită, prieteni, colegi, dar nu e acelaşi lucru cu a avea pe cineva care să nu plece de lângă tine. E altceva să ai pe cineva alături care să aibă grijă de tine, care să te îngrijească tot timpul. Asta înseamnă familia, nu doar dragoste, prin asta le spui celorlalţi că cineva care are grijă de tine în lipsa lor. Asta mi-a lipsit atât de mult atunci când a murit mama – e ceea ce eu numesc siguranţă spirituală – să

ştiu că am o familie care să aibă grijă de mine. Nimic nu-ţi poate oferi aşa ceva. Nici banii. Nici faima.

M-a privit în ochi.

— Şi nici munca, a adăugat.

Cum să-ţi întemeiezi o familie era unul dintre lucrurile de pe mica mea listă – lucrurile pe care vrem de obicei să le lămurim înainte de a fi prea târziu. I-am spus lui Morrie despre dilema generaţiei mele în legătura cu copiii, despre cum consideram adesea că ne îngrădesc libertatea, că ne transformă în *„părinţi”,* chestie care nu vrem să fim. Eu însumi simţeam uneori astfel. Şi totuşi, privindu-l pe Morrie, mă întrebam, dacă aş fi fost în situaţia lui, pe moarte, dar fără familie, fără copii, oare aş fi putut suporta pustiul din jurul meu? El îi crescuse pe cei doi fii ai lui şi îi învăţase să fie iubitori şi grijulii, iar ei semănau cu Morrie, nu se sfiau să-şi arate afecţiunea. Ar fi încetat să facă ceea ce făceau ca să stea cu tatăl lor în fiecare clipă a ultimelor lui luni, dacă asta ar fi. Dar el nu dorea aşa ceva – Nu renunţaţi la vieţile voastre, le spusese. Altfel, boala asta va distruge trei în loc de unul singur.

Era felul lui de a-şi arăta respectul faţă de lumile copiilor lui, chiar dacă era pe moarte. De aceea nu era de mirare că atunci când ei stăteau cu el, se revărsa o cascadă de afecţiune, pupici şi glume şi ghemuieli pe marginea patului şi mâini împreunate.

— De fiecare dată când oamenii mă întreabă dacă să facă sau nu copii, nu le spun niciodată ce să facă, mi-a zis Morrie privind la o fotografie cu fiul lui cel mare. Le spun doar că nicio experienţă nu se compară cu aceea de a avea copii. Asta-i tot. Nu există ceva care să o poată înlocui. Prietenia nu poate. Iubirea nu poate. Dacă vrei să încerci experienţa de a avea responsabilitate totală pentru o altă fiinţă umană, să înveţi cum să iubeşti şi să te legi de altcineva în cel mai profund mod cu putinţă, atunci trebuie să ai copii.

— Deci ai lua-o de la capăt? l-am întrebat.

M-am uitat la fotografie. Rob îl săruta pe Morrie pe frunte, iar Morrie râdea cu ochii închişi.

— Dacă aş lua-o de la capăt? mi-a spus, privindu-mă surprins. Mitch, n-aş fi ratat experienţa asta pentru nimic în lume. Chiar dacă…

A înghiţit şi a lăsat fotografia pe genunchi.

— Chiar dacă trebuie să plăteşti un preţ dureros pentru ea. Pentru că o să-i părăseşti.

— Pentru că o să-i părăsesc foarte curând.

Şi-a încleştat buzele, a închis ochii şi l-am privit în timp ce prima lacrimă i se prelingea pe obraz.

— Şi acum a şoptit, e rândul tău să vorbeşti.

— Eu?

— Familia ta. Ştiu despre părinţii tăi. I-am întâlnit, cu ani în urmă, la absolvire. Ai şi o soră, nu-i aşa?

— Da, am spus.

— Mai mare, nu?

— Mai mare.

— Şi un frate, nu?

Am dat din cap.

— Mai mic?

— Mai mic.

— La fel ca mine, a spus Morrie. Şi eu am un frate mai mic.

— La fel ca tine, am zis eu.

— Parcă a venit şi el la absolvire, nu?

Am clipit pentru că mi-a venit în minte imaginea noastră acolo, acum şaisprezece ani, sub un soare fierbinte, cu robele albastre, îmbrăţişându-ne şi pozând pentru fotografii la minut, numărând *„Un', doi, trei…"*

— Ce s-a întâmplat? a întrebat Morrie, observând că tăcusem brusc. La ce te gândeşti?

— La nimic, am spus şi am schimbat subiectul.

Adevărul este că am într-adevăr un frate, blond, cu ochi chihlimbarii, un frate mai mic cu doi ani, care nu seamănă deloc cu mine şi nici cu sora mea cea brunetă împreună cu care îl necăjeam spunându-i că nişte străini îl lăsaseră pe treptele casei. *„Şi într-o zi",* îi ziceam noi, *„vor veni să te ia înapoi."* El plângea când îi spuneam asta, dar noi o ţineam pe-a noastră.

A crescut aşa cum cresc cei mai mulţi mezini, alintat, adorat şi chinuit lăuntric. Visa să devină actor sau cântăreţ; la cină ne oferea reprezentaţii ca acelea văzute la TV, interpretând toate rolurile, cu un zâmbet fericit care-i exploda pe buze. Eu aveam note bune, el avea note proaste; eu eram cel cuminte, el era cel care încălca regulile; eu nu m-am atins de droguri şi alcool, el a încercat absolut tot ce se putea ingera. A plecat în Europa la puţin timp după ce a terminat liceul, preferând viaţa mai liberă de acolo. Şi totuşi, a rămas favoritul familiei. Când venea acasă, pe lângă el, care era

atât de neîmblânzit şi amuzant, mă simţeam adesea rigid şi tradiţionalist.

La cât de diferiţi eram, mă gândeam că destinele noastre aveau să o ia în direcţii opuse atunci când vom deveni adulţi. Am avut dreptate cu o singură excepţie. Din ziua în care a murit unchiul meu, am crezut tot timpul că voi muri la fel, de o boală timpurie care mă va lua dintr-odată. Aşa că munceam într-un ritm nebunesc şi mă pregăteam să am cancer. Îl simţeam că-mi suflă în ceafă. Ştiam că avea să vină. Îl aşteptam aşa cum un condamnat la moarte îşi aşteaptă călăul.

Şi am avut dreptate. A venit.

Dar m-a ratat.

L-a lovit pe fratele meu.

Acelaşi fel de cancer ca şi al unchiului meu. La pancreas. O formă rară. Şi în felul acesta mezinul familiei, cu păr blond şi ochi chihlimbarii, a trebuit să facă chimioterapie şi radiaţii. I-a căzut părul, faţa i s-a tras ca la un schelet. Eu trebuia sa fiu în locul lui, mă gândeam. Dar fratele meu nu era ca mine şi nici ca unchiul meu. El era un luptător şi aşa fusese de mic, de când ne băteam în pivniţă şi mi-a muşcat degetul de la picior prin pantof până când am ţipat de durere şi i-am dat drumul.

Aşa că s-a luptat. A înfruntat boala în Spania, unde locuia, cu ajutorul unui medicament experimental care nu era – şi încă nu este – de găsit în Statele Unite. A zburat prin toată Europa în căutarea unui remediu. După cinci ani de tratamente, medicamentul părea că a alungat cancerul în remisie.

Asta era vestea bună. Vestea proastă era că fratele meu nu mă voia alături de el – nici pe mine, nici pe altcineva din familie. Oricât de mult am încercat să-l sunăm sau să-l vedem, ne-a ţinut la distanţă, încăpăţânându-se să spună că trebuia să ducă singur lupta asta. Treceau luni de zile fără să avem nicio veste de la el. Mesajele lăsate pe robotul lui rămâneau fără răspuns. Eram sfâşiat de vinovăţie că nu făceam ceea ce aş fi vrut să fac pentru el şi furios că ne refuza dreptul de a-l ajuta.

Aşa că, din nou, m-am adâncit în muncă. Munceam pentru că munca o puteam controla. Munceam pentru că munca era ceva de înţeles şi îmi răspundea. Şi de fiecare dată când îl sunam pe fratele meu în Spania, îmi răspundea robotul – vocea lui vorbind în spaniolă era încă un semn că ne îndepărtasem atât de mult – închideam şi mă apucam iar de lucru.

Acesta era poate unul dintre motivele pentru care eram atras de Morrie. El mă lăsa să fiu acolo unde fratele meu nu mă lăsase.

Privind în urmă, poate că Morrie ştiuse acest lucru tot timpul.

Este o iarnă din copilăria mea, pe un deal acoperit de zăpadă din cartierul nostru din suburbie. Eu şi fratele meu suntem pe sanie, el deasupra, eu dedesubt.

Îi simt bărbia pe umărul meu şi picioarele lui în căuşul genunchilor mei.

Sania se clatină pe peticele de gheaţă de sub noi. Prindem viteză pe măsură ce coborâm dealul.

— MAŞINA! strigă cineva.

O vedem cum vine, pe strada din stânga noastră. Ţipăm şi încercăm să cârmim într-o parte, dar tălpile saniei nu se mişcă. Şoferul claxonează şi frânează, iar noi facem ceea ce fac toţi copiii: sărim. Înfofoliţi cum suntem, ne rostogolim ca nişte buturugi în zăpada rece şi udă, gândindu-ne că primul lucru pe care îl vom atinge este cauciucul tare al unei roţi de maşină. Ţipăm „AAAAAA” *şi tremurăm de frică, rostogolindu-ne o dată şi încă o dată, cu lumea răsturnată cu susul în jos şi dreapta în stânga şi susul iar în jos.*

Apoi, nimic. Nu ne mai rostogolim şi ne recăpătăm suflul şi ne ştergem zăpada de pe feţe. Şoferul trece de colţul străzii, admonestându-ne cu degetul. Suntem în siguranţă. Sania noastră s-a înfundat cuminte într-un nămete, iar prietenii noştri ne îmbrâncesc, spunând „Mişto” *sau* „Era să muriţi”.

Mă uit la fratele meu şi o mândrie copilărească ne uneşte. N-a fost aşa de greu, ne gândim, şi suntem gata să ne luăm din nou la trântă cu moartea.

A şasea zi de marţi Vorbim despre emoţii.

Am trecut de arbuştii de laur şi de arţarul japonez, am urcat scările din piatră ale casei lui Morrie. Copertina albă atârna deasupra uşii ca o pleoapă. Am sunat şi am fost întâmpinat nu de Connie, ci de soţia lui Morrie, Charlotte, o femeie frumoasă cu părul alb, care îmi vorbeşte cu o voce melodioasă. Cel mai adesea nu era

acasă atunci când veneam eu – continua să lucreze la MIT, aşa cum a vrut Morrie – şi eram surprins să o văd în dimineaţa asta.

— Morrie nu se simte tocmai bine astăzi, m-a anunţat ea.

A privit în gol peste umărul meu pentru o clipă, apoi s-a îndreptat spre bucătărie.

— Îmi pare rău, am spus.

— Nu, nu, îi va face plăcere să te vadă, a zis ea repede. Sunt sigură.

S-a oprit la mijlocul frazei, întorcând încet capul, ascultând parcă ceva. Apoi a continuat:

— Sunt sigură… că se va simţi mai bine când o să afle că eşti aici.

Am ridicat sacoşele cu care venisem – obişnuita aprovizionare cu mâncare, am spus în glumă – şi femeia a părut să zâmbească şi să se încrunte în acelaşi timp.

— Avem atât de multă mâncare. N-a mâncat nimic nici de data trecută.

Asta m-a luat prin surprindere.

— N-a mâncat deloc? am întrebat.

A deschis frigiderul şi am văzut cunoscutele caserole de salată de pui, *vermicelli,* legume, dovleac umplut, toate câte le adusesem pentru Morrie. A deschis şi congelatorul unde mai avea încă pe-atât.

— Pe cele mai multe Morrie nu le poate mânca, îi e prea greu să înghită. Trebuie să mănânce lucruri uşoare şi să bea multe lichide acum.

— Dar n-a spus nimic niciodată, am zis eu. Charlotte a zâmbit.

— N-a vrut să te jignească.

Nu m-ar fi jignit. Voiam doar să ajut cumva. Adică, voiam doar să-i aduc ceva…

— Dar îi aduci ceva. Abia aşteaptă să vii să-l vezi. Vorbeşte mereu de proiectul acesta pe care trebuie să-l facă împreună cu tine, spune că trebuie să se concentreze şi să-şi rezerve ceva timp. Cred că îi dă sentimentul că are un scop…

Şi din nou în ochii ei am văzut privirea aceea pierdută, atentă la ceva de dincolo de noi. Ştiam că nopţile lui Morrie deveniseră din ce în ce mai grele, că nu putea dormi, iar asta însemna că nici Charlotte nu dormea adesea. Uneori, Morrie stătea treaz ore în şir, tuşind – dura o veşnicie până îşi curăţa gâtul. Îngrijitorii rămâneau şi peste noapte, iar în timpul zilei veneau musafiri – foşti studenţi, colegii, profesorii de meditaţii, toţi mişunând într-un du-te vino

continuu. În unele zile, Morrie avea câte şase vizitatori şi toţi erau acolo când Charlotte se întorcea de la serviciu. Se ocupa de ei cu răbdare, chiar dacă toţi aceşti străini îi furau din preţioasele clipe alături de Morrie.

—... un scop, a continuat ea. Da, şi asta e bine, să ştii.

— Sper, am spus eu.

Am ajutat-o să pună mâncarea adusă în frigider. Pe bufetul din bucătărie erau tot felul de mesaje, notiţe, prospecte. Pe masă erau mai multe sticluţe cu medicamente decât oricând – *Selestone* pentru astm, *Astivan* pentru somn, *Naproxen* pentru infecţii – alături de lapte praf şi laxative. De pe hol s-a auzit zgomotul unei uşi deschise.

— Poate că te poate primi acum... stai să văd.

Charlotte s-a uitat din nou la toată mâncarea pe care o adusesem şi dintr-odată am simţit că mi-e ruşine. Te făceau să te gândeşti la toate lucrurile de care Morrie n-avea să se mai bucure vreodată.

Micile neplăceri ale bolii lui deveneau din ce în ce mai puternice şi când m-am aşezat în sfârşit lângă el, Morrie tuşea mai mult decât de obicei, o tuse uscată, prăfoasă, care îi zguduia pieptul şi-i zdruncina capul. După un acces violent, s-a oprit, a închis ochii şi a tras aer în piept. Nu spuneam nimic crezând că încerca să-şi revină după efort.

— Merge casetofonul? a întrebat el dintr-odată, cu ochii încă închişi.

— Da, da, am spus eu repede, apăsând pe play şi record.

— Ceea ce fac acum, a continuat el, cu ochii încă închişi, e să mă detaşez de experienţă.

— Să te detaşezi?

— Da. Mă detaşez. Şi e foarte important – nu doar pentru cineva ca mine, pe moarte, dar şi pentru cineva ca tine, care eşti perfect sănătos, învaţă să te detaşezi.

A deschis ochii. A expirat.

— Ştii ce spun budiştii? *Nu te agăţa de lucruri, pentru că toate sunt trecătoare.*

— Dar stai un pic, am spus eu. Nu ziceai tu mereu că trebuie să-ţi trăieşti viaţa? Cu toate emoţiile bune, cu toate cele rele?

— Ba da.

— Atunci, cum poţi face asta dacă te detaşezi?

— Ah! Îţi merge mintea, Mitch. Dar detaşarea nu înseamnă că nu laşi experienţa să te pătrundă.

— Dimpotrivă, o laşi să te pătrundă pe de-a-ntregul. În felul acesta poţi să o laşi în urmă.

— Nu înţeleg.

— Să luăm orice emoţie – dragostea pentru o femeie sau suferinţa pentru cineva drag sau boala prin care trec eu, spaima sau durerea provocate de o maladie mortală. Dacă nu-ţi trăieşti emoţiile până la capăt – dacă nu-ţi dai voie să le experimentezi pe deplin – nu vei reuşi niciodată să te detaşezi, vei fi întotdeauna prea ocupat să-ţi fie frică. Frică de durere, ţi-e teamă de suferinţă. Ţi-e teamă de vulnerabilitatea pe care o implică dragostea. Dar aruncându-te în aceste emoţii, permiţându-ţi să te scufunzi în ele, până la capăt, până peste cap, trăieşte experienţele acestea la maximum şi complet. Ştii ce este durerea. Ştii ce e dragostea. Ştii ce este suferinţa. Şi abia apoi poţi spune: *„Da, am trăit emoţia asta. O recunosc. Acum trebuie să mă detaşez de ea pentru o clipă”.*

Morrie s-a oprit şi s-a uitat la mine, probabil ca să se asigure că am înţeles bine.

— Ştiu că te gândeşti că asta are legătură doar cu moartea, dar e aşa cum îţi spun. Când ai învăţat cum să mori, ai învăţat şi cum să trăieşti.

Morrie mi-a vorbit despre cele mai înfricoşătoare momente ale lui, atunci când îşi simţea pieptul încleştat în accesele grele de tuse sau când nu era sigur că următoarea suflare va mai veni. Erau momente oribile şi cel mai adesea simţea groază, teamă, anxietate. Dar în momentul în care recunoştea aceste emoţii, textura lor, moliciunea, frisonul de pe şira spinării, căldura care îi fulgera creierul – atunci putea spune: *„Bine. Asta e frica. Depărtează-te de ea. Depărtează-te”.*

Mă gândeam cât de des avem nevoie de acest lucru în viaţa de toate zilele. Cât de singuri ne simţim, singuri până la lacrimi, dar nu lăsăm acele lacrimi să izbucnească pentru că nu se cade să plângem. Sau cum simţim un impuls de dragoste pentru cel de lângă noi, dar nu spunem nimic pentru că suntem înlemniţi de teamă că cine ştie ce i-ar putea face relaţiei.

Abordarea de care vorbea Morrie însemna exact contrariul. Dă drumul robinetului. Spală-te în emoţii. N-o să-ţi facă rău. O să te ajute. Dacă laşi teama să te ajungă, dacă o tragi pe tine ca pe o

cămaşă de zi cu zi, atunci îţi poţi spune: *„Ah, e doar teama, nu trebuie să o las să mă controleze. O cunosc foarte bine”.*

La fel şi pentru singurătate: dă-ţi drumul, lasă lacrimile să curgă, simte-o până la capăt, dar în final să fii în stare să spui: *„Bine, acesta a fost momentul de singurătate. Nu îmi e teamă să mă simt singur, dar acum am să dau singurătatea deoparte şi o să conştientizez că sunt şi alte emoţii pe lume pe care vreau să le trăiesc”.*

— Detaşează-te, a spus Morrie din nou. A închis ochii, apoi a tuşit.

Apoi a tuşit din nou.

Apoi a tuşit din nou, mai tare.

Părea că se îneacă, congestia plămânilor părea să-l chinuie, urcând şi retrăgându-se, blocându-i respiraţia. Se sufoca, horcăia violent şi îşi mişca mâinile haotic – cu ochii închişi şi fluturându-şi mâinile părea posedat – iar eu am simţit picături de sudoare acoperindu-mi fruntea. L-am tras spre mine instinctiv şi l-am bătut uşor pe spate, în vreme ce el îşi apăsa o batistă pe gură şi scuipa o flegmă groasă.

Tuşea s-a oprit, iar Morrie s-a lăsat pe spate între perne, trăgând aer în piept.

— Te simţi mai bine? Ţi-ai revenit? am întrebat eu, încercând să-mi ascund teama.

— Sunt… bine, a şoptit Morrie, ridicând un deget tremurător. Aşteaptă… o clipă.

Am rămas tăcuţi până când respiraţia i-a revenit la normal. Simţeam sudoarea lunecându-mi pe ceafă. M-a rugat să închid fereastra, pentru că îi era frig de la vânt. Nu i-am spus că erau 30 de grade afară.

În cele din urmă, mi-a zis în şoaptă:

— Ştiu cum vreau să mor. Am aşteptat în tăcere.

— Vreau să mor în linişte. Calm. Nu ca mai înainte. Şi aici intră în scenă detaşarea. Dacă mor în mijlocul unui acces de tuse ca acela de adineauri, trebuie să fiu în stare să mă detaşez de groază, trebuie să-mi spun: *„Acesta e momentul”.* Nu vreau să părăsesc lumea înspăimântat. Vreau să ştiu ce se întâmplă, să accept, să ajung într-un loc liniştit şi să mă desprind. Înţelegi?

Am dat din cap.

— Dar nu te desprinde încă, am adăugat eu repede.

Morrie a încercat să schiţeze un zâmbet.

— Nu, nu încă. Mai avem de lucru.

— Crezi în reincarnare? întreb eu.
— Poate.
— În ce crezi că te vei reincarna?
— Dacă aş putea să aleg, într-o gazelă.
— O gazelă?
— Da. Graţioasă. Iute.
— O gazelă?
Morrie îmi zâmbeşte.
— Ţi se pare ciudat?
Mă uit la trupul lui împuţinat, la hainele lălâi, la picioarele încălţate în şosete largi care se odihnesc pe perna de burete a fotoliului, incapabile să se mai mişte; e ca un prizonier cu picioare de fier. Îmi imaginez o gazelă alergând prin deşert.
— Nu. Nu mi se pare deloc ciudat.

Profesorul universitar. Partea a doua.

Morrie pe care îl cunoşteam eu, Morrie cel pe care îl cunoşteau mulţi alţii, n-ar fi fost omul care era dacă n-ar fi trecut prin anii în care lucrase într-un spital de psihiatrie de lângă Washington D. C., un loc cu un nume înşelător – Casa cu castani. A fost una dintre primele slujbe ale lui Morrie, după ce îşi luase maşterul şi doctoratul la Universitatea din Chicago. Respingând medicina, dreptul şi economia, Morrie hotărâse că lumea cercetării era domeniul la care îşi putea aduce contribuţia, fără să exploateze pe nimeni.

Îi fusese încredinţată misiunea de a observa pacienţii şi de a le înregistra evoluţia. Dacă astăzi ideea aceasta este obişnuită, la începutul anilor ’50 era ceva foarte neobişnuit. Morrie vedea pacienţi care ţipau toată ziua. Pacienţi care plângeau toată noaptea. Pacienţi care făceau pe ei. Pacienţi care nu voiau să mănânce, care trebuiau legaţi, sedaţi, hrăniţi intravenos.

Unul dintre pacienţi, o femeie între două vârste, ieşea din camera ei în fiecare zi şi se întindea cu faţa în jos pe podeaua de gresie, stătea aşa ore în şir, în vreme ce doctorii şi asistentele treceau pe lângă ea. Morrie privea totul îngrozit, îşi lua notiţe, de asta era acolo. În fiecare zi, ea făcea acelaşi lucru: ieşea dimineaţa, se întindea pe jos, stătea acolo până seara, fără să vorbească vreodată cu cineva şi ignorată de toată lumea. Asta îl întrista pe Morrie. A început să se aşeze şi el pe jos împreună cu ea, chiar s-a întins lângă ea, încercând să îi aline suferinţa. În cele din urmă, a reuşit să o facă să se ridice şi chiar să se întoarcă în camera ei. A aflat că ceea ce voia ea era ceea ce vor mulţi alţi oameni – să observe cineva că era acolo.

Morrie a lucrat la Casa cu castani timp de cinci ani. Deşi nu era încurajat să facă lucrul acesta, s-a împrietenit cu câţiva dintre pacienţi, inclusiv cu o femeie care glumea cu el despre cât de norocoasă era că se afla acolo *„pentru că soţul meu este bogat şi îşi poate permite. Îţi imaginezi cum ar fi fost să ajung într-unul din spitalele alea ieftine de boli mintale?”.*

O altă femeie – care scuipa pe toată lumea – ţinea la Morrie şi îl considera prietenul ei. Vorbeau în fiecare zi, iar angajaţii erau cel puţin mulţumiţi că cineva reuşise să se înţeleagă cu ea. Dar într-una din zile ea a fugit, iar Morrie a fost rugat să-i ajute s-o aducă înapoi. Au dat de ea într-un magazin din apropiere, ascunsă într-un cotlon, iar când Morrie s-a îndreptat spre ea, l-a privit furioasă.

— Deci şi tu eşti unul dintre ei, a urlat ea.

— Care ei?

— Paznicii închisorii.

Morrie observase că majoritatea pacienţilor care se aflau acolo fuseseră respinşi sau ignoraţi la viaţa lor, fuseseră făcuţi să se simtă inexistenţi. De asemenea nu prea aveau parte de compasiune – sentiment care la angajaţi se epuiza rapid. Şi mulţi dintre aceşti pacienţi erau înstăriţi, proveneau din familii bogate, dar bogăţia nu le adusese nici fericire şi nici mulţumire. A fost o lecţie pe care nu avea să o uite niciodată.

Obişnuiam să-l necăjesc pe Morrie spunându-i că rămăsese în anii ’60. Îmi răspundea că anii ’60 nu erau atât de răi, în comparaţie cu vremurile pe care le trăiam acum.

A venit la Brandeis după slujba din spitalul de boli mintale, chiar la începutul anilor ’60. În câţiva ani, campusul a devenit un focar al revoluţiei culturale. Droguri, sex, rasism, proteste împotriva

Vietnamului. Abbie Hoffman fusese student la Brandeis. La fel şi Jerry Rubin şi Angela Davis. Morrie îi avusese la cursuri pe mulţi dintre studenţii *„radicali”.*

Asta se întâmplase în mare parte pentru că Facultatea de sociologie făcuse mai mult decât să predea, se implicase. Era cu înverşunare împotriva războiului, de exemplu. Când profesorii au aflat că studenţii care nu obţineau o anumită medie puteau pierde amânarea şi erau înrolaţi, au hotărât să nu mai dea nicio notă. Când administraţia le-a spus: *„Dacă nu le daţi note studenţilor, vor pica toţi”,* Morrie a venit cu o soluţie: *„Atunci să le dăm la toţi 10”.* Şi aşa au făcut.

Aşa cum anii ’60 au deschis campusul, au deschis şi spiritele celor din departamentul lui Morrie, de la blugii şi sandalele pe care le purtau acum în timpul cursurilor până la perspectiva asupra sălii de curs ca un loc plăcut, aerisit. Au ales discuţiile în locul prelegerilor, experienţa în locul teoriei. Trimiteau studenţii la Deep South pentru proiecte despre drepturile civile şi le indicau zonele sărace oraşului ca teren de lucru. Mergeau la Washington în marşuri de protest, iar Morrie conducea adesea autobuzele cu studenţi. Într-una dintre aceste excursii, a privit cu amuzament cum femeile cu fuste largi şi coliere ale dragostei înfigeau flori în armele soldaţilor, apoi se aşezau pe iarbă, ţinându-se de mâini, încercând să facă să leviteze Pentagonul.

— Nu l-au urnit, îşi amintea mai târziu, dar măcar au încercat.

Odată, un grup de studenţi negri a pus stăpânire pe clădirea Ford din campusul Brandeis, acoperind-o cu un banner pe care scria UNIVERSITATEA MALCOLM X. În clădirea Ford se aflau laboratoare de chimie şi câţiva din administraţie s-au temut că radicaliştii ăştia făceau bombe în subsol. Morrie însă era mai inteligent de-atât. El a înţeles exact esenţa problemei: fiinţe umane care voiau să simtă că într-adevăr contau.

Asediul a durat săptămâni întregi. Şi ar fi putut să dureze şi mai mult dacă Morrie nu s-ar fi plimbat pe lângă clădire, când unul dintre protestatari l-a recunoscut – era profesorul lui preferat – şi l-a strigat spunându-i să intre pe fereastră.

O oră mai târziu, Morrie se strecura pe fereastră afară cu o listă cu ceea ce voiau protestatarii. A dus lista la preşedintele universităţii şi situaţia s-a rezolvat.

Morrie ştia întotdeauna să facă pace.

La Brandeis, a predat cursuri despre psihologia socială, despre bolile mintale, despre sănătate şi procesele de grup. Cursurile

acestea vorbeau foarte puţin despre ceea ce se numeşte *„abilităţi profesionale”* şi foarte mult despre *„dezvoltarea individuală”.*

Şi din cauza aceasta, studenţii la economie şi la drept de astăzi ar considera cu o naivitate stupidă că Morrie ar fi avut vreo contribuţie. Câţi bani puteau să câştige studenţii lui? Câte cazuri importante câştigaseră ei?

Dar, pe de altă parte, câţi dintre studenţii la economie sau la drept şi-au vizitat vreodată vechii profesori, odată ce s-au văzut plecaţi din campus? Studenţii lui Morrie făceau asta mereu. Iar în ultimele lui luni, ei se întorceau la el, cu sutele, din Boston, New York, California, Londra sau Elveţia; din birourile marilor corporaţii şi din şcolile de la periferie. Sunau. Scriau. Conduceau sute de kilometri ca să îl vadă, pentru o vorbă, pentru un zâmbet.

— N-am mai avut niciodată un profesor ca dumneavoastră, spuneau cu toţii.

Pe măsură ce vizitele mele la Morrie continuă, încep să citesc despre moarte, despre felul în care diferite culturi privesc ultimul drum. Există un trib în America de Nord, de exemplu, care crede că toate lucrurile de pe Pământ au un suflet care există sub forma miniaturală a trupului care îl adăposteşte – astfel un cerb are un mic cerb înlăuntrul lui, iar omul are un omuleţ închis în el. Atunci când fiinţa cea mare moare, fiinţa aceea minusculă continuă să trăiască. Se poate strecura în ceva care se naşte în apropiere sau se poate duce într-un loc de odihnă temporar, undeva în ceruri, în pântecul marelui spirit feminin, unde aşteaptă până când luna îl va trimite din nou pe Pământ.

Uneori, spun ei, luna este atât de ocupată cu noile suflete ale lumii, încât dispare de pe cer. De aceea avem nopţi fără lună. Dar în cele din urmă luna se întoarce, la fel ca noi toţi.

Aşa cred ei.

A şaptea zi de marţi. Vorbim despre teama de bătrâneţe.

Morrie pierduse bătălia. Cineva îl ştergea acum la fund.

Înfrunta situaţia asta cu o resemnare curajoasă. Nemaiputând să-şi ducă mâna la spate atunci când folosea toaleta, a informat-o pe Connie despre noua limitare.

— Ţi-ar fi greu să faci asta pentru mine? Ea a spus că nu.

Mi s-a părut tipic pentru el că a întrebat-o pe ea prima.

I-a luat ceva vreme să se obişnuiască, pentru că însemna într-un fel capitularea definitivă în faţa bolii. Cele mai intime şi mai obişnuite lucruri îi fuseseră acum luate – nu mai putea merge la toaletă, nu-şi putea şterge nasul, nu-şi putea spăla părţile intime. Cu excepţia respiraţiei şi a faptului că îşi înghiţea hrana, în rest era dependent de ceilalţi aproape în întregime.

L-am întrebat cum reuşea să rămână atât de optimist în situaţia asta.

— Mitch, e curios, mi-a spus. Sunt o persoană independentă, astfel că am avut tendinţa să lupt cu toate astea – cum ar fi să fiu ajutat să mă dau jos din maşină, să mă îmbrace altcineva, îmi era oarecum ruşine, pentru că toată cultura noastră ne spune că trebuie să-ţi fie ruşine dacă nu te poţi şterge singur la fund. Dar apoi m-am gândit. Uită ce spune cultura. Am ignorat cultura asta aproape toată viaţa. Nu o să-mi fie ruşine. Ce mare scofală? Şi ştii ce? S-a întâmplat un lucru foarte ciudat.

— Ce anume?

— Am început să mă bucur de dependenţa mea. Acum îmi face plăcere atunci când alţii mă răsucesc pe o parte şi mă dau cu cremă pe fund ca să nu fac răni. Sau când îmi şterg fruntea sau îmi masează picioarele. Mă răsfăţ. Închid ochii şi mă bucur de toate astea. Şi mi se par foarte familiare. E ca şi cum aş fi devenit din nou copil. Să ai pe cineva care te îmbăiază. Pe cineva care te ridică. Pe cineva care te şterge la fund. Cu toţii ştim să fim copii. Avem asta în noi. Pentru mine, problema e să-mi amintesc cum să mă bucur de lucrul acesta. Adevărul este că atunci când am fost purtaţi de mama noastră, când ne-a legănat, când ne-a mângâiat pe creştet – niciunul dintre noi nu se mai sătura. Tânjim cu toţii să ne întoarcem la acele zile în care cineva avea grijă de noi – la dragostea necondiţionată, la atenţia necondiţionată. Cei mai mulţi dintre noi nu s-au săturat. Eu, unul, nu.

M-am uitat la Morrie şi mi-am dat seama brusc de ce se bucura atunci când mă aplecam spre el să îi aranjez microfonul sau să îi potrivesc pernele sau să îi şterg ochii. Atingerea umană. La şaptezeci şi opt de ani, dăruia ca un adult şi primea ca un copil.

Mai târziu, în ziua aceea, am vorbit despre bătrâneţe. Sau mai bine spus despre teama de bătrâneţe – un alt punct de pe lista cu lucruri-le-care-tulbură-generaţia-mea. Pe drumul de la aeroportul din Boston, numărasem panourile publicitare cu oameni tineri şi frumoşi. Un tânăr foarte arătos cu o pălărie de cowboy fumează o ţigară, două femei tinere care îşi zâmbesc deasupra unei sticle de şampon, o adolescentă senzuală cu blugi mulaţi, o femeie îmbrăcată într-o rochie neagră de catifea, lângă un bărbat în smoching, amândoi stând confortabil la un pahar de scotch.

N-am văzut niciodată unul care să treacă de treizeci şi cinci de ani. I-am spus lui Morrie că deja mă simţeam pe panta dealului oricât de disperat aş fi încercat să rămân pe creastă. Făceam gimnastică mereu. Aveam grijă la ce mâncam.

Îmi verificam linia părului în oglindă. Trecusem de la faza în care eram mândru de vârsta mea – datorită tuturor lucrurilor pe care le făcusem de tânăr – la faza în care evitam să vorbesc despre asta, de teamă că mă apropiam prea mult de patruzeci şi, în consecinţă, de uitarea profesională. Morrie vedea îmbătrânirea cu ochi mai buni.

— Nu sunt prea convins de toată parada asta de tinereţe, a spus el. Eu, unul, ştiu cât de greu e să fii tânăr, aşa că nu-mi spune mie că e grozav. Toţi copiii ăştia care vin la mine cu luptele lor, cu conflictele lor, cu sentimentul lor de ne-adaptare, cu impresia că viaţa este groaznică, atât de rea încât vor să se sinucidă... Şi pe lângă toate suferinţele, tinerii nu sunt nici măcar înţelepţi. Au o înţelegere limitată asupra vieţii. Cine vrea să trăiască zi după zi fără să aibă habar ce se întâmplă? Când oamenii te manipulează spunându-ţi să cumperi parfumul acesta că vei fi frumos sau blugii ăştia că vei fi sexy – iar tu îi crezi! E un nonsens.

— Nu ţi-a fost niciodată teamă de bătrâneţe?

— Mitch, eu accept cu bucurie bătrâneţea.

— Accepţi cu bucurie?

— E simplu. Pe măsură ce creşti, înveţi. Dacă ai rămâne la douăzeci şi doi de ani, ai rămâne pe veci la fel de ignorant ca la douăzeci şi doi de ani. Îmbătrânirea nu înseamnă numai decădere, să ştii. Înseamnă şi maturizare. Înseamnă mai mult decât faptul că vei muri, înseamnă şi că vei înţelege că vei muri şi că vei trăi mai bine ştiind asta.

Da, am spus eu, dar dacă îmbătrânirea ar fi atât de valoroasă, atunci de ce spun oamenii mereu: „De-aş fi tânăr din nou”. Nu auzi pe nimeni spunând: *„Aş vrea să am şaizeci şi cinci de ani”.*

A zâmbit.

— Ştii ce arată asta? Vieţi neîmplinite. Vieţi nerealizate. Vieţi care nu şi-au găsit rostul. Pentru că dacă ţi-ai găsi rostul în viaţă, n-ai mai vrea să te întorci. Ai vrea să mergi înainte. Ai vrea să vezi mai multe, să faci mai multe. Nu poţi să aştepţi până la şaizeci şi cinci de ani. Ascultă. Ar trebui să mai ştii un lucru. Toţi tinerii ar trebui să afle acest lucru. Dacă te vei lupta mereu cu îmbătrânirea, vei fi mereu nefericit, pentru că se va întâmpla oricum. Şi, Mitch? A coborât vocea. Chestia e că în cele din urmă vei muri.

Am dat din cap.

— Nu va conta ceea ce îţi spui în sinea ta.

— Ştiu.

— Dar, din fericire, nu pentru multă vreme de-acum încolo.

A închis ochii cu o expresie calmă întipărită pe chip, apoi m-a rugat să-i aranjez pernele sub cap. Trupul lui avea nevoie să-şi schimbe mereu poziţia ca să stea confortabil. Stătea sprijinit de perne albe, o plapumă galbenă şi prosoape albastre. La o primă privire, Morrie era împachetat ca un colet.

— Mulţumesc, a şoptit el în timp ce îi aranjam pernele.

— Pentru puţin.

— Mitch. La ce te gândeşti?

Am făcut o mică pauză înainte de a-i răspunde. Ei, mă întreb de ce oare nu îi invidiezi pe oamenii tineri şi sănătoşi?

— Oh, cred că îi invidiez. A închis ochii. Îi invidiez pentru că pot să se ducă la un club sau să înoate. Sau să danseze. Mai ales pentru dans. Dar când invidia scoate capul, o simt şi o las să treacă. Îţi aduci aminte ce îţi spuneam despre detaşare? Las-o să treacă prin tine. Spune-ţi: *„Asta e invidia, iar acum o să mă detaşez de ea”* şi treci mai departe.

A tuşit – o tuse lungă şi hârâită – şi şi-a apăsat batista pe gură scuipând uşor în ea. Stând acolo, mă simţeam mult mai puternic decât el, atât de ridicol mai puternic, aş fi putut să-l ridic pe umeri ca pe un sac de făină. Dar mă simţeam stânjenit de superioritatea asta, pentru că nu mă simţeam superior lui în niciun alt fel.

— Cum te poţi abţine să invidiezi…

— Ce anume? Pe mine?

A zâmbit.

— Mitch, este imposibil pentru un bătrân să nu-l invidieze pe un tânăr. Dar problema e să te accepţi aşa cum eşti şi să trăieşti aşa. Acum e vremea ta să ai treizeci de ani. La vremea mea am avut şi eu treizeci de ani, iar acum e vremea mea să am şaptezeci şi opt.

Trebuie să descoperi ce este frumos şi bun şi adevărat în viaţa ta aşa cum este ea acum. Dacă priveşti înapoi, intri într-un fel de competiţie. Iar vârsta nu este o chestie de competiţie.

A expirat adânc şi a coborât privirea, ca şi cum ar fi vrut să-şi urmărească suflarea risipindu-se în aer.

— Adevărul este că o parte din mine este de orice vârstă. Am trei ani, cinci, treizeci şi şapte, cincizeci de ani. Am trecut prin toate vârstele astea şi ştiu cum este. E o bucurie să fiu copil, atunci când e potrivit să fiu copil. Îmi place să fiu un bătrân înţelept atunci când este potrivit să fiu un bătrân înţelept. Ia gândeşte-te câte pot fi. Eu am orice vârstă, până la cea de acum. Înţelegi?

Am dat din cap.

— Cum aş putea să fiu invidios pe vârsta ta, când şi eu am trecut pe acolo?

„Soarta stinge multe specii: numai una se stinge singură...”

W. H. ALDEN, POETUL PREFERAT AL LUI MORRIE.

A opta zi de marţi. Vorbim despre bani.

Am ţinut ziarul ca Morrie să poată citi:

NU VREAU CA PE MORMÂNTUL MEU SĂ SCRIE *„N-AM AVUT NICIODATĂ O REŢEA”.*

Morrie a râs, apoi a dat din cap. Soarele dimineţii pătrundea pe fereastra din spatele lui, căzând pe florile roz ale hibiscusului de pe pervaz. Era un citat din Ted Turner, miliardarul, mogulul media, fondatorul CNN, care se lamenta că nu putea prinde reţeaua CBS într-o mega afacere corporatistă. Îi adusesem articolul lui Morrie în dimineaţa asta pentru că mă întrebam dacă Ted Turner, în caz că s-ar afla vreodată în situaţia bătrânului meu profesor, cu respiraţia slabă, cu trupul transformându-se în piatră, cu zilele scăzând din calendar una câte una, oare chiar ar mai plânge după o reţea?

— E aceeaşi problemă, Mitch. Dăm valoare unor lucruri greşite. Şi asta duce la vieţi pline de dezamăgiri. Cred că ar trebui să vorbim despre asta.

Morrie era foarte concentrat. Acum avea zile bune şi zile rele. Azi era o zi bună. Cu o seară înainte, ascultase un grup *a capella* care

venise să-i cânte şi spunea cu încântare povestea, ca şi cum Spots înşişi ar fi venit să-l viziteze. Morrie iubea foarte mult muzica înainte de a se îmbolnăvi, dar acum îi plăcea atât de tare, încât îl impresiona până la lacrimi. Uneori, noaptea, asculta operă, cu ochii închişi, şi se lăsa purtat când spre înălţimi, când spre adâncimi, de minunatele voci.

— De-ai fi auzit cum cântau aseară, Mitch. Minunat sunet!

Morrie se lăsase dintotdeauna purtat de plăcerile simple – cântecul, râsul, dansul. Acum, mai mult ca oricând, lucrurile materiale nu mai aveau decât foarte puţină importanţă, sau deloc. Atunci când moare cineva, lumea spune de obicei: *„Nu poţi să iei nimic cu tine”.* Morrie părea să ştie de mult timp lucrul acesta.

— În ţara asta este o adevărată boală a creierelor spălate, a spus Morrie oftând. Ştii cum se spală creierele oamenilor? Se repetă ceva la nesfârşit. Aşa facem în ţara asta. A avea lucruri este foarte bine. Cât mai mulţi bani e şi mai bine. Cât mai multe proprietăţi este bine. Mai mult mercantilism este bine. Mai mult înseamnă mai bine. Mai mult înseamnă mai bine. O repetăm – şi-i punem şi pe alţii să ne-o repete – iar şi iar, la nesfârşit, până când nimeni nu se mai deranjează să gândească altfel. Omul obişnuit este atât de zăpăcit de toate astea, încât nu mai are deloc idee despre ceea ce este cu adevărat important.

— Pe oriunde am fost în viaţa mea, am întâlnit numai oameni care aşteptau să mai înhaţe ceva nou. O maşină nouă. O bucată de pământ. Cea mai nouă jucărie. Şi apoi voiau să-ţi povestească despre ea: *„Ghici ce mi-am luat? Ghici ce mi-am luat?”*

Ştii cum am interpretat eu asta? Că oamenii aceia erau atât de însetaţi de dragoste, încât acceptau şi substitute. Alergau cu braţele deschise spre lucrurile materiale şi se aşteptau să fie îmbrăţişaţi la rându-le. Dar nu ţine niciodată. Nu poţi înlocui dragostea cu lucruri materiale, nici tandreţea, nici blândeţea, nici măcar camaraderia.

Am aruncat o privire prin biroul lui Morrie. Era la fel ca în ziua în care îl văzusem prima dată. Cărţile aveau acelaşi loc pe rafturi. Vechiul birou era plin de hârtii. Nici celelalte camere nu fuseseră modernizate sau renovate. De fapt, Morrie nu cumpărase nimic – în afară de echipamentul medical – de foarte, foarte mult timp, de ani de zile poate. În ziua în care aflase că e bolnav pe moarte, a pierdut absolut orice interes în puterea lui de cumpărare.

Astfel că televizorul era tot model vechi, maşina pe care Charlotte o conducea era tot cea veche, vesela şi tacâmurile şi

prosoapele – tot cele vechi. Şi totuşi casa se schimbase atât de mult. Se umpluse cu dragoste şi învăţături şi comunicare interumană. Se umpluse cu prietenie şi familie şi onestitate şi de lacrimi. Se umpluse cu colegi şi prieteni şi profesori de meditaţii şi terapeuţi şi asistente şi de grupuri *a capella.* Devenise, într-un mod foarte real, o casă bogată, chiar dacă în contul lui Morrie nu mai era mare lucru.

— Se face o mare confuzie în ţara asta între ceea ce vrem şi ceea ce avem nevoie, a spus Morrie. Ai nevoie de mâncare, dar vrei o îngheţată de ciocolată. Trebuie să fii sincer cu tine însuţi. Nu ai nevoie de cele mai moderne maşini sport, nu ai nevoie de cea mai mare casă. Adevărul este că nu obţii niciun fel de satisfacţie din lucrurile astea. Ştii ce îţi dă cu adevărat satisfacţie?

— Ce?

— Să le oferi celorlalţi ceea ce ai tu de oferit. Vorbeşti ca un cercetaş.

— Nu mă refer la bani, Mitch. Mă refer la timpul tău. La grija ta. La poveştile tale. Nu e chiar atât de greu. S-a deschis un centru pentru bătrâni aici, în apropiere. Zeci de oameni în vârstă vin aici în fiecare zi. Dacă eşti un tânăr sau o tânără care are un anumit talent, eşti rugat să vii aici să-i înveţi şi pe alţii. Să zicem că te pricepi la computere. Te duci acolo şi îi înveţi despre computere. Eşti foarte bine venit acolo. Iar ei sunt foarte recunoscători. În felul acesta începi să obţii respect, oferindu-le ceva ce ai de oferit. Şi sunt o mulţime de locuri unde poţi face asta. Nu trebuie să ai cine ştie ce talent. Există atâţia oameni singuri în spitale şi adăposturi care nu vor decât puţină companie. Joacă o dată cărţi cu un bătrân singur şi o să înveţi să te respecţi, pentru că simţi că cineva are nevoie de tine. Îţi aduci aminte ce îţi spuneam despre găsirea unei vieţi cu sens? Am scris pe undeva, dar pot să-ţi şi spun: dedică-te iubirii pentru ceilalţi, comunităţii din jurul tău, dedică-te creării unui lucru care îţi poate da sens şi scop. Observi, a adăugat el, încercând să zâmbească, aici nu e deloc vorba despre salariu.

Am notat pe un post-it galben câteva dintre lucrurile pe care le spunea Morrie. Am făcut asta în special pentru că nu voiam ca el să-mi vadă ochii, să ştie ce gândesc, că alergasem în mare parte a vieţii mele de la terminarea facultăţii exact după lucrurile de care el se ferise – jucării mai mari, o casă mai frumoasă. Pentru că lucram printre sportivi bogaţi şi faimoşi, mă convinsesem că nevoile mele erau reale, că lăcomia mea nu era la fel de mare ca a lor.

Asta nu era decât o înşelătorie. Morrie mă făcuse să văd lucrul acesta atât de evident.

— Mitch, dacă încerci să te dai mare pentru oamenii din vârf, las-o baltă. Oricum se vor uita de sus la tine. Iar dacă încerci să te dai mare pentru cei de jos, las-o baltă. Ei nu vor face decât să te invidieze. *Standingul* nu te duce nicăieri. Doar o inimă deschisă te va ajuta să umbli liber printre toţi.

A făcut o pauză, apoi s-a uitat la mine.

— Sunt pe moarte, este?

— Da.

— De ce crezi că e important pentru mine să ascult problemele celorlalţi? Nu găsesc suficientă durere şi suferinţă în mine? Bineînţeles că da. Dar, dăruind altora, simt că trăiesc. Nu le dau maşina sau casa. Nici ceea ce văd când mă uit în oglindă. Atunci când dăruiesc din timpul meu, când pot face pe cineva să zâmbească după ce mai înainte a fost trist, simt că aproape mă însănătoşesc.

Fă lucrurile pe care inima îţi spune să le faci. Atunci când se va întâmpla asta, nu te vei simţi nemulţumit, nu vei fi invidios, nu vei mai tânji după lucrurile altora. Dimpotrivă, vei fi copleşit de ceea ce vei primi înapoi.

A tuşit şi s-a întins spre clopoţelul aflat pe scaun. A trebuit să se chinuie un pic cu el şi în cele din urmă l-am luat eu şi i l-am dat.

— Mulţumesc, a şoptit.

A sunat încet din el, încercând să-i atragă atenţia lui Connie.

— Tipul acesta, Ted Turner, a spus Morrie, chiar n-a găsit altceva să-şi scrie pe mormânt?

„În fiecare noapte, când adorm, mor. Iar în dimineaţa următoare, când mă trezesc, renasc.”

MAHATMA GANDHI.

A noua zi de marţi. Vorbim despre cum rezistă dragostea.

Frunzele începuseră să îşi schimbe culoarea, transformând drumul spre West Newton într-un tablou în tonuri auriu şi ruginiu. În Detroit, greva trena, ambele părţi acuzându-se reciproc de proastă comunicare. Ştirile de la TV erau la fel de deprimante. Într-un sat din Kentucky, trei oameni aruncaseră bucăţi dintr-o piatră de mormânt peste un pod, zdrobind parbrizul unei maşini care trecea şi omorând o adolescentă care călătorea cu familia ei într-un pelerinaj. În California, procesul lui OJ. Simpson se apropia de final şi întreaga ţară părea obsedată. Chiar şi în aeroporturi erau televizoare setate pe CNN, astfel încât să ai ultimele veşti despre O. J. în timp ce te îndreptai spre vreun terminal.

Încercasem de mai multe ori să-l sun pe fratele meu în Spania. Îi lăsasem mesaje în care îi spuneam că aş vrea foarte mult să vorbesc cu el, că mă gândisem mult la noi. Câteva săptămâni mai târziu, am primit înapoi un mesaj scurt în care îmi spunea că totul e în ordine, dar regreta, nu se simţea în stare să vorbească despre boală.

Pentru bătrânul meu profesor, nu faptul că vorbea despre boală îl dărâma, ci boala în sine. De la ultima vizită, o asistentă îi introdusese o sondă în penis, care colecta urina printr-un tub într-o pungă care se afla jos, lângă scaunul său. Trebuia să-şi ţină picioarele tot timpul sprijinite (simţea încă durerea, deşi nu le mai putea mişca, o altă ironie a ALS-ului) şi dacă nu stăteau în unghiul potrivit pe suporturile de burete, simţea ca şi cum cineva l-ar fi înţepat cu o furculiţă. În mijlocul conversaţiilor, Morrie îi ruga pe musafiri să-i ridice piciorul şi să-l mute doar puţin sau să-i aranjeze capul ca să stea mai bine în culcuşul de perne colorate. Vă puteţi imagina cum e să nu îţi poţi mişca propriul cap?

Cu fiecare vizită, Morrie părea că se topeşte în fotoliul lui, coloana vertebrală îi luase forma acestuia. Şi totuşi, în fiecare dimineaţă insista să fie ridicat din pat şi să fie dus în scaunul cu rotile în biroul său, lăsat acolo printre cărţile şi hârtiile lui, cu hibiscusul de pe pervaz. În felul lui găsise semnificaţii filosofice în asta.

— Mi-am definitivat cel mai nou aforism, spuse el.

— Ia să-l auzim.

— *Dacă ai căzut la pat, eşti mort*.

A zâmbit. Doar Morrie putea să zâmbească la aşa ceva.

Primise multe telefoane de la oamenii de la *Nightline* şi de la Ted Koppel însuşi.

— Vor să vină să mai facă o emisiune cu mine, a zis dar spun că vor să mai aştepte.

— Până când? Aşteaptă ultima ta suflare?

— Poate. Oricum, nu mai am mult.

— Nu mai spune asta.

— Îmi pare rău.

— Asta mă deranjează, că vor să aştepte până te vei stinge.

— Te deranjează pentru că îţi pasă de mine.

A zâmbit.

— Mitch, poate că mă folosesc pentru o mică dramă. Dar e în ordine. Poate că şi eu îi folosesc pe ei. Mă ajută să-mi transmit mesajul milioanelor de oameni. N-aş fi putut face asta fără ei, nu? Aşa că e un compromis.

A tuşit, o tuse care s-a transformat într-o gargară epuizantă, şi s-a sfârşit cu încă o mingiuţă într-o batistă mototolită.

— În fine, a spus Morrie, le-am zis că n-ar trebui să mai aştepte foarte mult, pentru că vocea îmi va dispărea. Odată ce chestia asta ajunge la plămâni, vorbitul o să devină imposibil. Acum nu mai pot vorbi foarte mult fără să fac o pauză. Am refuzat deja o mulţime de oameni care voiau să mă vadă. Mitch, sunt atât de mulţi. Dar eu sunt prea obosit. Şi dacă nu le pot da atenţia cuvenită, nu îi pot ajuta.

M-am uitat la casetofon, simţindu-mă vinovat, ca şi cum i-aş fi furat ceea ce mai rămăsese din preţiosul timp al vorbirii.

— Vrei să ne oprim? am întrebat. Nu te oboseşte prea tare?

Morrie a închis ochii şi a clătinat din cap. Părea că aşteaptă ca o durere tăcută să treacă.

— Nu, a spus în cele din urmă. Noi doi trebuie să continuăm. Doar ştii că asta este ultima noastră lucrare împreună.

Ultima noastră lucrare.

— Şi vrem să iasă bine.

Mi-a venit în minte, prima noastră lucrare împreună, în timpul facultăţii. Fusese ideea lui Morrie, bineînţeles. Mi-a spus că eram destul de bun ca să scriu o teză de masterat – ceva la care eu nici nu mă gândisem.

Acum iată-ne aici, făcând acelaşi lucru încă o dată. Pornind de la o idee. Omul pe moarte vorbeşte cu cel viu, îi spune ce ar trebui să ştie. De data asta însă nu mă mai grăbeam să termin.

— Cineva mi-a pus o întrebare interesantă ieri, a continuat Morrie, privind peste umărul meu la panoul aflat dinapoia mea, plin cu mesaje de încurajare pe care prietenii le agăţaseră acolo la cea

de-a şaptezecea lui aniversare. Fiecare petic purta un mesaj diferit: CONTINUĂ-ŢI DRUMUL, CE-I MAI FRUMOS DE-ABIA ACUM VINE, MORRIE – ÎNTOTDEAUNA LIDERUL SĂNĂTĂŢII MINTALE!

— Care era întrebarea?

— Dacă îmi fac griji că voi fi uitat după ce voi muri.

— Şi? Îţi faci?

— Nu cred că voi fi uitat. Sunt atât de mulţi oameni care au fost atât de aproape de mine. Iar dragostea înseamnă să trăieşti, chiar şi după ce ai murit.

— Sună ca un cântec – *„dragostea înseamnă să trăieşti”.*

Morrie a chicotit.

— Poate. Dar, Mitch, toate discuţiile astea pe care le purtăm... Îmi asculţi vreodată vocea atunci când te întorci acasă? Când eşti singur? Sau în avion? Poate în maşină?

— Da, am recunoscut.

— Deci nu o să mă uiţi după ce voi muri. Gândeşte-te la vocea mea, şi o să fiu acolo.

— Să mă gândesc la vocea ta.

— Şi nu-i nicio problemă dacă vrei să plângi puţin.

Morrie voia să mă facă să plâng de când eram în anul întâi de facultate.

— Odată şi-odată tot o să reuşesc, îmi spunea.

— Da, da, îi răspundeam eu.

— M-am hotărât ce vreau să scrie pe mormântul meu.

— Nu vreau să aud de morminte.

— De ce? Îţi e teamă?

Am ridicat din umeri.

— Putem să o lăsăm baltă.

— Nu, spune. La ce te-ai gândit?

Morrie şi-a ţuguiat buzele.

— Mă gândeam la ceva de genul: *Profesor până la capăt.*

A aşteptat să rumeg ideea. *Profesor până la capăt.*

— E bine? a întrebat.

— Da, am răspuns. E foarte bine.

Începusem să îndrăgesc felul în care Morrie se lumina atunci când intram în cameră. Ştiam că făcea acest lucru pentru mulţi oameni, dar avea darul de a-l face pe fiecare musafir să simtă că zâmbetul acela era unic.

— Ahhh, amicul meu, spunea când mă vedea, cu vocea aceea ascuţită şi înfundată. Şi nu se mai oprea din salutări. Când erai cu Morrie, îţi acorda într-adevăr toată atenţia. Te privea în ochi şi te asculta de parcă ai fi fost singura persoană din lume. Cât de bine s-ar mai înţelege oamenii, dacă prima întâlnire în fiecare zi ar fi una de felul acesta – în locul mârâielii unui chelner sau a unui şofer de autobuz sau a unui şef?

— Eu cred în atenţia totală, a spus Morrie. Asta înseamnă să fii cu persoana cu care eşti. Acum, când vorbesc cu tine, Mitch, încerc să mă concentrez doar la ceea ce se întâmplă între noi. Nu mă gândesc la ceea ce am vorbit săptămâna trecută. Nu mă gândesc la ce se va întâmpla vineri. Nu mă gândesc la o altă emisiune cu Ted Koppel sau la medicamentele pe care le iau. Vorbesc cu tine. Mă gândesc la tine.

Îmi aminteam cum ne preda ideea asta în procesul de grup în timpul facultăţii. Mă împotrivisem atunci, gândindu-mă că era doar un plan de lecţie pentru un curs universitar. A învăţa să acorzi atenţie? Cât de important putea fi aşa ceva? Acum ştiu că e mai important decât aproape toate lucrurile pe care ni le predau în facultate.

Morrie mi-a căutat mâna, iar când i-am dat-o, m-am simţit vinovat. Aveam în faţă un om care, dacă ar fi vrut, ar fi putut să-şi petreacă fiecare clipă a vieţii plângându-şi de milă, privindu-şi trupul cum se topeşte, numărându-şi răsuflările. Atât de mulţi oameni cu probleme mult mai mici sunt atât de absorbiţi de ei înşişi, încât ochii lor încep să privească prin tine dacă le vorbeşti mai mult de treizeci de secunde. Se gândesc deja la altceva – să sune un prieten, să trimită un fax, să viseze la un iubit. Îţi mai acordă atenţie doar atunci când termini de vorbit, moment în care spun *„Îhâm”* sau *„Da, într-adevăr”* şi mimează astfel interesul.

— În parte, problema este, Mitch, că toată lumea este foarte grăbită, a spus Morrie. Oamenii nu îşi găsesc sensul vieţii, aşa că aleargă tot timpul încercând să-l găsească. Se gândesc la următoarea maşină, următoarea casă, următoarea slujbă. Apoi descoperă că şi lucrurile acelea sunt goale, şi o iau iar la fugă.

Odată ce ai început să alergi, e foarte greu să te opreşti.

— Nu aşa de greu, a răspuns el, clătinând din cap. Ştii ce făceam eu? Când cineva voia să mă depăşească în trafic – atunci când încă mai puteam conduce – ridicam mâna…

A încercat să-mi arate, dar mâna stângă s-a ridicat foarte puţin, doar câţiva centimetri.

—… ridicam mâna, ca şi cum aş fi vrut să fac un gest urât, apoi îl salutam şi zâmbeam. În loc să le arăţi degetul, lasă-i să treacă şi zâmbeşte. Şi ştii ceva? De multe ori îmi zâmbeau şi ei. Adevărul este că nu trebuie să mă grăbesc prea mult când sunt cu maşina. Mai degrabă îmi îndrept energia spre oameni.

Făcea asta mai bine decât oricine. Cei care stăteau cu el, îi puteau vedea privirea umezindu-i-se atunci când vorbea despre ceva oribil sau chicotind de bucurie atunci când îi spuneau o glumă bună. Era întotdeauna pregătit să-şi arate emoţiile pe care generaţia născută după război adesea nu le avea. Suntem grozavi în conversaţii mărunte: *„Ce mai faci?”, „Unde locuieşti?”.* Dar să asculţi cu adevărat pe cineva – fără să încerci să îi vinzi ceva, să-l agăţi, să-l înrolezi sau să doreşti ceva în schimb – cât de des facem acest lucru? Cred că mulţi dintre musafirii din ultimele luni de viaţă ale lui Morrie erau atraşi mai puţin de atenţia pe care voiau să i-o arate lui, cât de atenţia pe care el le-o arăta lor. În ciuda durerii şi decăderii, bătrânelul acesta ştia să-i asculte aşa cum îşi doriseră dintotdeauna să fie ascultaţi.

I-am spus că era tatăl pe care oricine şi l-ar fi dorit.

— Ei, a zis el închizând ochii, am ceva experienţă în domeniul acesta…

Ultima dată când Morrie şi-a văzut tatăl a fost la morga oraşului. Charlie Schwartz era un om tăcut căruia îi plăcea să-şi citească ziarul singur, sub un felinar de pe Tremont Avenue din Bronx. Când Morrie era mic, în fiecare seară, tatăl lui ieşea la o plimbare după cină. Era un rus mic de statură, roşu la faţă şi cu părul des şi cărunt. Morrie şi fratele lui, David, se uitau pe fereastră după el cum stătea sprijinit de felinar, iar Morrie şi-ar fi dorit să vină în casă şi să stea de vorbă cu ei, dar rareori o făcea. Şi nici nu venea să îi înveleasca sau să le spună noapte bună.

Morrie jurase că va face toate lucrurile astea pentru copiii lui. Şi ani mai târziu, atunci când i-a avut, le-a făcut.

În vreme ce Morrie îşi creştea copiii, Charlie a continuat să trăiască în Bronx. Şi încă mai făcea plimbarea aceea în fiecare seară. Şi citea ziarul. Într-o seară, după cină, a ieşit. La câteva străzi mai încolo, a fost atacat de doi hoţi.

— Scoate banii, i-a spus unul dintre ei, ameninţându-l cu o armă.

Înspăimântat, Charlie a aruncat portofelul şi a început să fugă. A alergat pe străzi şi a tot alergat până a ajuns în dreptul casei unor rude, unde s-a prăbuşit.

Atac de cord.

A murit în noaptea aceea.

Morrie a fost chemat să identifice cadavrul. A zburat la New York şi s-a dus la morgă. A fost condus jos, în camera frigorifică, unde erau ţinute cadavrele.

— Este tatăl dumneavoastră? l-a întrebat însoţitorul.

Morrie s-a uitat la corpul din spatele geamului, corpul omului care urlase la el şi îl crescuse şi îl învăţase să muncească, care tăcuse tot timpul atunci când Morrie ar fi vrut să vorbească, care îi spusese lui Morrie să-şi înghită toate amintirile despre mama lui, atunci când el ar fi vrut să le împartă cu lumea.

A încuviinţat din cap şi apoi s-a îndepărtat. Camera aceea oribilă, avea să povestească mai târziu, îi îngheţase toate simţurile. Nu a putut să plângă decât a doua zi.

Şi totuşi, moartea tatălui l-a ajutat pe Morrie să se pregătească pentru propria lui moarte. Pentru că ştia un lucru: aveau să fie multe îmbrăţişări, sărutări şi discuţii şi râsete şi or să-şi spună la revedere şi or să facă toate lucrurile pe care nu le făcuse cu tatăl sau cu mama lui.

Când a venit momentul final, Morrie a vrut ca toţi cei dragi să fie lângă sine, să ştie ce se întâmplă. Nimeni nu avea să primească un telefon sau o telegramă şi nu va trebui să se uite printr-un geam, în cine ştie ce subsol străin şi îngheţat.

În pădurea tropicală sud-americană există un trib numit Desana care consideră că lumea este o cantitate constantă de energie care circulă între toate fiinţele. De aceea, orice naştere atrage după sine o moarte şi fiecare moarte determină o naştere. În felul acesta energia lumii rămâne aceeaşi.

Atunci când vânează ca să se hrănească, ei ştiu că animalele ucise vor lăsa un gol în fântâna spirituală. Dar acel gol, cred ei, va fi umplut cu sufletele vânătorilor Desana atunci când aceştia vor muri. Dacă oamenii n-ar muri, atunci nu s-ar naşte alte păsări sau alţi peşti. Îmi place ideea asta. Şi lui Morrie îi place. Cu cât se apropie de momentul despărţirii, cu atât e mai convins că suntem cu toţii creaturi ale aceleiaşi păduri. Ceea ce luăm trebuie pus la loc.

— Aşa este corect, spune el.

A zecea zi de marţi. Vorbim despre căsătorie.

Am adus pe cineva cu mine în vizită la Morrie. Pe soţia mea.

Morrie mă tot întreba din prima zi în care venisem la el: *„Când o să o cunosc pe Janine? Când vii cu ea?”* Găsisem mereu scuze până cu câteva zile în urmă, când l-am sunat să văd cum se simte.

A durat un pic până ce Morrie a luat receptorul. Iar atunci când a făcut-o, auzeam un fâsâit ca şi cum cineva i l-ar fi ţinut în locul lui. Nu mai putea să ridice singur receptorul.

— Saaalut, a gâfâit el.

— Te simţi bine, domnu’ antrenor?

L-am auzit cum expiră.

— Mitch… domnu’ antrenor… are o zi nemaipomenită…

Nu mai putea să doarmă. Avea nevoie de oxigen aproape noapte de noapte, iar accesele de tuse deveniseră înspăimântătoare. Unul putea dura şi o oră, şi nu ştia dacă se va putea opri. Spusese mereu că avea să moară atunci când boala îi va ajunge la plămâni. M-am cutremurat gândindu-mă cât de aproape era de moarte.

— O să vin să te văd marţi, i-am spus. O să ai o zi mai bună atunci.

— Mitch.

— Da?

— Soţia ta e acolo cu tine?

Stătea lângă mine.

— Dă-mi-o, te rog, la telefon. Vreau să-i aud vocea.

Sunt căsătorit cu o femeie înzestrată cu o bunătate instinctivă mult mai mare decât a mea. Deşi nu îl întâlnise niciodată pe Morrie, a luat telefonul – eu aş fi clătinat din cap şi aş fi şoptit că nu sunt acolo – şi într-o clipă vorbea cu bătrânul meu profesor ca şi cum s-ar fi cunoscut de pe vremea facultăţii. Am simţit lucrul acesta, deşi tot ceea ce am auzit din ce vorbeau a fost *„Îhm… Mitch mi-a povestit… oh, mulţumesc…”*

După ce a închis, mi-a spus: *„Vin cu tine marţea viitoare”.*

Şi asta a fost tot.

Acum stăteam în biroul lui, în jurul fotoliului. Morrie, recunoştea el însuşi, era un seducător inocent şi, deşi se oprea adesea ca să tuşească sau ca să meargă la toaletă, părea că găseşte noi resurse

de energie în preajma lui Janine. S-a uitat la pozele de la nunta noastră pe care i le adusese.

— Eşti din Detroit? a întrebat-o Morrie.

— Da, i-a răspuns Janine.

— Am predat în Detroit timp de un an, la sfârşitul anilor ’40. Îmi aduc aminte de o întâmplare amuzantă din vremea aia.

S-a oprit ca să-şi sufle nasul. Văzând că bâjbâie neputincios cu batista, i-am ţinut-o eu în timp ce a suflat fără putere. Am strâns-o un pic în jurul nărilor, apoi l-am şters aşa cum face o mamă cu copilul aşezat în scaunul maşinii.

— Mulţumesc, Mitch.

S-a uitat la Janine.

— El este ajutorul meu.

Janine a zâmbit.

— În fine… Întâmplarea aceea. Eram un grup de sociologi la universitate şi obişnuiam să jucăm poker cu ceilalţi colegi, printre care şi un chirurg. Într-o seară, după o partidă, a venit la mine şi mi-a spus: *„Morrie, vreau să vin să văd cum lucrezi”.* Eu am zis bine, vino. Aşa că a venit la unul dintre cursurile mele ca să vadă cum predau. După curs mi-a spus: *„Bine, acum n-ai vrea să vii şi tu să vezi cum lucrez? Am o operaţie în seara asta”.* Vrând să-i întorc favoarea, am acceptat.

M-a luat cu el la spital. Mi-a spus: *„Spală-te, pune-ţi o mască şi ia-ţi un halat”.* Şi următorul lucru de care îmi amintesc este că stăteam lângă el la masa de operaţie. Pacientul era o femeie, întinsă pe masă, goală de la brâu în jos. Iar el a luat un cuţit şi a făcut hârşt – pur şi simplu! Ei bine…

Morrie a ridicat un deget şi l-a rotit.

—… uite-aşa mi s-a făcut dinaintea ochilor. Era să leşin. Atâta sânge. Bleah! Asistenta de lângă mine a întrebat: *„Ce se întâmplă, domnule doctor?”* Iar eu i-am răspuns: *„Nu sunt doctor fir-ar al dracului! Scoateţi-mă de aici!”*

Noi am izbucnit în râs, iar Morrie a râs şi el, atât cât îi permitea respiraţia slabă. Era pentru prima dată după săptămâni de zile când îl auzeam povestind o întâmplare ca asta. Ce ciudat, mă gândeam, aproape leşinase văzând boala altcuiva, iar acum o suporta atât de bine pe a lui.

Connie a bătut uşor la uşă, anunţând că prânzul lui Morrie era gata. Nu erau supa de morcovi şi prăjiturile cu legume şi pastele greceşti pe care le adusesem în dimineaţa aceea de la *Pâine şi circ*. Deşi încercam să cumpăr cele mai uşoare mâncăruri, Morrie

tot nu avea putere să le mestece şi să le înghită. Mânca mai mult suplimente nutritive lichide, poate cu o chiflă de tărâţe muiată în ele până devenea moale şi uşor de digerat. Charlotte pasa aproape totul într-un mixer acum. Mânca folosindu-se de un pai. Continuam să fac cumpărături în fiecare săptămână şi intram cu sacoşele pline ca să i le arăt, dar era mai mult să-i văd expresia de bucurie decât pentru altceva. Când deschideam frigiderul, dădeam peste o mulţime de caserole. Cred că speram că într-o zi aveam să mâncăm din nou un prânz adevărat împreună şi aveam să-l văd cum se mânjeşte peste tot în timp ce vorbeşte cu mâncarea-n gură, cu expresia aceea de fericire întipărită pe chip. Dar era o speranţă zadarnică.

— Aşa… Janine, a spus Morrie. Ea a zâmbit.

— Eşti încântătoare. Dă-mi mâna. I-a dat-o.

— Mitch spune că eşti cântăreaţă.

— Da, a răspuns Janine.

— Şi mai spune că eşti foarte bună.

— Oh, a râs ea, nu, spune şi el, aşa.

Morrie a ridicat din sprâncene:

— Vrei să-mi cânţi ceva, te rog?

Auzisem oameni rugând-o acest lucru de când o cunoscusem. Atunci când oamenii află că eşti cântăreţ de meserie, te roagă întotdeauna: *„Cântă-ne ceva!”* Foarte timidă când venea vorba de talentul ei şi foarte perfecţionistă în ceea ce priveşte condiţiile în care trebuia să interpreteze, Janine nu voia niciodată. Refuza politicos. Ceea ce mă aşteptam să facă şi acum. Însă ea a început să cânte:

Numai gândul la tine
mă face să uit
cele mai simple lucruri pe care fiecare trebuie să le facă…

Era un şlagăr din anii ’30, scris de Ray Noble, şi Janine îl cânta frumos, privindu-l în ochi pe Morrie. Eram uimit, încă o dată, de puterea lui de a scoate la iveală emoţiile oamenilor care de obicei nu şi le manifestau. Morrie a închis ochii ca să absoarbă notele. În timp ce vocea caldă a soţiei mele umplea camera, faţa lui se destindea într-un zâmbet larg. Şi, deşi trupul îi era neclintit ca un sac de nisip, aproape că îl vedeai dansând pe dinăuntru.

Îţi văd chipul în orice floare,

ochii în stelele de pe cer,
doar gândul la tine,
numai gândul la tine,
dragostea mea...

Când s-a oprit, Morrie a deschis ochii, iar lacrimile i s-au prelins până la bărbie. În toţi anii în care o ascultasem pe soţia mea cântând, nu o auzisem niciodată cântând ca atunci.

Căsătoria. Aproape toţi cei pe care îi cunoşteam aveau o problemă în privinţa asta. Unii aveau probleme să intre într-o căsnicie, alţii să iasă dintr-una. Generaţia mea părea că luptă înverşunat cu responsabilitatea, ca şi cum ar fi fost un crocodil dintr-o mlaştină sumbră. Mă obişnuisem să merg la nunţi, să felicit oameni şi să fiu doar foarte puţin surprins când îl vedeam pe mire peste câţiva ani, în vreun restaurant alături de o femeie mai tânără, pe care o prezenta drept o prietenă. *„Ştii, m-am despărţit aşa şi pe dincolo..."* spunea.

De ce avem problemele astea? L-am întrebat pe Morrie despre asta. După ce aşteptasem şapte ani până să o cer în căsătorie pe Janine, mă întrebam dacă oamenii de vârsta mea erau mai precauţi decât cei dinaintea noastră sau erau pur şi simplu mai egoişti.

— Ei, îmi pare rău pentru generaţia ta, mi-a răspuns Morrie. În cultura noastră este foarte important să ai pe cineva pe care să-l iubeşti şi să te iubească, pentru că mare parte din cultura asta nu îţi poate oferi aşa ceva. Dar sărmanii copii de azi fie sunt prea egoişti ca să se implice într-o relaţie adevărată, fie se aruncă cu capul înainte într-o căsătorie pentru ca şase luni mai târziu să divorţeze. Nu ştiu ce caută la celălalt. Nu se cunosc nici pe ei înşişi – cum ar putea să îl cunoască pe cel cu care se căsătoresc?

A oftat. Morrie sfătuise atât de mulţi îndrăgostiţi nefericiţi în anii în care fusese profesor.

— Este trist, pentru că persoana iubită este atât de importantă. Îţi dai seama de asta, mai ales atunci când eşti într-o situaţie ca a mea, atunci când nu ţi-e tocmai bine. Prietenii sunt grozavi, dar ei nu pot fi alături de tine într-o noapte în care tuşeşti şi nu reuşeşti să dormi şi cineva trebuie să stea treaz lângă tine, să te liniştească, să încerce să te ajute.

Charlotte şi Morrie se cunoscuseră când erau studenţi şi erau căsătoriţi de patruzeci şi patru de ani. Îi priveam pe amândoi

acum, ea amintindu-i să-şi ia medicamentele sau masându-i gâtul sau vorbindu-i despre vreunul din fiii lor. Erau o echipă, adesea nu aveau nevoie de mai mult de o privire ca să înţeleagă ce gândea celălalt. Charlotte era o persoană retrasă, diferită de Morrie, dar ştiam cât de mult o respecta el, pentru că uneori, în timp ce discutam, spunea: *„Charlotte s-ar supăra dacă ar şti că vorbesc despre asta”,* şi se oprea. Era singurul motiv pentru care Morrie ţinea ceva pentru sine.

— Un lucru am învăţat despre căsătorie, a continuat el. Eşti pus la încercare. Descoperi cine eşti, cine este celălalt şi dacă sunteţi potriviţi sau nu.

— Există vreun semn după care să ştii dacă o căsnicie va merge sau nu? Morrie a zâmbit.

— Lucrurile nu sunt atât de simple, Mitch.

— Ştiu.

— Şi totuşi, a spus el, sunt câteva reguli despre care ştiu că sunt adevărate: dacă nu vă respectaţi unul pe celălalt, veţi avea multe necazuri.

Dacă nu ştiţi să faceţi compromisuri, veţi avea multe necazuri. Dacă nu puteţi vorbi deschis despre ce se întâmplă între voi, veţi avea multe necazuri. Şi dacă nu aveţi aceleaşi valori în viaţă, veţi avea multe necazuri. Valorile voastre trebuie să fie aceleaşi. Şi ştii care este cea mai importantă dintre aceste valori, Mitch?

— Care?

— Credinţa în importanţa căsătoriei voastre.

Şi-a tras nasul, apoi a închis ochii pentru o clipă.

— Eu personal, a zâmbit cu ochii tot închişi, cred că a te căsători este un lucru foarte important şi pierzi enorm de mult dacă nu o faci.

A încheiat subiectul citând din poemul în care credea ca într-o rugăciune: *„Iubiţi-vă, sau veţi pieri”.*

Bine, întrebare, îi spun lui Morrie. Îşi ţinea ochelarii cu degetele descărnate deasupra pieptului, care se ridica şi cobora cu fiecare respiraţie chinuită.

— Care este întrebarea? spune el.

— Îţi aminteşti Cartea lui Iov?

— Din Biblie?

— Exact. Iov este un om bun, dar Dumnezeu îl face să sufere. Ca să-i pună la încercare credinţa.

— Îmi amintesc.

— Îi ia tot ce are, casa, banii, familia...

— Sănătatea.

— Îl îmbolnăveşte.

— Ca să-i încerce credinţa.

— Exact. Ca să-i încerce credinţa. Mă întreb...

— Ce te întrebi?

— Ce crezi despre asta?

Morrie tuşeşte violent. Mâinile îi tremură când le lasă în jos pe lângă corp.

— Cred, spune zâmbind, că Dumnezeu a exagerat.

A unsprezecea zi de marţi. Vorbim despre cultura noastră.

— Dă mai tare.

Îl lovesc cu palmele pe spate.

— Mai tare.

Dau din nou.

— Lângă umeri... nu mai jos.

Morrie, îmbrăcat în pantaloni de pijama, stă întins în pat pe o parte, cu capul scufundat în perne, cu gura deschisă. Terapeutul îmi arată cum să fac să-i scot otrava din plămâni – lucru care trebuia făcut în mod regulat acum, ca să nu i se solidifice şi să poată respira în continuare.

— Am ştiut... eu... că... dintot... deauna... ai. Vrut să... dai în mine, a şoptit Morrie.

— Da, am glumit eu lovind ritmic cu pumnul în pielea de alabastru de pe spatele lui. Asta e pentru nota aia de 9 pe care mi-ai dat-o în anul doi!

Am râs cu toţii, un râs nervos care te apucă atunci când răul îţi dă târcoale. Scena asta ar fi putut să fie haioasă, dacă n-ar fi însemnat ceea ce ştiam cu toţii că este, ultimele exerciţii înainte de moarte. Boala lui Morrie se apropiase în mod periculos de limita lui de rezistenţă, de plămânii lui. Profeţise că avea să moară sufocat, iar eu nu îmi puteam imagina un mod mai groaznic de a muri. Uneori închidea ochii încercând să tragă aer pe gură şi pe nări şi părea că vrea să ridice o ancoră.

Afară era răcoare, un octombrie timpuriu, frunzele se adunau grămezi pe peluzele din tot West Newton-ul. Fizioterapeutul lui Morrie venise mai devreme în acea zi şi de obicei eu ieşeam atunci când asistentele sau specialiştii aveau treabă cu el. Dar pe măsură ce săptămânile treceau şi timpul nostru se împuţina, eram din ce în ce mai puţin conştient de stânjeneala fizică. Voiam să fiu acolo. Voiam să observ totul. Nu eram obişnuit cu asta, dar până la urmă nu eram obişnuit cu multe dintre lucrurile care se întâmplaseră în aceste ultime luni în casa lui Morrie.

Aşa că l-am privit pe terapeut cum îl masa pe Morrie, lovindu-i coastele cu pumnul, întrebându-l dacă simte cum se desface congestia. Iar când a făcut o pauză, m-a întrebat dacă nu vreau să încerc şi eu. Am spus că da. Morrie, cu faţa în pernă, a zâmbit uşor.

— Să nu dai prea tare, mi-a spus el. Sunt doar un biet bătrân.

Am bătut toba pe spatele lui şi pe o parte şi pe cealaltă aşa cum m-a învăţat terapeutul. Nu-mi plăcea ideea că Morrie se afla întins în pat, oricare ar fi fost circumstanţele (ultimul lui aforism: *„Dacă ai căzut la pat, eşti mort”* îmi suna continuu în urechi), chircit într-o rână, aşa de mic, atât de plăpând, încât trupul lui părea mai mult unul de copil decât de bărbat. Îi observam paloarea pielii, braţele atârnând moi şi neputincioase. Mă gândeam cât de mult timp petreceam ca să ne modelăm corpul, ridicând greutăţi, făcând abdomene, pentru ca în cele din urmă, natura să ne ia totul înapoi. Simţeam sub degete carnea flască de pe oasele lui Morrie şi îl frământam cu putere, aşa cum eram îndrumat. Adevărul este că dădeam cu pumnul în spatele lui, când de fapt aş fi vrut să dau într-un perete.

— Mitch? a şoptit Morrie, cu vocea tremurându-i ca un pickhammer când îl loveam ritmic.

— Îhmmm?

— Când… ţi-am… dat… eu… 9?

Morrie credea că oamenii sunt buni de la natură. Dar văzuse şi cum se puteau transforma.

— Oamenii sunt răi doar atunci când sunt ameninţaţi, mi-a spus într-o altă zi, asta face cultura noastră. Asta face economia noastră. Îi ameninţă. Chiar şi oamenii care au slujbe, în economia noastră sunt ameninţaţi, pentru că se tem să nu şi le piardă. Şi când eşti ameninţat, începi să te gândeşti numai la tine. Începi să-ţi faci zeu din ban. Totul face parte din cultura asta. A expirat adânc.

— Acesta e motivul pentru care nu cred în cultura asta.

Am dat din cap şi i-am strâns mâna. Acum ne ţineam de mână adesea. Asta era o altă schimbare pentru mine. Făceam în mod firesc lucruri care înainte m-ar fi făcut să mă simt stânjenit sau dezgustat. Punga cateterului, legată la un tub care intra în el, se umplea cu un lichid verzui şi zăcea la picioarele mele, lângă scaunul lui. Cu câteva luni în urmă, asta m-ar fi îngreţoşat; acum era lipsit de relevanţă. La fel ca mirosul care persista în cameră după ce Morrie se uşura. Nu-şi mai permitea luxul de a se plimba dintr-un loc în altul, de a închide uşa băii după el, de a da cu un deodorant de cameră când ieşea din baie. Viaţa lui erau acum patul, scaunul şi cam atât. Dacă viaţa mea ar fi fost înghesuită într-o astfel de cutiuţă, mă îndoiesc că aş fi putut să miros mai bine.

— Uite ce înţeleg eu prin a-ţi construi propria subcultură, a continuat Morrie. Nu înseamnă să dispreţuieşti toate regulile comunităţii tale. Nu umblu gol pe stradă, de exemplu. Nu trec pe roşu la semafor. Pot să respect şi să urmez legile mici. Dar lucrurile importante – cum gândesc, pe ce pun preţ – pe acelea mi le aleg singur. Nu trebuie să laşi pe nimeni – nicio societate – să le aleagă în locul tău.

Uită-te în ce stare sunt eu. Lucrurile de care ar trebui să mă simt stânjenit acum – faptul că nu mai pot să merg, că nu mă mai pot şterge la fund, că mă trezesc dimineaţa şi încep să plâng – nu sunt ruşinoase sau stânjenitoare în sinea lor.

Acelaşi lucru e valabil pentru femeile care nu sunt de ajuns de slabe sau pentru bărbaţii care nu sunt îndeajuns de bogaţi. Asta vrea cultura noastră să ne facă să credem. Să nu crezi aşa ceva!

L-am întrebat pe Morrie de ce nu se mutase în altă parte când fusese tânăr.

— Unde?

Nu ştiu. În America de Sud. În Noua Guinee. Într-un loc mai puţin egoist decât Statele Unite.

— Fiecare societate are problemele ei, a spus Morrie, ridicând din sprâncene – singura mişcare mai apropiată de o ridicare din umeri pe care o mai putea face. Nu prin fugă schimbi o societate. Trebuie să te străduieşti să-ţi creezi propria cultură.

Uite cum stă treaba, oriunde ai trăi, cel mai mare defect pe care noi, fiinţele umane, îl avem este că nu vedem în perspectivă. Nu vedem ceea ce am putea fi. Ar trebui să ne luăm în considerare potenţialul, încercând să devenim tot ceea ce am putea deveni. Dar dacă eşti înconjurat de oameni care nu spun decât: *„Vreau ce-i*

al meu acum” ajungi să trăieşti alături de câţiva care au totul şi de armata care îi ţine în frâu pe cei mulţi şi săraci ca să nu se ridice să le ia acest tot.

Morrie a privit peste umărul meu, spre fereastră. Mai auzeai uneori câte un camion trecând sau şuieratul vântului. S-a uitat pentru o clipa la casele vecinilor, apoi a continuat:

— Problema este, Mitch, că nu vrem să credem cât de mult semănăm unii cu alţii. Albi sau negri, catolici sau protestanţi, bărbaţi sau femei. Dacă am accepta că semănăm unii cu alţii, am putea să ne dorim să fim uniţi într-o singură mare familie pe lumea asta şi am avea grijă de familia asta ca de propria noastră familie.

Şi crede-mă, atunci când eşti pe moarte, vezi cât de adevărat este. Avem cu toţii acelaşi început – naşterea – şi acelaşi sfârşit – moartea. Deci, cât de diferiţi putem fi?

Investeşte în familia umană. Investeşte în oameni. Strânge laolaltă o comunitate mică alcătuită din cei pe care îi iubeşti şi care te iubesc.

Mi-a strâns mâna cu blândeţe. I-am strâns-o şi eu puţin mai tare. Şi ca la concursurile alea de la bâlci la care loveşti cu ciocanul într-un disc de metal şi te uiţi să vezi cât de sus trimiţi greutatea, vedeam cum căldura trupului meu urcă în pieptul lui Morrie, spre gât, obraji şi spre ochi. A zâmbit.

— La începutul vieţii, când suntem copii, avem nevoie de alţii ca să supravieţuim, nu-i aşa? Iar la sfârşitul vieţii, când ajungem ca mine, avem din nou nevoie de alţii ca să supravieţuim, nu-i aşa? Vocea lui s-a topit într-o şoaptă. Dar şi între momentele acestea, avem nevoie de alţii, ăsta-i secretul.

Mai târziu în după-amiaza aceea, Connie şi cu mine ne-am dus în dormitor ca să vedem verdictul în cazul lui O J. Simpson. Era o scenă tensionată în care toţi s-au întors cu faţa spre juraţi, Simpson, în costumul lui albastru, înconjurat de o mică armată de avocaţi, procurorii, care îl voiau după gratiile de alături. Când judecătorul a citit verdictul – *„Nevinovat”* – Connie a scos un ţipăt.

— Oh, Doamne!

Ne-am uitat cum Simpson îşi îmbrăţişa avocaţii. I-am ascultat pe comentatori încercând să explice ce se întâmplase. Am văzut mulţimi de negri sărbătorind pe străzi în faţa tribunalului şi mulţimi de albi stând împietriţi în restaurante. Decizia era considerată un moment de cotitură, chiar dacă crime aveau loc în fiecare zi. Connie a ieşit pe hol. Văzuse destul.

Am auzit uşa de la biroul lui Morrie închizându-se. Priveam fix la ecranul televizorului.

Toţi oamenii din lume se uită la chestia asta, mi-am spus în sinea mea. Apoi, din camera alăturată, am auzit icnetele lui Morrie care era ridicat din fotoliu şi am zâmbit. În vreme ce *„Procesul secolului”* se încheia în mod dramatic, bătrânul meu profesor stătea pe toaletă.

În 1979, un meci de baschet în sala de sport de la Brandeis. Echipa se descurcă bine şi suporterii încep să scandeze: „Suntem primii! Suntem cei mai buni!” *Morrie e prin apropiere. Este nedumerit de ce aude. La un moment dat, în mijlocul unui* „Suntem primii!” *se ridică şi strigă:* „Da’ ce e aşa rău să fii al doilea?”

Studenţii se uită la el. Apoi încetează să strige. El se aşază, zâmbind triumfător.

Audiovizualul – Partea a treia.

Echipa de la *Nightline* a venit pentru a treia şi ultima oară. Atmosfera era însă diferită de data asta. Era mai puţin un interviu şi mai mult un trist rămas-bun. Ted Koppel sunase de mai multe ori înainte să vină: *„Crezi că o să rezişti?”*

Morrie nu era sigur că va putea.

— Sunt mai tot timpul obosit acum, Ted. Şi mă sufoc foarte des. Dacă nu o să pot să vorbesc, o s-o faci tu în locul meu?

Koppel a acceptat. Apoi regizorul a adăugat stoic:

— Dacă nu vrei să faci asta, Morrie, nu e nimic, eu am să vin să-mi iau rămas-bun oricum.

Mai târziu, Morrie avea să zâmbească maliţios: *„L-am emoţionat”*. Şi aşa era. Koppel vorbea acum despre Morrie ca despre *„un prieten”.* Bătrânul meu profesor stârnise compasiune în sufletul celor din industria televiziunii.

În după-amiaza de vineri în care a avut loc interviul, Morrie purta aceeaşi cămaşă pe care o purtase cu o zi înainte. Acum îşi mai schimba cămaşa la două zile, iar aceleia încă nu-i venise rândul, aşa că nu vedea niciun motiv să iasă din rutină.

Spre deosebire de celelalte două întâlniri Koppel-Schwartz, aceasta s-a desfăşurat doar în biroul lui Morrie, unde acesta

devenise un prizonier ţintuit în fotoliu. După ce îl sărutase pe bătrânul meu profesor la venire, era acum nevoit să se strecoare pe lângă bibliotecă astfel încât să intre în cadru.

Înainte de a începe, Koppel îl întrebase despre evoluţia bolii:

— Cât de rău e, Morrie?

Morrie a ridicat cu greutate o mână, puţin deasupra abdomenului. Doar atât mai putea. Koppel a priceput răspunsul. Camera s-a pornit – al treilea şi cel din urmă interviu. Koppel l-a întrebat pe Morrie dacă îi era teamă de moartea care se apropia. Morrie i-a spus că nu; şi într-adevăr nu îi mai era atât de teamă. Spunea că renunţase la multe din lumea exterioară, nu i se mai citeau ziarele atât de des, nu îl mai interesau scrisorile atât de mult, însă asculta din ce în ce mai mult muzică şi privea pe fereastră cum frunzele îşi schimbau culoarea. Morrie ştia că erau şi alţi oameni care sufereau de ALS, unii chiar renumiţi, ca Stephen Hawking, extraordinarul fizician şi autor al *Scurtei istorii a timpului.* Trăia cu o gaură în gât, vorbea printr-un sintetizator de voce şi scria la o maşină cu ajutorul ochilor, în vreme ce un senzor prelucra mişcările.

Era admirabil, dar Morrie nu voia să trăiască aşa. I-a spus lui Koppel că ştia când va fi timpul să îşi ia rămas-bun.

— Pentru mine, Ted, a trăi înseamnă să pot interacţiona cu ceilalţi. Înseamnă să îmi arăt emoţiile şi sentimentele. Să pot vorbi cu ei. Să simt alături de ei... A expirat adânc. Când asta nu se mai poate, Morrie nu mai e.

Vorbeau ca doi prieteni. Aşa cum făcuse şi în celelalte două interviuri, Koppel l-a întrebat despre *„testul cu ştersul la fund”* – sperând, probabil, la un răspuns amuzant. Dar Morrie era prea obosit fie şi să mai zâmbească forţat. A dat din cap.

— Când stau pe toaletă, nu mai pot sta drept. Mă clatin tot timpul, aşa că cineva trebuie să mă susţină. Când termin, trebuie să mă şteargă. Cam aici s-a ajuns.

I-a spus lui Koppel că voia să moară în pace. I-a împărtăşit şi ultimul lui aforism:

— Nu renunţa prea devreme, dar nici nu te agăţa prea tare.

Koppel a dat din cap îndurerat. Nu trecuseră decât şase luni de la prima emisiune, dar Morrie Schwartz era în mod evident prăbuşit. Devenise o ruină în faţa publicului unei televiziuni naţionale, fusese personajul principal al unui miniserial al morţii. Dar, în vreme ce trupul i se descompunea, personalitatea lui se descoperea din ce în ce mai strălucitoare.

Spre sfârşitul interviului, camera s-a apropiat de Morrie; Koppel nu mai era în cadru – doar vocea i se auzea din fundal – şi l-a întrebat pe bătrânul meu profesor dacă avea ceva de comunicat milioanelor de oameni pe care îi impresionase. Deşi nu voise să sune aşa, n-am putut să nu mă gândesc că i se cerea, ca unui condamnat la moarte, să-şi ţină discursul de adio.

— Gândiţi-vă la cei din jurul vostru, a şoptit Morrie, şi aveţi grijă unii de alţii. Dacă am reuşi să învăţăm lecţiile astea, lumea ar fi un loc mult mai bun. A tras aer în piept, apoi a adăugat mantra lui: *„Iubiţi-vă, sau veţi pieri”.*

Interviul luase sfârşit. Dar nu se ştie din ce motiv, cameramanul lăsase camera să meargă şi scena finală a fost şi ea înregistrată.

— Ai făcut o treabă bună, a spus Koppel. Morrie a zâmbit uşor.

— V-am dat ce-am avut, a şoptit el.

— Ca întotdeauna.

— Ted, boala asta bate la uşa spiritului meu. Dar nu o să îl doboare. O să-mi ia trupul. Dar nu şi sufletul.

Koppel era gata să izbucnească în lacrimi:

— Ai fost grozav.

— Crezi? Morrie şi-a ridicat ochii spre tavan. Acum negociez cu El. Îl întreb: *„O s-ajung înger?”*

Era prima dată când Morrie recunoştea că vorbea cu Dumnezeu.

A douăsprezecea zi de marţi. Vorbim despre iertare.

— Iartă-te pe tine însuţi înainte de a muri. Apoi iartă-i pe ceilalţi.

Asta se întâmpla la vreo două zile după interviul de la *Nightline*. Era întunecat şi stătea să plouă, iar Morrie se învelise cu plapuma. Stăteam dinaintea fotoliului lui şi-i ţineam în braţe picioarele goale. Aveam o cutie cu o alifie din care luam şi îi masam gleznele.

Timp de luni de zile văzusem cum procedează asistenţii, iar acum, pentru a mă apropia mai mult de Morrie, mă oferisem să-l masez eu. Boala îi luase până şi posibilitatea de a-şi mişca degetele de la picioare, deşi încă simţea durerea, iar masajul i-o mai alina. De asemenea, lui Morrie îi făcea plăcere să fie mângâiat şi cocoloşit. Iar eu eram gata de orice ar fi stat în puterile mele ca să îl fac fericit.

— Mitch, spuse el, revenind la subiectul discuţiei, nu are niciun sens să fii încăpăţânat şi răzbunător. Lucrurile astea – a oftat – pe astea le regret şi eu. Mândria. Vanitatea. De ce facem ceea ce facem?

Întrebarea mea viza importanţa iertării. Văzusem o mulţime de filme în care capul familiei, pe patul de moarte, îşi cheamă fiul înstrăinat ca să se împace cu el înainte de a pleca dintre cei vii. Mă întrebam dacă Morrie simţea aşa ceva, nevoia presantă de a spune *„Iartă-mă”* înainte de a muri.

Morrie a dat din cap.

— Vezi sculptura aceea?

A arătat din cap spre un bust aflat sus pe un raft din celălalt capăt al biroului. Nu îl remarcasem până atunci. Era chipul turnat în bronz al unui bărbat de vreo patruzeci de ani, cu papion şi o claie de păr răsfirându-se pe frunte.

— Eu sunt, a spus Morrie. Mi l-a făcut un prieten acum treizeci de ani. Îl chema Norman. Petreceam mult timp împreună. Înotam. Ne plimbam prin New York. M-a dus acasă la el în Cambridge şi mi-a făcut acest bust în pivniţă. A durat câteva săptămâni, dar voia să iasă bine.

I-am studiat chipul. Era ciudat să vezi un Morrie tridimensional atât de sănătos, de tânăr, privindu-ne de sus în vreme ce vorbeam. Chiar şi în bronz, avea o privire ghiduşă şi mă gândeam că prietenul lui reuşise să-i surprindă şi spiritul.

— Ei bine, partea tristă a poveştii este că Norman şi soţia lui s-au mutat în Chicago. Un pic mai târziu, soţia mea, Charlotte, a trebuit să facă o operaţie destul de serioasă. Norman şi soţia lui n-au luat deloc legătura cu noi. Ştiu că aflaseră. Charlotte şi cu mine am fost foarte supăraţi pentru că nu au sunat să vadă cum se simte. Aşa că am rupt relaţia cu ei.

Peste ani, m-am mai întâlnit cu Norman şi de fiecare dată a încercat să ne împăcăm, dar eu nu voiam. Nu eram mulţumit de explicaţiile lui. Eram mândru. L-am îndepărtat.

Glasul i s-a frânt.

— Mitch… acum câţiva ani… a murit de cancer. Mă întristează foarte mult că nu m-am dus să-l văd. Că nu l-am iertat. Acum mă doare atât de tare…

Plângea, un plâns uşor şi tăcut, şi pentru că stătea cu capul pe spate, lacrimile i se rostogoleau de pe faţă înainte de a ajunge la buze.

— Îmi pare rău, am spus eu.

— N-ai de ce, a şoptit el. E bine să plângi. Am continuat să îi masez tălpile neînsufleţite.

A plâns câteva minute, singur cu amintirile lui.

— Nu trebuie să-i iertăm doar pe ceilalţi, Mitch, a şoptit el în cele din urmă. Trebuie să ne iertăm şi pe noi înşine.

— Pe noi?

— Da. Pentru toate lucrurile pe care nu le-am făcut. Pentru lucrurile pe care ar fi trebuit să le facem. Nu poţi să rămâi înţepenit în regrete pentru ceea ce ar fi trebuit să se întâmple. Asta nu ajută deloc într-o situaţie ca a mea.

Mi-am dorit întotdeauna să fac mai multe în domeniul meu; mi-am dorit să fi scris mai multe cărţi. Eram tare supărat pe mine din cauza asta. Acum îmi dau seama că n-a folosit la nimic. Încheie pacea. Trebuie să faci pace cu tine însuţi şi cu cei din jurul tău.

M-am aplecat spre el ca să îi şterg lacrimile cu un şerveţel. Morrie a clipit. Avea răsuflarea grea, ca un sforăit uşor.

— Iartă-te pe tine însuţi. Iartă-i pe ceilalţi. Nu mai aştepta, Mitch. Nu toţi au timpul pe care îl am eu. Nu toţi sunt aşa de norocoşi.

Am aruncat şerveţelul la coş şi m-am întors la picioarele lui. Norocos? I-am strâns carnea împietrită, iar el nici n-a simţit.

— Tensiunea contrariilor, Mitch. Ţi-aduci aminte? Lucrurile care merg în direcţii diferite?

— Îmi aduc aminte.

— Deplâng faptul că nu mai am timp, dar preţuiesc şansa pe care o am să îndrept lucrurile.

Am rămas o vreme tăcuţi, în timp ce ploaia biciuia ferestrele. Hibiscusul din spatele lui era acolo, încă viu, mic, dar puternic.

— Mitch, a şoptit Morrie.

— Da.

Îi frământam degetele de la picioare, cufundat în ceea ce făceam.

— Uită-te la mine.

Mi-am ridicat privirea şi am văzut o strălucire puternică în ochii lui.

— Nu ştiu de ce te-ai întors la mine. Dar vreau să îţi spun…

A făcut o pauză, vocea i s-a frânt.

— Dacă ar fi fost să mai am un fiu, mi-ar fi plăcut să fii tu acela.

Mi-am plecat ochii, frământând carnea muribundă a tălpilor lui. Pentru o clipă, mi-a fost teamă, ca şi cum acceptarea cuvintelor lui ar fi însemnat să-mi trădez tatăl. Dar când am ridicat din nou

privirea, l-am văzut pe Morrie zâmbind printre lacrimi şi am ştiut că nu putea fi vorba de trădare într-un moment ca acesta.

De fapt îmi era teamă să îmi iau rămas-bun.

— Mi-am ales locul unde o să fiu îngropat.

— Unde?

— Nu departe de aici. Pe un deal, sub un copac, cu vedere spre un lac. E un loc foarte liniştit. Un loc bun de meditaţie.

— Ai de gând să meditezi acolo?

— Am de gând să mor acolo.

Am simţit amândoi un nod în gât.

— Ai să vii în vizită? În vizită?

— Să vii să stăm de vorbă. Să fie marţi. Tu vii întotdeauna marţi.

— Noi suntem oameni de marţi.

— Exact. Oameni de marţi. Vino să stăm de vorbă, bine?

Îşi pierduse atât de repede vitalitatea.

— Uită-te la mine, îmi spune.

Îl privesc.

— O să vii la mormântul meu? Să-mi spui ce te frământă?

— Ce mă frământă?

— Da.

— Şi ai să-mi răspunzi?

— O să-ţi dau ceea ce pot. Nu fac asta tot timpul?

Îmi imaginez cum va fi mormântul lui, cu vedere la lac, pe o bucată de câţiva metri de pământ unde îl vor pune, îl vor acoperi cu ţărână şi-i vor pune o piatră deasupra. Poate peste câteva săptămâni? Peste câteva zile? Mă văd stând acolo singur, cu braţele încrucişate peste genunchi, privind în gol.

— Nu va fi acelaşi lucru, spun eu, când n-o să te pot auzi vorbind.

— Ah, să vorbesc…

Închide ochii şi zâmbeşte.

— Îţi spun eu cum facem. După ce mor, vorbeşti tu. Şi eu o să ascult.

A treisprezecea zi de marţi. Vorbim despre ziua perfectă.

Morrie voia să fie incinerat. Discutase despre asta cu Charlotte şi hotărâseră că aşa era cel mai bine. Rabinul de la Brandeis, Al Axelrad – un prieten vechi pe care îl aleseseră ca să oficieze ceremonia – venise să-l vadă pe Morrie, iar Morrie îi spusese de planul lui de incinerare.

— Al?

— Da?

— Să ai grijă să nu mă ardă prea tare.

Rabinul era uimit. Dar Morrie putea glumi pe seama trupului lui acum. Cu cât se apropia mai tare de sfârşit, cu atât îl privea mai mult doar ca pe un înveliş, un recipient pentru suflet. Devenise oricum numai piele şi os. Îi mai uşor ca oricând să renunţe la el.

— Ne temem atât de mult de întâlnirea cu moartea, mi-a spus Morrie în timp ce mă aşezam.

I-am aranjat microfonul, dar îi tot cădea. Morrie a tuşit. Tuşea mai tot timpul acum.

— Zilele trecute am citit o carte în care se spunea că, atunci când cineva moare în spital, îi trag un cearşaf peste cap şi îi aruncă trupul pe un tobogan, spre morgă. Abia aşteaptă să nu-l mai vadă. Oamenii se comportă ca şi cum moartea ar fi contagioasă.

Mă tot foiam cu microfonul. Morrie mi-a privit mâinile.

— Dar nu e contagios, să ştii. Moartea e la fel de naturală ca şi viaţa. Este parte din înţelegerea pe care am făcut-o.

A tuşit din nou, eu m-am tras mai în spate şi am aşteptat, pregătit pentru ceva grav. În ultima vreme Morrie avea nopţi groaznice. Înspăimântătoare. Nu putea dormi mai mult de câteva ore între accese violente de tuse. Asistentele veneau în dormitor şi îl băteau pe spate încercând să scoată otrava. Chiar dacă reuşeau să îl facă să respire din nou normal – *„normal”* însemna cu ajutorul măştii de oxigen – lupta îl lăsa fără puteri pentru întreaga zi.

Acum stătea cu tubul de oxigen în nas. Uram tubul acela. Pentru mine simboliza neputinţa, îmi venea să i-l scot.

— Azi-noapte… spuse Morrie încet.

— Da? Azi-noapte?

—… am avut un acces de tuse groaznic. A durat ore întregi. Şi nu credeam că o să rezist. Nu puteam respira. Mă sufocam. La un

moment dat, am ameţit... şi m-a cuprins o stare de bine, am simţit că eram pregătit de plecare.

A deschis larg ochii.

— Mitch, a fost un sentiment incredibil. Să accepţi ceea ce se întâmplă, să te linişteşti. Mă gândeam la un vis pe care l-am avut săptămâna trecută: traversam un pod spre nicăieri. Încă un pas şi treceam spre acel nicăieri.

— Dar nu ai făcut-o.

Morrie a aşteptat o clipă. A dat din cap încet.

— Nu, n-am făcut-o. Dar am simţit că aş putea s-o fac. Înţelegi? Asta e ceea ce căutăm cu toţii. Să ne împăcăm cumva cu ideea morţii. Dacă am şti că în cele din urmă ne vom împăca într-un fel sau altul cu moartea, atunci am putea face ceea ce este cu adevărat greu.

— Ce anume?

— Să ne împăcăm cu viaţa.

A vrut să vadă hibiscusul pe pervazul din spatele lui. L-am luat în mână şi i l-am apropiat de ochi. A zâmbit.

— E normal să mori, a continuat el. Facem atâta tamtam pe chestia asta fiindcă nu ne considerăm parte din natură. Credem că, fiind oameni, suntem mai presus de natură.

A zâmbit spre plantă.

— Dar nu suntem. Tot ce se naşte moare. S-a uitat la mine. Eşti de acord cu asta?

— Da.

— Bine, a şoptit, atunci, uite răsplata. Uite în ce fel suntem diferiţi de aceste minunate plante şi animale. Atâta timp cât ne iubim unii pe ceilalţi şi ne amintim iubirea care ne-a legat, putem muri fără să plecăm cu adevărat. Toată dragostea ta rămâne aici. Toate amintirile rămân aici. Continui să trăieşti – în inimile celor pe care i-ai iubit de-a lungul vieţii.

Vocea îi era gâjâită, ceea ce însemna că trebuia să ia o mică pauză. Am pus planta pe pervaz şi m-am dus să închid casetofonul. Ultimul lucru pe care Morrie l-a spus înainte să-l opresc a fost:

— Moartea pune capăt unei vieţi, dar nu şi unei relaţii.

Avusese loc o descoperire în ceea ce priveşte tratamentul pentru ALS: un medicament experimental care câştiga teren. Nu vindeca, dar întârzia, încetinea decăderea cu câteva luni. Morrie auzise despre el, dar era prea târziu. În plus, nu putea face rost de medicament decât peste câteva luni.

— Nu-i de mine, a refuzat el.

În tot timpul cât fusese bolnav, Morrie nu nutrise niciodată speranţa că avea să se vindece. Era realist în privinţa asta. Odată, l-am întrebat ce-ar fi dacă cineva cu o baghetă fermecată l-ar face din nou omul care fusese?

A clătinat din cap.

— Nu m-aş întoarce. Sunt alt om acum. Am o altă atitudine. Îmi privesc corpul altfel decât am făcut-o înainte. Sunt alt om fiindcă încerc să găsesc răspuns la marile întrebări, la întrebările ultime, la cele care nu vor să-ţi dea pace.

Asta e treaba, vezi. Odată ce ai prins gustul întrebărilor importante, nu le mai poţi întoarce spatele.

— Şi care sunt întrebările importante?

— Aşa cum văd eu lucrurile, au de-a face cu dragostea, responsabilitatea, spiritualitatea şi luciditatea. Şi dacă în momentul de faţă aş fi sănătos, m-ar preocupa în continuare. Ar fi trebuit să mă preocupe tot timpul.

Am încercat să mi-l imaginez pe Morrie sănătos. Am încercat să mi-l imaginez dând păturile la o parte şi ridicându-se din fotoliu ca să ne plimbăm amândoi prin cartier, aşa cum obişnuiam să ne plimbăm prin campus. Mi-am dat seama atunci că trecuseră şaisprezece ani de când nu-l mai văzusem stând în picioare. Şaisprezece ani?

— Dar dacă ai avea o zi în care să fii perfect sănătos? L-am întrebat. Ce-ai vrea să faci?

— Douăzeci şi patru de ore? Douăzeci şi patru de ore.

— Să vedem… M-aş trezi de dimineaţă, aş face gimnastică, aş lua un mic dejun copios cu chifle şi ceai, m-aş duce să înot, apoi mi-aş invita prietenii la un prânz grozav. I-aş ruga să vină câte unul, doi, ca să putem vorbi despre familiile lor, despre preocupările lor, despre cât de mult însemnăm unii pentru ceilalţi.

Apoi aş vrea să mă duc la o plimbare, într-o grădină cu mulţi copaci, ca să le văd culorile, să privesc păsările, să mă bucur de natura pe care n-am mai văzut-o de atâta vreme.

Iar seara, am merge cu toţii la un restaurant să mâncăm nişte paste grozave, poate şi friptură de raţă – îmi place friptura de raţă – apoi am dansa tot restul serii. Aş dansa cu toate doamnele drăguţe de acolo, până la epuizare. Apoi aş merge acasă şi aş dormi un somn adânc.

— Asta-i tot?

— Asta-i tot.

Era atât de simplu. Atât de obişnuit. Eram chiar un pic dezamăgit. Îmi imaginasem că ar fi vrut să zboare în Italia sau să ia prânzul cu preşedintele sau să alerge pe plajă sau să încerce toate lucrurile exotice care-i treceau prin cap. După atâtea luni de zile, în care stătuse ţintuit la pat, neputând să-şi mişte picioarele – cum de i se părea ideală o zi atât de obişnuită?

Apoi mi-am dat seama că tocmai asta era ideea.

Înainte să plec, Morrie m-a întrebat dacă putea să propună şi el un subiect de discuţie.

— Fratele tău, a spus el.

Un fior mi-a trecut pe şira spinării. Nu ştiu de unde ştia Morrie că asta mă preocupa. Încercasem săptămâni întregi să îl sun pe fratele meu în Spania şi aflasem de la un prieten de-al lui că se ducea regulat la un spital din Amsterdam.

— Mitch, ştiu că e dureros să nu poţi fi alături de cineva la care ţii. Dar trebuie să te împaci cu dorinţa lui. Poate că nu vrea să îţi schimbi viaţa şi obiceiurile. Poate că nu vrea să ducă povara asta. Eu le spun tuturor celor pe care îi cunosc să îşi continue viaţa aşa cum o ştiu ei – să nu şi-o strice doar pentru că eu sunt pe moarte.

— Dar este fratele meu, i-am spus.

— Ştiu, a răspuns Morrie. De-aia doare atât de tare.

Mi-a venit în minte imaginea lui Peter, la opt ani cu părul cârlionţat vâlvoi şi transpirat. Ne-am văzut pe noi doi, luptându-ne în curtea casei, cu pantalonii pătaţi de iarbă în genunchi. L-am văzut cântând în faţa oglinzii, cu o perie în loc de microfon şi ne-am văzut chiţăind în pod, unde ne ascundeam când eram copii, punându-ne la încercare părinţii care ne chemau la masă.

Apoi l-am văzut adult, cum se îndepărta de noi, înalt şi plăpând, cu faţa trasă din cauza chimioterapiei.

— Morrie, i-am spus. De ce nu vrea să mă vadă?

Bătrânul meu profesor a oftat.

— Nu există o reţetă pentru relaţii. Trebuie negociate cu dragoste de către ambele părţi, cu ceea ce vor, ţinând cont de ceea ce au nevoie, ceea ce pot face şi de felul în care îşi trăiesc viaţa.

— În afaceri, oamenii negociază pentru a câştiga. Negociază ca să obţină ceea ce vor. Poate că te-ai obişnuit prea mult cu asta. Dragostea este altfel. Dragostea înseamnă să fii preocupat de situaţia celuilalt la fel de mult ca de a ta.

Ai petrecut momente deosebite cu fratele tău şi acum ai pierdut ceea ce ai avut. Le vrei înapoi. Ai vrea să nu mai dispară. Dar asta face parte din viaţă. Te opreşti, o iei de la capăt, te opreşti, o iei de la capăt.

L-am privit. Şi am văzut moartea din întreaga lume. M-am simţit neajutorat.

— O să găseşti calea spre fratele tău, a spus Morrie.

— De unde ştii?

Morrie a zâmbit.

— Pe mine m-ai regăsit, nu?

— Am auzit o istorioară drăguţă, zilele trecute, spune Morrie.

Închide ochii pentru o clipă şi eu aştept.

— Aşa. Este povestea unui mic val, care se rostogoleşte prin ocean şi se distrează grozav. Se bucură de briză şi de aerul curat până când, deodată, vede un alt val în faţa lui, spărgându-se de mal.

„Doamne, e groaznic! spune valul. Asta o să se întâmple şi cu mine!”

Apoi apare un alt val. Îl vede pe primul val, speriat, şi îl întreabă: „De ce eşti trist?”

Primul val îi spune: „Nu înţelegi?! O să fim cu toţii zdrobiţi! Noi, valurile, vom dispărea! E groaznic!”

Al doilea val îi spune: „Nu, nu înţelegi. Tu nu eşti val, eşti parte din ocean!”.

Zâmbesc. Morrie închide din nou ochii.

— Parte din ocean, spune el, o parte din ocean.

Îl privesc cum inspiră, expiră, inspiră, expiră.

A paisprezecea zi de marţi. Ne luăm rămas-bun.

Era frig şi întunecat când am urcat scările casei lui Morrie. Observam detalii, lucruri pe care nu le observasem în celelalte zile în care fusesem acolo. Linia dealului. Faţada de piatră a casei. Plantele de *pachysandra*, tufele micuţe. Mergeam încet, nu mă

grăbeam, călcând pe frunzele moarte şi ude care se făceau una cu pământul sub picioarele mele.

Charlotte mă sunase cu o zi înainte ca să îmi spună că Morrie *„nu se simte bine”.* Era felul ei de a mă înştiinţa că ultimele zile veniseră. Morrie anulase majoritatea întâlnirilor şi dormea mai tot timpul, ceea ce nu-i stătea în fire. Niciodată nu-i plăcuse să doarmă, mai cu seamă atunci când putea sta de vorbă.

— Vrea să vii să-l vezi, mi-a spus Charlotte, dar, Mitch…

— Da?

— E foarte slăbit.

Treptele de la intrare. Geamul uşii de intrare. Observ lucrurile acestea pe îndelete, cu atenţie, ca şi cum le-aş vedea pentru prima dată. Pipăi casetofonul în geanta de pe umăr, deschid fermoarul ca să mă asigur că am casete. Nu ştiu de ce. Întotdeauna am casete.

Mi-a răspuns Connie. De obicei este zâmbitoare, acum însă e trasă la faţă. Abia i-am auzit salutul slab.

— Cum se simte?

— Nu prea bine, mi-a răspuns muşcându-şi buza de jos. Nici nu vreau să mă gândesc. Ştiţi, e un om atât de drăguţ.

Ştiam.

— Păcat.

Charlotte a coborât în hol şi m-a îmbrăţişat. Mi-a spus că Morrie încă dormea, chiar dacă era 10. Am intrat în bucătărie. Am ajutat-o să facă un pic de ordine şi am zărit cutiuţele de pastile, aliniate pe masă, o mică armată de soldaţi din plastic maro cu capace albe. Bătrânul meu profesor lua acum morfină ca să-i uşureze respiraţia.

Am pus mâncarea pe care o adusesem în frigider – supă, prăjituri cu legume, salată de ton. I-am cerut scuze lui Charlotte că le adusesem. Morrie nu mai mestecase asemenea mâncare de luni de zile, ştiam amândoi asta, dar devenise o mică tradiţie. Uneori, atunci când pierzi pe cineva, te agăţi de orice poţi.

Am aşteptat în living, acolo unde Morrie şi Koppel făcuseră primul interviu. Am citit ziarul aflat pe masă. Doi copii din Minnesota se jucaseră cu puşca tatălui şi se împuşcaseră. Un bebeluş fusese găsit îngropat într-un container de gunoi pe o alee din Los Angeles.

Am lăsat ziarul şi m-am uitat fix în şemineul gol. Am bătut uşor cu pantoful în podea. În cele din urmă, am auzit uşa deschizându-se şi închizându-se, apoi paşii lui Charlotte venind spre mine.

— Gata, a spus ea încet. Te poate primi.

M-am ridicat şi m-am îndreptat spre locul nostru obişnuit, apoi am văzut o femeie străină în capătul holului, stând picior peste picior pe un scaun pliant, citind o carte. Era o asistentă medicală, dintre cele care-l supravegheau douăzeci şi patru de ore.

Biroul lui Morrie era gol. Eram nedumerit. Apoi m-am întors ezitând spre dormitor şi l-am văzut acolo, în pat, învelit cu un cearşaf. Îl mai văzusem aşa doar o dată – în timpul masajului – şi ecoul aforismului lui: *„Dacă ai căzut la pat, eşti mort”* mi-a răsunat în urechi.

Am intrat, străduindu-mă să zâmbesc. Purta o pijama galbenă şi era învelit de la piept în jos. Forma trupului de-abia i se ghicea încât mi se părea că nu era nimic sub pătură. Era firav ca un copil.

Avea gura deschisă, iar pielea îi era palidă şi întinsă pe oasele pieptului. Şi-a îndreptat privirea spre mine şi a încercat să vorbească, dar n-m auzit decât un murmur.

— Iată-l, mi-am spus, încercând să arăt toată bucuria pe care o mai puteam găsi.

A expirat adânc, a închis ochii, apoi a zâmbit, iar efortul făcut părea că îl oboseşte.

— Dragul… meu prieten… a spus el în cele din urmă.

— Eu sunt, prietenul tău, am spus.

— Nu mă simt prea bine… azi.

— Mâine o să te simţi mai bine.

A suflat cu greutate şi s-a forţat să dea din cap. Se lupta cu ceva sub cearşafuri şi mi-am dat seama că încerca să ridice mâinile.

— Ţine… mi-a spus.

Am tras deoparte păturile şi i-am luat mâinile. Au dispărut în ale mele. M-am aplecat spre el, la câţiva centimetri de faţa lui. Era prima dată când îl vedeam nebărbierit, cu favoriţii albi şi mici în devălmăşie, ca şi cum cineva î-ar fi presărat sare pe bărbie şi obraji. Cum de mai era energie în barba aia, când în trup părea să-i fi secat?

— Morrie, i-am spus încet.

— Domnu’ antrenor, m-a corectat.

— Domnu’ antrenor, am spus.

Un fior m-a scuturat din cap până-n picioare. Vorbea în reprize scurte, inspirând adânc şi expirând cuvintele. Vocea îi era slabă şi aspră. Mirosea a alifie.

— Ai… un suflet bun. Un suflet bun.

— M-ai atins… a şoptit el. Mi-a dus mâinile spre inima lui. Aici.

Am simţit un nod în gât.

— Domnu’ antrenor?
— Ah?
— Nu ştiu să-mi iau rămas-bun.
Mi-a mângâiat uşor mâna, ţinând-o pe pieptul lui.
— Aşa… ne luăm. Rămas-bun…
A respirat uşor, inspirând şi expirând, îi simţeam coastele ridicându-se şi coborând. Apoi m-a privit în ochi.
— Te… iubesc, a murmurat.
— Şi eu te iubesc, dom’ antrenor.
— Ştiu… şi… mai ştiu… ceva… Ce mai ştii?
— Că… Întotdeauna… m-ai iubit…
A închis ochii şi a început să plângă, cu faţa contorsionată ca a unui copil mic care nu ştie cum îi funcţionează canalele lacrimale. L-am strâns în braţe câteva minute. I-am mângâiat pielea flască. L-am mângâiat pe păr. Mi-am lipit palma de faţa lui şi i-am simţit oasele feţei atât de aproape de piele şi lacrimile mici şi ude, ca şi cum ar fi picurat dintr-o pipetă.
Când respiraţia i-a revenit la normal, mi-am recăpătat vocea şi i-am spus că era obosit, aşa că aveam să vin marţea viitoare, când speram să fie mai vioi. A pufnit uşor, imitând atât cât mai putea un mic hohot de râs. Dar tot a sunat trist.
Am luat de jos geanta cu casetofonul pe care nu apucasem s-o deschid. De ce îl mai adusesem oare? Ştiam că nu aveam să îl mai folosim niciodată. M-am aplecat şi l-am sărutat, cu faţa lipită de a lui, barbă lângă barbă, piele lângă piele, stând aşa, mai mult în speranţa că asta îi va aduce măcar o secundă de plăcere.
— Bine, atunci? am spus, trăgându-mă de lângă el.
Mi-am înghiţit lacrimile, iar el şi-a ţuguiat buzele şi a ridicat din sprâncene văzându-mi expresia.
Îmi place să cred că a fost o clipă trecătoare de satisfacţie pentru bătrânul meu profesor: mă făcuse, în sfârşit, să plâng.
— Bine, atunci, a şoptit.

Absolvirea.

Morrie a murit într-o sâmbătă dimineaţa.
Toată familia era alături de el în casă. Rob reuşise să ajungă din Tokio – a apucat să-şi sărute tatăl de rămas-bun – şi Jon era acolo şi bineînţeles, Charlotte şi verişoara ei, Martha, care scrisese poezia care îl emoţionase atât de mult pe Morrie la înmormântarea

lui *„neoficială”,* poezia în care fusese asemănat cu un *„sequoia blând”.*

Au dormit cu rândul la căpătâiul lui. Morrie a intrat în comă la două zile după ultima mea vizită, iar doctorul le spusese că se putea sfârşi dintr-o clipă-ntr-alta. Şi totuşi a mai rezistat, încă o după-amiază grea, încă o noapte sumbră. În cele din urmă, pe 4 noiembrie, când cei pe care îi iubea au părăsit pentru o clipă camera ca să ia o cafea din bucătărie, lăsându-l singur pentru prima oară de când intrase în comă, Morrie a încetat să mai respire. Şi s-a dus.

Cred că intenţionat a murit aşa. Cred că nu voia momente lacrimogene, nu voia pe nimeni care să fie martor la ultima lui suflare şi să fie apoi urmărit de imaginea aceea, aşa cum el fusese urmărit de telegrama care anunţase moartea mamei sale şi de imaginea cadavrului tatălui lui la morgă.

Cred că ştia că se afla în patul lui, că toate cărţile şi notiţele lui şi hibiscusul erau acolo, lângă el. Voise să plece liniştit şi aşa a fost.

Înmormântarea a avut loc într-o dimineaţă întunecată, cu vânt puternic. Iarba era udă, iar cerul avea culoarea laptelui. Stăteam cu toţii lângă groapa destul de aproape de lac încât puteam auzi apa clipocind la mal şi raţele scuturându-şi penele.

Deşi sute de oameni voiseră să participe, Charlotte ţinuse ca această adunare să fie restrânsă, doar câţiva prieteni apropiaţi şi familia. Rabinul Axelrad a citit câţiva psalmi. David, fratele lui Morrie – care încă mai şchiopăta după poliomielita din copilărie – a ridicat lopata şi a aruncat pământ în mormânt, după tradiţie.

La un moment dat, când cenuşa lui Morrie era pusă în pământ, am privit în jurul cimitirului. Morrie avea dreptate. Era într-adevăr un loc minunat, copaci şi iarbă pe coama unui deal.

— Tu vorbeşti, eu ascult, îmi spusese.

Am încercat să fac asta în gând şi, spre fericirea mea, conversaţia imaginară părea aproape firească. Mi-am privit mâinile, m-am uitat la ceas şi mi-am dat seama de ce.

Era marţi.

„Tatăl meu a plecat dintre noi, luând cu cântecul lui frunzele copacilor (copil fiind, ştiam c-oricând tata cânta, izvorul dănţuia ascultând)...”

POEZIE DE E. E. CUMMINGS, CITITĂ LA ÎNMORMÂNTARE DE FIUL LUI MORRIE, ROB.

Concluzie.

Privesc în urmă la omul care eram înainte să îl redescopăr pe bătrânul meu profesor. Vreau să vorbesc cu omul acela. Vreau să-i spun de ce anume să se ferească, ce greşeli să nu facă. Vreau să îi spun să fie mai deschis, să nu se ducă cu sacul la pomul lăudat, să fie atent când vorbeşte cu cei dragi, ca şi cum ar fi ultima oară când îi aude.

Dar cel mai mult aş vrea să-i spun să se urce într-un avion şi să se ducă în vizită la un bătrân drăguţ din West Newton, Massachusetts, mai devreme, nu mai târziu, înainte ca bătrânul să se îmbolnăvească şi să nu mai poată dansa.

Ştiu că nu pot face asta. Niciunul dintre noi nu poate desface ceea ce a făcut, nu poate retrăi o viaţă deja trecută pe răboj. Un lucru am învăţat de la profesorul Morrie Schwartz: în viaţă nu e niciodată prea târziu. El s-a tot schimbat până în ultima clipă.

Nu mult după moartea lui Morrie, am sunat la fratele meu în Spania. Am stat mult de vorbă. I-am spus că îi respect dorinţa de a sta deoparte, dar că tot ceea ce voiam era să ţinem legătura – acum, în prezent, nu doar în trecut – ca să-l pot păstra în viaţa mea, atât cât voia să-mi permită.

— Eşti singurul meu frate, i-am spus. Nu vreau să te pierd. Te iubesc.

Nu îi mai spusesem astfel de lucruri înainte.

Câteva zile mai târziu, am primit un mesaj pe fax. Era scris cu litere mari, de tipar, fără punctuaţie, aşa cum scrisese întotdeauna fratele meu.

„BUNĂ AM INTRAT ÎN ANII NOUĂZECI!” a început. Mi-a povestit câteva istorioare, ce făcuse săptămâna aceea, câteva glume. Iar la sfârşit, s-a semnat astfel:

AM ARSURI ŞI DIAREE – VIAŢA E DE RAHAT. VORBIM MAI TÂRZIU?
(semnat) FUNDUL AMĂRÂT.

Am râs până mi-au dat lacrimile.

Cartea aceasta a fost în mare parte ideea lui Morrie. A numit-o *„lucrarea noastră finală”.* Asemenea celor mai bune proiecte ale noastre, ne-a făcut să ne apropiem, iar Morrie a fost

încântat când mai mulţi editori şi-au exprimat interesul, deşi a murit înainte de a-i întâlni pe vreunul dintre ei. Banii din avans l-au ajutat pe Morrie să plătească imensele facturi pentru medicamente şi amândoi eram recunoscători pentru asta.

Iar titlul ne-a venit într-o zi, pe când stăteam în biroul lui Morrie. Îi plăcea să dea nume lucrărilor. A avut mai multe idei. Dar când am spus: *„Ce zici de Marţi cu Morrie”?*

A zâmbit aproape înroşindu-se şi am ştiut că aşa rămâne.

După ce a murit Morrie, am umblat prin cutiile cu hârtii din facultate. Şi am descoperit lucrarea finală pe care o scrisesem pentru unul dintre cursurile lui. Era de acum douăzeci de ani. Pe prima pagină erau comentariile mele scrise cu creionul pentru Morrie, iar mai jos erau comentariile lui scrise cu negru.

Ale mele începeau cu *„Dragă domnule antrenor...”*

Ale lui începeau cu *„Dragă jucătorule...”*

Nu ştiu de ce, dar când citesc astea, mi-e şi mai dor de el.

Aţi avut vreodată cu adevărat un profesor? Cineva care v-a văzut ca pe un lucru necizelat, dar preţios, ca pe o bijuterie pe care, cu înţelepciune, a şlefuit-o şi i-a dat strălucire? Dacă aveţi norocul să daţi peste asemenea profesori, veţi şti întotdeauna să găsiţi drumul înapoi. Uneori e doar în mintea voastră. Uneori se întâmplă la căpătâiul patului lor.

Ultimul curs din viaţa bătrânului meu profesor a avut loc, o dată pe săptămână, acasă la el, lângă fereastra biroului lui de unde se vedea un hibiscus pitic cu flori roz. Cursul se ţinea marţea. Nu era nevoie de cărţi. Tema era sensul vieţii. Profesorul preda din experienţă.

Şi cursul continuă.

SFÂRŞIT

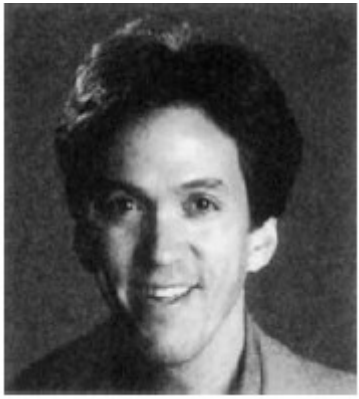

Mitch Albom – *Marţi cu Morrie*

MITCH ALBOM (n. 1958, Passaic, New Jersey), cunoscut romancier, comentator sportiv (Detroit Free Press), jurnalist de radio (ABC) şi de televiziune („Sports Reporters“ de la ESPN) american, a absolvit sociologia la Brandeis University şi a obţinut un MBA la Columbia University. Este autorul a opt romane: Live Albom I (1987), Bo: Bo Schembechler (1989), Live Albom II (1990), Live Albom III (1992), Fab Five: Basketball, Trash Talk, the American Dream (1993), Live Albom IV (1995), Tuesdays with Morrie: An Old Man, a Young Man, and Life's Greatest Lesson (1997), The Five People You Meet in Heaven (Cei cinci oameni pe care îi întâlnesti în rai (2003). Celebritatea i-a fost adusă de Tuesdays with Morrie, roman bazat pe conversaţiile avute cu un fost profesor de la Brandeis, suferind de scleroză. Albom reconstituie emoţionantul portret al unui adevarat mentor, fericit şi senin în asteptarea morţii, de la care învată cum trebuie traită viaţa. Cartea s-a vândut in 5 milioane de exemplare, a fost ecranizată pentru televiziune şi adaptată pentru teatru, publicată în 36 de ţări şi tradusă în 31 de limbi. Într-un registru similar, Cei cinci oameni pe care îi întâlneşti în rai *ne convinge că evenimentele mai mult sau mai putin importante ale vieţii noastre nu sunt întâmplătoare, ci aparţin unei vaste reţele de existenţe interconectate, în care poveştile individuale se suprapun, iar sacrificiile, loialitatea si dragostea afectează destinele celor din jur.*

CUPRINS

Programa de curs.....5
Compendiumul.....6
Studentul.....10
Audiovizualul.....13
Orientarea.....16
Sala de curs.....19
Înscrierea.....23
Prima zi de marţi. Vorbim despre lume.....26
A doua zi de marţi. Vorbim despre auto compătimire.....30
A treia zi de marţi. Vorbim despre regrete.....33
Audiovizualul – Partea a doua.....37
Profesorul universitar.....38
A patra zi de marţi Vorbim despre moarte.....42
A cincea zi de marţi Vorbim despre familie.....46
A şasea zi de marţi Vorbim despre emoţii.....51
Profesorul universitar. Partea a doua.....55
A şaptea zi de marţi. Vorbim despre teama de bătrâneţe.....59
A opta zi de marţi. Vorbim despre bani.....62
A noua zi de marţi. Vorbim despre cum rezistă dragostea.....65
A zecea zi de marţi. Vorbim despre căsătorie.....71
A unsprezecea zi de marţi. Vorbim despre cultura noastră.....76

Audiovizualul – Partea a treia.....80

A douăsprezecea zi de marţi. Vorbim despre iertare.....82

A treisprezecea zi de marţi. Vorbim despre ziua perfectă.....85

A paisprezecea zi de marţi. Ne luăm rămas-bun.....90

Absolvirea.....92

Concluzie.....94